PAUL ANGHEL
TE DEUM
LA GRIVIŢA
roman
Cartea a III-a din romanul
Zăpezile de-acum un veac
CARTEA ROMÂNEASCĂ

„Dacă vrei ca glonţul duşman să-ţi cruţe viaţa în timpul luptei… fii cast, nu-ţi spurca trupul şi mergi la război cum mergi la primirea sfintelor taine”.

Şiat celui ce merge la război[1]

Lucreţiu Parva părăsise Bucureştii cu un sentiment de jignire. Nu faptul că toate uşile îi fuseseră închise îl revolta, ci felul cum: cu bunăvoinţă, cu invocarea mută a fatalităţii

— Evenimentele erau într-adevăr torenţiale – cu un zâmbet indulgent pentru proiect, acea faţă lăptos dulce şi comprehensivă, care îl urzica de la prima vedere pe Parva, îl făcea să urle cu dinţii strânşi.

Chiţu, ministrul cultelor şi al instrucţiunii, ultimul pe care tânărul savant îl vizitase, îl primise mai mult decât atent, chiar uşor alarmat pentru posibilele lui reacţii brutale, asupra cărora fusese desigur prevenit. Ministrul n-a înţeles nimic din tot expozeul lui Parva. Tânărul şi-a dat iute seama de asta, când, vorbindu-i de importanţa unei hărţi lingvistice, cheia proiectului, ministrul, care făcea ochi mari simulând interesul, observa de fapt butonii desperecheaţi de la manşetele tari ale cămăşii lui

Parva, expuse amplu de sub mânecile redingotei negre.

„Ce dracu’ am? a tresărit Parva, alarmat.

Precis am cules de undeva o ploşniţă, care se vede pe

1 Dintr-o scrisoare a lui Alexandru Hasdeu, iunie 1854,

alb, sau am pe mâneci nişte pânze de păianjen culese dintre cărţi. Trebuie să-mi schimb lentilele, să mă observ mai bine şi să nu mai gesticulez când vorbesc!” A încercat să-şi astâmpere mâinile, renunţând la accentele oratorice pe care le punea din când în când, dar aceasta l-a făcut să rateze expunerea.

Chiţu s-a ridicat din scaun, edificat şi binevoitor:

— Domnule Parva, a început el, curmând de fapt audienţa, nu credeţi c-ar fi mai potrivit să vă întoarceţi înapoi la Leipzig, pentru continuarea studiilor?

Dar el venise de la Leipzig, renunţând la studii, tocmai pentru acest proiect! Consternarea l-a făcut pe Parva să tremure. Chiţu l-a taxat după audienţă drept un posibil epileptic, în pragul crizei. Era limpede că ministrul nu pricepe absolut nimic de vreme ce-i arunca în braţe o asemenea soluţie.

— Ştiţi, a reluat Chiţu cu o blândeţe destinată de obicei infirmilor, în condiţiile războiului, ceea ce vă propun reprezintă un imens sacrificiu. Anul ăsta am suspendat bursele...

Parva a izbucnit:

— Dar, domnule ministru, nu vă cere nimeni acest sacrificiu! Şi oferindu-se ca argument: Dimpotrivă, am renunţat la bursă, ca să mă reîntorc în ţară.

— Aţi făcut foarte prost! a replicat ministrul, avertizându-l pe Par va cu îngrijorare pentru soarta sa în viitor. Perspectivele de a ocupa o catedră erau cu mult mai limpezi după obţinerea doctoratului.

— Dar n-am cerut catedră!

— Aţi cerut în schimb ceva cu mult mai dificil, a continuat Chiţu cu ton grav. Ne-aţi solicitat asistenţă într-un proiect curios, chiar dacă *de interes excepţional*, după cum afirmaţi!

Sublinierea ministrului era ironică. Pricepuse deci. Era mai puţin cretin decât părea.

— Or, chestiunea aceasta, a urmat el, depăşeşte departamentul şi intră mai curând în atributele Societăţii Academice sau ale Universităţii. I-aţi vizitat pe domnii de acolo?

Parva îi vizitase, desigur, pe acei domni, iar reacţia lor era limpede, altfel de ce-ar mai fi ajuns aici?! Ministrul a priceput, devenind subit înţelegător şi pentru acei domni:

— Au invocat şi ei la rându-le, bănuiesc, greutăţile războiului. Şi au dreptate! Apoi, privindu-l nu ca ins, ci ca pe o specie bizară:

Dumneavoastră, cei care trăiţi în străinătate, nu realizaţi probabil ce probleme pune pentru ţară un asemenea război.

— Dar…

— Ştiu, l-a oprit ministrul să continue. Cunosc cazul dumneavoastră. Vreţi să spuneţi că anii de studii la Viena şi Leipzig nu v-au rupt de ţară!

Culmea, ştia şi asta! Parva n-a mai putut totuşi răbda şi a strigat:

— Domnule ministru, ce credeţi dumneavoastră că reprezintă pentru mine acest război?

Ministrul n-a ştiut ce atitudine să ia, ţinând seama mai ales de recomandarea cu care solicitantul venea la cabinet. L-a oprit în consecinţă pe Parva cu un început de zâmbet perplex. A

schiţat apoi un punct de vedere criptic, eliberat de o răspundere anume:

— Lumea spune că proiectul dumneavoastră e himeric…

— De ce e himeric?

Parva ar fi trebuit să întrebe – care lume? – dar ratase, îl interesa prea mult chestiunea proiectului ca atare.

— Fiindcă...

Ministrul s-a risipit într-un gest indescifrabil. Apoi i-a venit în minte şansa de a divaga printr-o întrebare:

— Ce înseamnă pentru dumneavoastră această hartă de cuvinte, de vocabule, la care v-aţi referit în memoriu?

Citise deci şi memoriul! Parva a avut superbia de a spune:

— Nu ştiu, dar cu toată sinceritatea.

— Atunci?

Parva a dat din umeri. Ministrul s-a reaşezat în scaun, punându-şi coatele pe cochetul birou Louis-Philippe, privindu-l pe tânăr aproape interzis. De aici încolo, abstracţie făcând de chestiunea din memoriu, persoana solicitantului începuse a-l interesa. I-a mai pus încă o întrebare:

— S-au mai întocmit undeva, în Europa, asemenea proiecte?

— Nu.

Lui Parva îi venise să spună „Poate în

Asia!”, dar nu era timp de glumit, iar el avea despre Asia o părere ieşită din comun, o socotea singurul sediu adevărat al himericului. Ministrul se edificase. Butonii lui cu ametiste, în tonul cravatei, au clipit ca nişte ochi, în clipa în care Chiţu a ridicat braţele a neputinţă. A

fost rândul lui Parva să se ridice, ca să-l privească insistent pe ministru, care îl dezminţise totuşi prin mintea sa limpede şi prin bun-simţ.

— Domnule ministru, a încheiat Parva, privindu-l pieziş, sunteţi un om foarte interesant.

Şi zâmbind în faţa figurii prostite a lui Chiţu:

Puneţi întrebări inteligente!

I-a izbit uşa, desigur. Avea o singură părere de rău: că n-avea de unde să-şi dea demisia.

Simţea nevoia unei formule de protest teribile, un fel de manifest incendiar lansat împotriva tuturor miniştrilor din lume de la acea oră.

A eşuat în salonul Păunei Catargi, care îl culesese imediat după sosirea la Bucureşti şi care ţesuse toată plasa aceasta de insistenţe, întâlniri simandicoase, audienţe, pe care Parva era decis acum s-o rupă. Păuna îl avea însă din nou exact cum dorise, învins şi liber, numai bun pentru dragoste.

— Şi acum ce vrei să faci?

— Acum plec pe front.

— Eşti nebun!

— Dar asta m-a adus aici.

— Chiţu ţi-a oferit o soluţie rezonabilă.

— Chiţu e un cretin.

— Te înşeli, e un bărbat fermecător.

El s-a ridicat.

— Doamnă, acest Chiţu e o catastrofă pe capul instrucţiunii publice.

— Ce ştii tu cine e Chiţu!

— Nici nu mă interesează să ştiu. Şi clocotind: Nimeni nu va afla peste un an cine e

Chiţu. Acest nume e o eroare!…

— Calmează-te!

Parva ar fi vrut să mai adauge că e absurd ca unul ca Chiţu să fie ministrul instrucţiunii, în vreme ce titularul de anul trecut al departamentului, Maiorescu, era trimis la tribunal de liberali. Dar Păuna nu pricepea politică, pentru ea Chiţu rămânea un bărbat adorabil.

— Am oroare să mă asociez acestui nume, a mai spus el. Mă apucă groaza la gândul că sunt notat în lista lui de

audienţe. Domnul

Chiţu va face istorie numai din pricina acestui infim amănunt. Şi invocându-i încă o dată numele, cu ochii în gol: Chiţu! De altfel cred că acest nume nici nu există.

— Tu exişti?

— De vreme ce mă încumet la un proiect gigantic?

Ea a râs, culegând de pe masă o fructă uscată, în Bucureşti nu apăruseră încă nici cireşele.

— Dragă Parva, dacă nu mi s-ar fi spus că prin tine am un exemplar rar, nebunia ta mi s-ar fi părut un mod oarecare de a seduce lumea.

— O!

— Niciun o! Ai un O, pe care voiam de mult să-l mănânc!

Şi a muşcat din fructă.

— Şi mie mi-e foame.

Au mâncat rapid, cu furie, cu graba de a isprăvi pentru altceva, mai important. Între timp vorbeau şi se priveau furtiv, printre înghiţituri. S-a trezit şi el vorbind îngrozitor, aproape delirând. Dar nu realiza. Păuna Catargi avea o agresivitate în raporturile cu bărbaţii, o francheţe a cuvintelor care speria şi incita. Ea n-a crezut că el o părăseşte pe loc, chiar atunci, fără să mai intre pentru încă o zi în dormitorul roşu, el n-a crezut că chiar o va face. Acel altceva spre care se grăbea nu se afla lângă Păuna.

— Bine, du-te, a consimţit ea fără amărăciune, nici măcar jignită. Nu vreau să te mai văd.

El a plecat, definitiv desprins. Nu ştia că faptul de a se fi trezit în spatele frontului, la consiliul pretorilor, nu în prima linie, i se datora.

Aceasta a fost încă o jignire, cea mai usturătoare. Reamintindu-şi întâlnirea cu Cernat, ministrul de război, Parva se revolta din nou faţă cu ideea de bunăvoinţă care, la Bucureşti, era ca un tifos al instituţiilor. Instituţii mari şi

mici se sufocau şi mureau închizând cu bunăvoinţă uşa în nas solicitanţilor, cu mâna înmănuşată a uşierilor, cu surâsul calm al şefilor de cabinete ministeriale, cu zâmbetul afabil şi bonom al titularilor solemni de departamente.

— Visez la un stat drastic, chiar draconic, glosa Parva scrâşnind. Vreau respingerea categorică sau aprobarea categorică, pe care s-o asociez ideii de stat. Ei bine, nu! Aici totul cade în vată. Saloanele guvernamentale nu s-au modificat, chiar dacă din interiorul lor au fost scoase pernele turceşti, aducându-se în loc garnituri întregi de mobilă Empire şi birouri solemne, cu blaturi de marmură. În spatele birourilor sunt aceleaşi personagii, în faţa lor aceleaşi personagii, care se întrec unele cu altele în zâmbete şi genuflexiuni, funcţionari şi solicitanţi aşteptând să-şi schimbe locurile, ca să nu rezolve nimic, isprăvind reciproc prin a-şi surâde.

Parva se înşela, din perspectiva unui privilegiat de ocazie, împins în anticamere graţie unor recomandări solemne, când atenţia acordată solicitantului nu era altceva decât o substituire, o atenţie pentru protector. Existau oameni care să spună da sau nu, dar el nu-i întâlnise, chiar dacă şi Cernat i-a apărut ca o întărire a regulei.

Faţă de Chiţu, salonard afabil, cu maniere fără cusur, Cernat era la antipod: părea un ţăran zăpăcit, excedat de situaţia în care se afla, mişcându-se stângaci în uniformă ca într-o cămaşă de forţă. Tot timpul părea gata să rupă ceva de pe el, o mânecă, gulerul închis sub mărul lui Adam, butonii de la veston, care, strălucind, insinuau o nelinişte, neliniştea pre

mergătoare unei explozii. Şi anticamera generalului era pe măsură. Dacă la Chiţu trona atmosfera cuminte,

conversaţia cu glas scăzut punctată de piruetele şefului de cabinet, care avea misiunea de a orna şi agrementa dialogul, chiar dacă solicitanţii aşteptau cu ceasurile, poate tocmai de aceea, la Cernat izbea un haos de ogradă în timpul treierişului. Amfitrionul, aflat dincolo de uşa aurită, urla, zbiera, bătea cu pumnul, scotea din când în când afară nişte ochi furioşi, ba uneori ieşea întreg, conducând pe câte cineva, dar şi atunci fără a se calma, urmărindu-i pe solicitanţii de pe scaune cu priviri crunte ca şi când ar fi vrut să aleagă pe unul anume, ca să-l împuşte. Mulţi renunţau la audienţă, bănuind că ministrul e în zi rea, cei mai mulţi pendulau între speranţă şi spaimă, sărind în picioare şi reaşezându-se odată cu fiecare uşă trântită.

Prevenit despre moravurile locului, Parva a aşteptat răbdător, înghesuit între doi colonei, tresărind doar în clipa când, invitat în cabinetul generalului, s-a ciocnit piept în piept cu cineva care fusese concediat cu răcnete. „Voi păţi la fel!” şi-a spus Parva, ajungând în faţa ministrului, care l-a invitat cazon să se aşeze.

Ceea ce-i solicita era simplu. În mod firesc nu un ministru, ci un comandant militar oarecare putea rezolva. Dar o dată angajat pe drumul solemn, Parva nu s-a mai putut opri, dispus din nou să se explice.

N-a fost nevoie. Cu aceeaşi mână cu care îi indicase fotoliul, Cernat i-a făcut semn să se ridice, ridicându-se la rându-i şi comunicându-i cu glas potolit, oarecum surprins de faptul că solicitantul se află în faţa sa:

— Domnule, dar cererea dumneavoastră s-a rezolvat. Chiar ieri am pus apostila!...

Cernat a rupt hârtiuţa care-i reamintise chestiunea, a trimis resturile la coş, eliberându-l pe

Parva cu un gest scurt.

Acesta s-a trezit liber afară, ca să afle că generalul

nu rezolvase nimic, că Cernat nu făcuse altceva decât să întărească numirea lui în cadrul justiţiei militare, la secţia de pretori a armatei, ceea ce echivala cu exact soluţia contrarie.

Parva n-a mai urlat; totul îl stupefia.

— Totul e conceput astfel, a glosat el, ca individul să sucombe constrâns între nişte fatalităţi. Acum fatalitatea bunăvoinţei. Eşti asistat cu zâmbete, iar uneori cu aplauze, în căderea puţin glorioasă care te duce la fund. Să fie o formă a dezinteresului public pentru destinul insului? Sau o conjuraţie afabilă a inşilor faţă de destinul public al unuia dintre ei?

La Iaşi, apoi la Bucureşti, după sosirea de la

Leipzig, Parva primise aplauze. O lume inteligentă şi subţire se înghesuia să vadă *fenomenul* pe care el îl reprezenta, a fost disputat ca un obiect de lux, nu mai pridideа cu invitaţiile

— Inclusiv Păuna – a fost aşezat în capul meselor, la dreapta amfitrionului, a fost silit să se producă, să acorde interviuri, să promită gazetelor colaborări. Mentorii l-au prezentat la rându-le ca pe o pasăre exotică:

— Domnul a făcut celtistică, la Lipsea!

Nu-i spusese nimeni struţ, precum Sommerţ, care se referea la capacitatea sa fantastică de a înghiţi ştiinţele, dar *celtistica*, disciplină de care nu auzise nimeni, la care el renunţase, fâlfâia în penajul lui Parva ca o pană de struţ.

Era silit din nou să se explice, mai ales pentru mentori, precizându-le încă o dată că a renunţat la celtistică în favoarea filologiei romanice. Infirmarea îi întărea aura exotică, o vedea pe chipurile entuziaste din jurul lui, chipuri care spuneau:

— Minte, domnul Parva face celtistică.

Rumoarea aceasta l-a precedat, a ajuns până în

biblioteca lui P.P. Carp, căruia Parva îi era profund obligat, şi care l-a primit, curios, cu aceeaşi formulă stereotipă:

— Domnule, dumneata eşti un fenomen!

Parva n-a simţit dramul de maliţie pe care

„Rigidul” l-a pus în acea exclamare, el s-a simţit dator să se explice din nou, conştiincios şi metodic, cu atât mai mult cu cât renunţarea la bursă nu trebuia taxată drept un gest de ingratitudine.

— Înţeleg că vrei să te dedici unei cariere libere! a dedus Carp, încheind cazul.

Nici vorbă despre aşa ceva. Parva făcea efortul de a-i convinge pe iluştrii săi protectori

— Pe Maiorescu nu-l putuse întâlni, era *en retrăite* – de soliditatea preocupărilor lui şi mai ales de anvergura proiectului. Lambrior, care era mai tânăr, aproape un coleg, i-a explicat totuşi lui Parva de ce insistenţa lui în a se explica era deplasată:

— Dumneata dai senzaţia că te justifici, i-a spus el, încă de la Iaşi. Or, nimeni nu-ţi cere socoteală. Acordarea bursei, în optica „Junimii”, este în sine un act de recunoaştere. În rest, procedezi cum socoteşti mai nimerit.

— Cum mai nimerit?

— Mai nimerit pentru destinul dumitale!

Dar Parva nu-şi imagina că destinul lui e o chestiune care-l priveşte exclusiv, ca o preferinţă muzicală sau plastică, sau ca un guturai.

El îşi imagina că *proiectul* avea să cutremure o lume. Ce mai conta, din această perspectivă, persoana lui concretă sau interesul faţă de ea!

Dar tocmai aici Parva întâlnise golul, şi se mira să-l descopere acolo unde se aştepta mai puţin.

Lumea bună de la Iaşi şi Bucureşti era acaparată fie de război, fie de metafizică. Chiar Lambrior, filolog

eminent, singurul dintre junimişti cu care putea discuta serios *proiectul*, nu l-a ascultat cu interes. O singură clipă s-a trezit din convenţional, când Parva a pus chestiunea hărţii.

— Dumneavoastră, domnule Lambrior, i s-a adresat Parva, încercând să-l deştepte, ştiţi că această limbă nu şi-a definit, până azi, nici măcar hotarele?

— Chiar?!

Lambrior, care zâmbea, socotind că Parva emite locuri comune, s-a trezit într-adevăr, părând sincer mirat de chestiune. L-a lăsat pe

Parva să continue, iar acesta s-a desfăşurat focos:

— Noi avem o imagine, aproximativă, a creşterii limbii în timp. Dar ne lipseşte imaginea spaţială!

Se făcuse între timp mai multă lumină şi în mintea lui Lambrior, prin simplul fapt că acesta îl urmărea pe Parva atent. Demonstraţia acestuia privind evoluţia în timp a limbii era consistentă şi coerent articulată. Mai puţin conturată, i se părea lui Lambrior, ideea absenţei unei imagini spaţiale a limbii, exprimată banal printr-o hartă. I-a şi spus-o lui Parva, constatativ:

— Dumneavoastră aveţi în vedere un fel de recensământ al limbii, sau, mai curând, un recensământ al vorbitorilor. Şi sceptic: Chestiunea se va rezolva, probabil, cu timpul, printr-o sumă de glosare, alcătuite pe zone dialectale…

Apoi şi mai sceptic: Deşi nu văd cum, în spiritul metodei dumitale! Ar însemna să recenzezi, pentru fiecare zonă, acelaşi cuvânt. Să spunem cuvântul *cal*!

— Şi nu credeţi că aceasta ar putea conduce la mari surprize?

— Ce surprize?

Lambrior părea acum amuzat. El a redus, prin câteva

mişcări de argumente, proiectul lui

Parva la nimic. Apoi, ca să-i acorde o consolare:

— Nu veţi face altceva, până la urmă, a conchis el, decât să verificaţi în practică, printr-o aritmetică elementară, *teoria circulaţiei cuvintelor* a domnului Haşdeu. La ce-ar sluji asta?

Lambrior părea să spună că Haşdeu e mare, sau ridicul, şi fără asta. Iar teza îl împingea pe

Parva, din instinct de revanşă, către Haşdeu.

— O! a punctat Lambrior, cât de incomensurabil e maestrul!

Apoi a tăcut. Prelungind peste măsură de mult conversaţia, Lambrior dădea semne de oboseală. Parva simţea că tânărul din faţa lui e menit să eşueze în minor, deşi făcea evident efortul de a încheia povestea neangajant şi abstract, printr-un punct metafizic. L-a şi găsit până la urmă:

— Chestiunea limbii e foarte complicată, a apreciat el, fără să poată evita un lamentabil loc comun. Şi redresându-se: Trebuie să ştim mai întâi ce e limba română în sine.

Deci lui Parva i se refuza dreptul la o metafizică privind limba, el n-avea acces la chestiunea limbii în sine, fapt care l-a trimis, cu inima împăcată, în anticamera lui Haşdeu. Care nu l-a primit. Bătrânul monstru – nu încă bătrân, dar monstru – era închis între zidurile lui de cărţi.

Nici cărţile nu i le-a putut vedea. În anticamera mai mult decât meschină, care semăna a depozit şi redacţie de gazetă, evolua un tânăr domn.

Tocilescu, care făcea oficiul de secretar onorific, şi care i-a spus lui Parva, după ce acesta, în trei rânduri, îşi depusese carta de vizită:

— Domnul Haşdeu nu e niciodată pentru

dumneavoastră în Bucureşti.

Era deci junimist – pentru Tocilescu sau pentru Haşdeu. Şi hasdeian peste noapte – pentru „Junimea”.

— Cu atât mai bine!

Parva şi-a redobândit libertatea, plecând liniştit pe linia frontului, mai întâi în zona de manevre, apoi spre fluviul înroşit de explozii. Se vindecase de jignire. Aici îl aştepta, acoperit de ceţurile genezei, câmpul nesfârşit şi virgin al limbii române.

Opoziţiile ştiinţifice îi prinseseră totuşi bine.

Parva se limpezise între timp, prin adâncire.

Ceea ce nu ştia când îl părăsise pe Sommerţ, în aprilie, ceea nu-i trecuse prin cap când se certase, la Iaşi, cu Lambrior, ceea ce mărturisise sincer în cabinet la Chiţu – acel nu ştiu! – căpătase între timp claritate şi substanţă. Când

Sommerţ îl întrebase la Lipsea: „*Was bedeutet*

Moesien-dakisch?”[2], limbă de aceeaşi vârstă cu vechea celtă, pentru care Parva opta, tânărul improvizase un răspuns mai mult retoric.

Acum răspunsul îi era limpede, se înălţa în faţa lui ca Araratul, iar el, la poale, putea afirma:

— Das ist Moesien-dakisch!

— *Also Was*? ar fi ricanat Sommerţ, proverbial prin harul lui de a nu vedea nimic.

— Was hier zu sehen ist!

— Was denn?

— Also diese Landkaste und diese Verzeichnisse von uber fiinţhunderttausend Worten.

Das bedeuten zusamen summa oder magnum.[3]

---

2 — Ce este daco-moesiana ?

3 — Aceasta este daco-moesiana !

Adică ce ?...

Sommerţ clipea din ochi incredul. Performanţa n-avea să fie atinsă de lingvistica română nici peste un veac. Într-adevăr, harta şi glosarele nu existau, dar exista Parva, cu fantastica sa putere de muncă, iar în faţa lui, într-un câmp indistinct şi la fel de fantastic, exista masa vorbitorilor.

— Ce voise mai mult neamţul?

Sommerţ îi cunoştea capacitatea de efort. La

Viena şi apoi la Lipsea, şi nu numai la catedra lui Sommerţ, Parva îi uluise pe profesori prin puterea lui de a frânge obstacole intelectuale, mai ales prin viteza de asimilare a limbilor, într-un timp nefiresc de scurt.

— Ai stomac de struţ, îi spusese Sommerţ.

— Ai memorie de elefant, îi spusese un coleg italian.

Ambele formule îl revoltaseră. Parva nu învăţa mecanic, deşi fotografia cu privirea tratate întregi, el avea talentul de a pătrunde în meandrele secrete ale limbilor, în zonele care dădeau voluptate iniţiaţilor, dar şi nelinişti. Poate prin faptul că interesul lui Parva nu privea un idiom sau altul, ci ramuri întregi, idiomurile fiind cazul. Pentru romanistică l-au interesat, spre exemplu, sarda, catalana, friulana şi dalmatina, pentru limbile germanice a insistat asupra islandezei primitive, pentru sectorul limbilor baltice s-a lăsat fascinat de vechea prusiană, pe care a învăţat-o dintr-un mai până în august, îngurgitând *Dicţionarul de la Elbing* şi *Glosarul lui Simaris Grunavs* în câteva săptămâni. După recluziunea în bibliotecă, Parva ieşea în lume, adică la seminar, transfigurat şi beat de meditaţie ca

---

Ceea ce se vede !

Adică ?
Această hartă şi aceste glosare, care cuprind peste cinci sute de mii de cuvinte. Fac împreună o Summa sau un Magnum.

Nazarineanul la coborârea de pe munte.

Era în posesia unui nou idiom, din unghiul căruia câştiga o nouă perspectivă asupra limbilor.

Uimea şi simţul lui ortoepic, recunoscut, care îi juca uneori renghiuri, fiindcă Parva se pierdea adesea din orizontul unei discuţii savante, urmărind mental aventura unui singur sunet, cu delicii pedante.

— Dumneata trebuie să faci fonetică! i-a spus Sommerţ, cu admiraţie.

— Nu mă interesează.

— E vocaţia dumitale. Aici vei face cele mai mari descoperiri.

— Prea puţin, pentru ceea ce urmăresc.

Ceea ce urmărea căpătase fiinţă nu acolo, la

Lipsea, în seminarul de celtistică al profesorului Sommerţ, în climatul de recluziune şi abstracţie al universităţii germane, ci aici, la capătul primitiv al lumii, pe malul Dunării, la

Corabia, ascultând orăcăitul broaştelor, lăsându-se devorat de ţânţari, urmărind „masa vorbitorilor", veghea de noapte a soldaţilor care părăseau corturile încinse ca nişte cuptoare şi se culcau pe pământul gol. Erau nopţi când lui

Parva îi clocotea capul de năvala ideilor, de sclipetul soluţiilor pe care nu avea răgaz să le noteze şi care, asemenea stelelor căzătoare, fulgerau scurt şi ireversibil cerul torid al minţii lui.

Tot aici însă, în aceleaşi nopţi înăbuşitoare şi umede, se întorcea cu gândul la Păuna. Dorinţele îl torturau. În câteva rânduri a vrut să fugă la ea, în miez de noapte, apucând dezbrăcat drumul Bucureştilor. Ca orice bărbat urât şi tânăr, Parva era sfâşiat de un chin erotic per

petuu. Femeie coaptă, fină şi lacomă, Păuna ştia pe

ce mină de aur pusese stăpânire. îl lăsa în pace, nu-l zădăra decât cu furia aprinsă a unor amintiri care frigeau.

În asemenea nopţi, cu trupul lac de apă, cu minţile vaporizate, Parva era inapt să mai nimerească poteca salvatoare a ştiinţei, să iasă sus, în aerul purificat al ideilor spre care ziua aspira. Pe lângă el, jur-împrejurul corturilor, pe câmpul invadat de bălărie, dormeau soldaţii istoviţi de marşuri, de zăpuşeală tropicală, de chinul mut al cărnii care se prăbuşea în vis sau în coşmar. Parva îi simţea cum se zvârcoleau în somn, cum gemeau, cum oftau, cum câte unul, zăpăcit, împleticindu-se sub o beţie tulbure, se năruia în Dunăre să-i soarbă răcoarea, cum altul îl striga – „Care eşti, măă?” – după care somnul se refăcea opac şi placid, ca o stare de germinaţie. Mai încolo de corturi, în întuneric, dormeau de-a-mpicioarele caii, care se smuceau la ţăruş, în ocna nopţii, fornăind cu boturile în fânul crud, abia tăiat cu coasa.

— O! Ce ştiţi voi, domnilor metafizicieni, despre lumea în care mă aflu! apostrofa Parva toată stirpea savantă, cu acel o! care o smintise pe Păuna Catargi.

Apostrofarea era nesinceră, fiindcă oricâte cuceriri obţinea Parva zilnic, în câmpul cercetărilor lui lingvistice, noaptea se întorcea cu gândul la ea. Odată, răsucindu-şi trupul învăpăiat, întins pe pătura cazonă, a sărit fript în lături, muşcat de o arsură care l-a făcut să strige: o atinsese.

— O să înnebunesc dacă nu mă întorc! şi-a spus strângând pumnii, hotărât să înnebunească decât să se întoarcă.

Nu s-a întors. A reuşit să se arunce în nebunia cercetării, care l-a resorbit până la absolut.

De Păuna s-a eliberat totuşi abia odată cu trecerea Dunării.

Urcat pe estrada cea mai înaltă a conflictului oriental – avându-l în stânga, ceva mai sus, pe marele duce, iar în dreapta, ceva şi mai sus, pe suveranul Rusiei – prinţul a simţit, imediat după trecerea Dunării, că aripa destinului s-a oprit o clipă în văzduh, veghind benific asupra-i. Starea de fericită întâlnire cu destinul i-a fost confirmată de la primul pas pe ţărmul bulgar. Malul acela abrupt şi lung, care ascundea priveliştea Balcanilor, iar dincolo de crestele lor sudul musulman, îl primise cu o furtună de urale. Clocoteau şi fanfarele.

Fără a-şi da seama când şi cum, prinţul a simţit cum îi pulsează în sânge plinătatea unui acord *în do major*. O uşoară euforie, care nu-l mai părăsise de la trecerea pe pod, îi accentua bătăile inimii şi respiraţia. Capurile de pod strategice ruse de la Şiştov şi Nicopole stăpâneau vasta estradă de lut, curăţată în prealabil de otomani, parcă anume pentru sosirea sa. Ţarul şi marele duce îl aşteptau ca gazde. În spate se afla armata lui, mica lui armată, care trecuse

Dunărea, iar dincolo de fluviu, în spate, ca o pavăză pierdută în aburi, ţara.

Cu un plus de imaginaţie sau numai prin inerţia de a se menţine în aceeaşi stare, prinţul ar fi putut căpăta lesne un sentiment imperial.

S-a şi întrebat, nu cu deplină detaşare, dar nici definitiv implicat:

— Was bedeutet imperiale Gesinnung?[4]

S-a răsucit în trăsură, spre colinele goale, dar nu şi-a putut răspunde. Nu-i era limpede răspunsul, deşi îi simţea puterea. Un instinct practic, rezultat al voinţei sale de a rămâne lucid, îl ţinea lipit cu picioarele de pământ, acum nu de pământ, ci de mătasea albastră a tapetului trăsurii

---

4 Ce este sentimentul imperial ?

imperiale în care se afla, mătase care răsturnase parcă albastrul cerului, punându-i-l sub tălpi.

Actul de a fi călcat pe malul ostil, salutat de fanfare, îl resimţea ca pe un gest de înălţare pilduitor şi retoric. O curioasă regie geografică făcea ca ţara şească, pe care o lăsase în urmă, cu zăvoaiele, bălţile şi moşiile ei, aurite de văpaia lui august, să se opună ţărmului abrupt şi pietros din faţă printr-un implacabil al reliefului pe care Dunărea îl sublinia, uriaşul fluviu fiind acela care lega şi despărţea cele două lumi vrăjmaşe, îndușmănite de secole, sortite să se lichideze una pe alta, ca să rămână una singură, în jur era acum o cumplită linişte, de parcă n-ar fi fost război. Caii trăsurii îl purtau iute. El reprezenta lumea nord-dunăreană, cu întreaga sa istorie, pe care n-o cunoştea, împotriva colosului de la sud, întrupat de sultan. El reprezenta acum aceeaşi lume, faţă de marea lume răsăriteană, aliată în acest război, întrupată în ţarul Alexandru al II-lea, care se afla aici, la doi paşi, la Gorni Studen. Către ţar îl ducea trăsura, la cea de a treia întâlnire.

Era o victorie mult râvnită, victoria de a fi invitat de ţar de unul singur, o victorie care îi atenua incertitudinea faţă de viitor, totdeauna prezentă până atunci, ca o gheară. În tot timpul primăverii şi al verii, ca şi în alte clipe de răspântie, gheara aceasta îl urmărise când strânsă, când ridicată ameninţător, când gata să apuce, încercându-i tăria fiinţei, pândind secunda când prinţul, sufocat de spaimă, i-ar fi făcut o singură concesie, formală: descheierea primului nasture de sus, de la veston. N-a cedat, a rămas în corsetul ţinutei sale, ca într-o armură.

S-a lăsat în voia trăsurii, o scoică deschisă, cu arcuri suple şi roţi uşoare, care urmărea bolovănişul drumului fără efort, săltându-l lin. Cerchezul în fireturi de pe capră simţea parcă starea specială a înaltului oaspete şi

conducea caii fără bici, strunindu-i numai când şi când, din hăţurile cu ţinte de aur. La un anume moment, cerchezul a bănuit că străinul vrea să oprească şi să coboare, şi a strâns scurt hăţurile. Prinţul şi-a cercetat ceasornicul. Era prea devreme ca să ajungă la Gorni Studen. Aghiotantul din suita imperială ataşată pe lângă persoana sa, locotenentul conte Steinbock, din garda călăreaţă, a descălecat şi s-a apropiat de scara trăsurii, salutând scurt:

— Mochten Eure Hoheit cine Ruhepause einschalten?

— *Ja, genau fiinfzehn Minuten*[5], a răspuns el, tot în nemţeşte, limbă pe care şi ţarul o folosea adesea, pentru personal.

Au descălecat şi ceilalţi ofiţeri ruşi din suită.

Nu cunoşteau obiceiurile străinului, felul lui de a fi şi de a se purta, şi de aceea stăteau rezervaţi, cu frâiele cailor în mâna stângă şi cu dreapta la chipiu. Prinţul i-a eliberat din încremenire, îndemnându-i să se descopere şi să se răcorească. Prin contagiune, cei şase cai de la trăsură au dat drumul udului.

Era o căldură de iad, mai cumplită decât aceea pe care o lăsase dincolo, în ţara şească, căldură care punea în clocot bălţile Dunării, zvântând sevele, scrumind câmpiile şi luncile.

Aici nu musteau seve, pământul se afla mai aproape de cer, deschizându-se soarelui cu tot bolovănişul lui mineral. Căldura era pietroasă, uscată, de cuptor de var clădit din muri translucizi de dogoare, până la cer, cerul însuşi albise şi se crăpase sub flăcările luminii, căpătând fierberea sticlei lichide. Canicula şi mai ales lipsa apei filtrate provocau mari suferinţe în lagărele de bolnavi şi răniţi.

---

5 — Alteţa-voastră vrea să facă un popas ?
Da, exact cincisprezece minute !

Primul contact oficial cu trupele ruse fusese totuşi mulţumitor. L-a umplut de plăcere încrederea cu care comandanţii ruşi îl primiseră, o încredere în care era transferată o parte din fascinaţia pe care ţarul o emana asupra trupelor. Era invitat acum la ţar să-şi comunice impresiile, iar suveranul avusese tactul să nu-l invite la întâlnire şi pe Zotov, adjunctul său militar, vrând să dea colocviului un caracter de familie. Încă o satisfacţie, pe care prinţul o gusta. Era semnul că chestiunile politice, fricţiunile şi opoziţiile care măcinaseră încrederea între cele două curţi fuseseră în sfârşit date la o parte, trecute în seama factorilor direct răspunzători – primului-ministru român şi cancelarului rus, miniştrilor de externe şi de război ai celor două state, comandanţilor militari din subordine – şefilor de ierarhii rămânându-le în faţă, definitiv limpezit, câmpul afecţiunilor reciproce, la care prinţul aspira de mult. Chestiunea îl interesa mai ales pentru starea de spirit a lui Nicolas, care, aflat la prora războiului, primise în piept, direct, din unghiul cel mai puţin râvnit, toate talazurile negre ale politicii, cu toate spargerile zgomotoase de valuri. Ar fi vrut acum să se menajeze reciproc, acordându-şi unul altuia un fel de convalescenţă. Era necesar un asemenea răgaz şi pentru ca uitarea să se întindă cu balsamul ei, peste ofense şi răni, unele involuntar provocate sau inutil primite, cu atât mai necesar pentru Nicolas, cu temperamentul lui dificil, incapabil de eschivare, croit numai pentru erupţii. Era necesar şi pentru ţar, cu sănătatea lui şubredă, instabilă ca argintul-viu, expusă prea lesne contrarietăţilor din acest an, deziluziilor care îl minau mai insistent decât maladiile, maladii pe care nu le putea domina decât îndurându-le printr-un efort stoic de constrângere morală.

Spre acest câmp confortabil de relaţii împinsese lucrurile şi împăratul, încă din primăvară, când refuzase să

se lase atras în discuţiile cu caracter politic – „totdeauna spinoase şi plictisitoare” – acordând un interes atent şi binevoitor micii curţi princiare din Bucureşti, până la semne destul de distincte de afecţiune. Erau gesturi care nemulţumeau totuşi pe prinţ, prin gratuitatea lor pură. Nu putea citi în ele afecţiunea, ci de fapt detaşarea binevoitoare faţă de soarta curţii din Bucureşti, dezinteresul bine acoperit în sentimentalităţi mărunte faţă de soarta statului pe care el, prinţul, o întrupa.

Acum poziţiile se inversau. Prinţul se putea interesa cu reală afecţiune de sănătatea ţarului şi de starea armatei ruse, chestiunile politice fiind rezolvate. Întregul capitol al raporturilor familiale fusese scos de sub gajul încordărilor, dar nu de la sine, ci prin voinţa lui. Revanşa pe acest plan, măcar în ultimele runde, rundele lunii august, îi aparţinuse lui, în întregime.

Prinţul a cerut ca echipajul să fie tras la adăpost deasupra peretelui unei râpe, în umbra unui fag singuratic, suspendat pe muchia malului de lut, dominându-l cu ramurile. Jos, la temelia peretelui, clipocea un izvor care îşi strângea apa într-un fel de smârc semiuscat, în care se adăpaseră caprele bulgarilor. Lutul era întipărit cu copite de capre. Mai la o parte, fusese uitată o gamelă soldăţească de tablă, pe care cerchezul a croit-o cu codirişca biciului făcând-o să sune strident. Era obositor să se meargă cu caii la pas, prin dogoare, pentru a ajunge fix la ora stabilită, mai cuminte era să se aştepte aici, la umbră, iar ultima distanţă, de la râpă la

Gorni Studen, să fie străbătută rapid, într-un galop întins. Popasul îi înlesnea prinţului o recapitulare a observaţiilor, fixate de altfel riguros în memorie, dar pe care prefera să le dea la o parte, fără a le omite totuşi. Nu contau de fapt observaţiile, cât portativul pe care acestea se înscriau, noua cheie muzicală pusă între sine şi suveran.

Aceleaşi lucruri puteau irita sau încânta. Acum totul era făcut să sune altfel, chiar şi stridenţele, iar prinţul ştia că stridenţele nu se puteau evita. Că stridenţa, chiar cea mai dură, e de preferat ignorării amabile, acea ignorare care îl ofensase ani în şir.

Prinţul coborâse în râpă, lângă izvorul aproape secat, trăsura rămăsese pe mal, deasupra, la umbra fagului. Apărându-se cu cozile de muşte şi smucindu-se în hamuri, caii făceau să se clatine micul vehicul, să joace săltăreţ, ameninţând să-l răstoarne. Era o jucărie scumpă, sculptată în furnir uşor de frasin, peste care se aplicase un lac bleu, singura podoabă fiind cifrul imperial. Profilată pe cer, trăsura părea un nouraş albastru, ceva mai intens ca ton. Caii albi, profilaţi tot pe cer, prima pereche sărise în două picioare, aveau o graţie de icoană rusă, acele icoane de Novgorod sau de Susdal, înfăţişându-l pe Sfântul Ilie deasupra norilor, în cadrul său fantastic. Personajul sacru lipsea.

Aflat jos, în râpă, lângă izvorul secat, prinţul s-a întrebat încă o dată, dar în surdină:

— Ce este sentimentul imperial?

A coborât în vale şi suita. Aghiotanţii prinţului presupuneau că înaltul oaspete va fi isprăvit de mult operaţia care-l reţinea într-o strictă intimitate, drept care s-au apropiat din nou, cu chipiele în mâini, gata să-şi reia poziţia protocolară, la primul semn. Urma ca prinţul să-i elibereze din repaus, dar el i-a ignorat.

Ceea ce-l absorbea pe prinţ, în acea clipă, erau raporturile sale nu atât cu suveranul, cât cu Nicolas, cu care urma să fie de aici înainte într-o neîntreruptă legătură. Se va menţine antanta cordială la care consimţiseră amândoi?

Fair-play-ul i-ar fi obligat pe ambii. Cei doi îşi slujiseră reciproc destule lecţii bărbăteşti, dintre care

ultima, cea mai netă, aparţinuse prinţului.

Primise celebra telegramă, a cărei ultimă frază o ştia pe de rost:

„Prie de jaire fusion, demonstration el, şi possible, passage du Danube, que tu deşire faire."[6]

O primise şi o ţinea în mână ca pe o carte de joc, un as. Intrarea impetuoasă în scenă a marelui duce a frânt coteriile şi intrigile de camarilă, punându-i faţă în faţă pe cei doi. Prinţul ţinea în mână această carte, pe care Brătianu i-a cerut aproape violent s-o joace, dar el n-a jucat-o. A lăsat-o jos. A preferat, după ce şi-a redobândit calmul, calmul lui înspăimântător, să treacă jocul în cursul lui obişnuit, exasperând umoarea neagră a marelui comandant din Balcani, dar şi nerăbdarea, ajunsă la limită, a primului său sfetnic, aflat întâia oară în poziţia de martor.

— Ce mai aşteptăm? a strigat primul-ministru, acolo, la Poiana.

El n-a răspuns, era în dreptul său. În aceeaşi seară i-a scris prinţesei, după ce îl lăsase pe

Brătianu exasperat, ca un leu în cuşcă:

„Die aus Bukarest sollen nicht se unge daldig das Vbersetzen der Donau durch rumänische

Truppen Merbeisehnen."[7]

— Culmea! a izbucnit mai apoi ministrul său de externe, căruia prinţesa i-a trecut scrisoarea, în aceeaşi zi.

Conu Mihalache, violent până la grosolănie, a smuls prima filă întâlnită în cale şi i-a scris prinţului la un ton nemăsurat, răjghinând şi stropşind peniţa, muiată gros în

---

6 Rog să faci fuziune, demonstraţiune şi, dacă e posibil, să treci Dunărea, cum tu doreşti.

7 Cei din Bucureşti să nu fie aşa de nerăbdători pentru trecerea trupelor române peste Dunăre.

cerneală, cu caligrafia enervării:

„Chestiunea trecerii Dunării este prea importantă pentru a se decide la Poiana”, a urlat în scris Kogălniceanu. Apoi, după această frază brutală, în româneşte, a continuat ceva mai calm, în franceză: „Je prie donc Votre Altesse de me jaire dire şi la demande imperiale a ete faite a Votre Altesse verbalement ou par ecrit”[8]. Şi somativ, cu instinctul istoricului şi cu spaima omului de stat faţă de hârtiile ţării: „En tous caz toutes les pieces qui's y rapportent doivent être soigneusement gardees”. Şi din nou tranşant: „Le Gouvernement et le Ministere des Affaires Étrangeres jusqu'al heure qu'il est ne savent rien de ce qui se fait sur Danube”[9].

Aştepta această reacţie, care s-a şi produs, fiindu-i prompt comunicată, ca încă o dovadă că era stăpân pe joc. A dat ordin, în aceeaşi clipă, să se grăbească pregătirile pentru trecerea fluviului, dar, oficial, n-a oferit niciun răspuns.

În 20 iulie, adică chiar a doua zi, de Sfântul

Ilie, patronul protector al artileriei, arma sa preferată, prinţul s-a aflat în mijlocul tunarilor români, pentru serviciul divin, într-un fel de retragere studiată. A ordonat dezlănţuirea unei canonade, pe toată linia Dunării, care a ţinut până seara târziu. Era şi acesta un răspuns.

Atunci a aflat, cu rară plăcere, că în mitologia creştină răsăriteană există un sfânt al tunetelor, pe care el l-a identificat cu Jupiter

8 Rog deci alteţa-voastră să-mi comunice dacă cererea imperială a fost făcută alteţei-voastre verbal sau în scris.

9 în tot cazul, toate piesele care privesc acest subiect trebuie să fie cu veghe păstrate... Guvernul şi Ministerul Afacerilor Străine, pînă la această oră, nu ştiu nimic de ceea ce se petrece pe Dunăre.

Tonans, Sfântul Ilie la români.

— Chiar există un sfânt al tunetelor? a întrebat prinţul incredul.

— Da, măria-ta, este patronul tunarilor tăi.

Şi a ordonat canonada. Din memorie, a extras mai apoi o imagine, frecventă la români, ce lipsea însă iconografiei catolice, carul de foc al sfântului, plutind pe nori roşii. După canonadă a prânzit în lagăr, cu tunarii, iar noaptea a notat cu detaşare în *Jurnal*, prima însemnare din viaţa lui figurând literar un peisaj:

Tot orizontul e roşu, un adevărat tablou de război.

A urmat încă o telegramă, apoi două epistole lungi, semnate *manu propria* de Nicolas. La a treia a răspuns. A început rece, în stilul lui, recapitulând pedant şi oficios preliminariile intime:

Înainte de toate ţin a mulţumi alteţei-voastre imperiale pentru cele trei epistole ce a binevoit a-mi adresa, cu datele de 27 iulie, 2 şi 3 august, anul curent. Nu urmau scuze, ci, sec, explicaţia tăcerii: M-am gândit că e mai bine, spre a evita orice neînţelegeri în viitor, să trimit pe preşedintele meu de consiliu şi pe şeful statului meu major, pentru a stabili bazele unei învoieli

(arrangement) solide şi definitive. Şi definind încă o dată ţelul comun şi condiţia egală a partenerilor, a încheiat propunându-i augustului văr formalitatea reîntâlnirii, în condiţia nouă: în acest scop, voi fi foarte fericit să mă pot întâlni cu alteţa-voastră imperială, la

Nicopole sau în altă parte, pentru a regula mersul operaţiunilor noastre contra Plevnei.

Rog pe a.v.i. să binevoiască a-mi stabili ea însăşi ziua şi locul acestei întâlniri.

Întâlnirea a avut loc nu la Nicopole, cum prinţul o sugerase, ci cu mult mai fericit, la

Gorni Studen, la cartierul general al suveranului Rusiei.

Aflat încă jos, la marginea râpei, aşteptând să se scurgă ultimele clipe până la plecare, prinţul îşi acorda sieşi un repaus, după tensiunile din ultimele luni. Urma acum să dejuneze în trei, el, ţarul şi marele duce. Puternicul suveran de la răsărit consimţise la acest dejun, care, suprem deliciu, resorbea solemnitatea unui gest de stat într-un gest obişnuit şi intim de familie. O victorie subtilă, dar limpede. Prin ea, prinţul se integra firesc lumii căreia de drept îi aparţinea – lumea princiară, regală, imperială – distanţându-se sau mai exact situân

du-se deasupra lumii pe care o reprezenta.

Partida o câştigase el, pentru români, dar şi pentru sine. Nu fără ei, nu desprins de ei, nu altfel decât într-un consens norocos cu aceştia.

Partea care îi revenea din această victorie îl punea însă în ordine cu sine. Ea lichida o ingrată distanţă faţă de lumea imperială, care, prelungită, ar fi măsurat o infirmitate pentru sine, ca prinţ, adăugând în acelaşi timp o distanţă necesară, distanţa obligatorie între sine şi naţiunea sa. Prinţul făcea parte din lumea celor puţini, dintr-un ultim veac al celor puţini.

Îi convenea acest dejun în trei: i-a convenit mai ales grija cu care personalul curţii l-a întâmpinat, ca pe un intim, conducându-l în *chibiţka* amenajată temporar ca toaletă pentru ţar. Aceasta i-a amintit prinţului, cu satisfacţie, că în acelaşi loc – *chibiţka*, cortul acela mongolic – s-a rupt gheaţa între el şi Nicolas, atunci, la prima vizită aici.

Abia fusese adus în cort, ca să se spele, abia-şi scosese vestonul şi cămaşa, rămânând gol până la brâu, când Nicolas, dând la o parte cazacul de la intrare, a dat

buzna peste el, surprinzându-l cu clăbucii săpunului pe gât şi pe piept.

— Nicolas! a exclamat prinţul, încurcat de a fi surprins în această postură, în care nu-l văzuse nimeni, niciodată, decât cameristul.

— Stai liniştit! l-a calmat Nicolas, scurt, ignorând bâlbâiala bărbatului din faţa lui, neprivindu-l de fapt. Şi simplu: împăratul îţi propune să primeşti comanda supremă a trupelor din faţa Plevnei.

Prinţul a lăsat să-i cadă săpunul din mână în lighean, iar cu cealaltă mână a căutat prosopul.

— Nicolas, dar…

Ar fi vrut să spună că această propunere de capitală importanţă pentru el, care fusese negociată, care trebuia doar rostită de buzele suveranului, se cuvenea adusă lui la cunoştinţă în cel mai adecvat cadru şi cu toată pompa. A

repetat:

— Nicolas, dar…

Nicolas a zâmbit, cu faţa întâia oară destinsă.

Zâmbetul său părea să spună că veştile mari se aduc oriunde, în orice condiţii, iar prinţul a simţit că între ei doi, cu toată importanta diferenţă de vârstă care îi separa, s-a stabilit un ce amical, de şcoală militară, un ce camaraderesc, pe care tocmai el, marele duce, l-a introdus, dezinvolt şi franc, cu veselie chiar, dând buzna în chibiţka şi silindu-l pe el, pe prinţ, să-i spună pe nume: Nicolas.

Ceea ce avea să urmeze era simplu, împăratul fiind scutit să mai formuleze cu buzele sale propunerea, întrebând simplu, formal, cum s-a şi întâmplat:

— Sunt informat că toate greutăţile au fost date la o parte. Fii binevenit între noi!

O, cum a respirat de uşurat în acea clipă!

A prelungit masajul pe gât, pe piept, pe spate, aplicându-şi viguros prosopul aspru, cu monogram

imperial, pe care l-a ales dintre zecile de prosoape fine şi moi. A refuzat flaconul cu colonie. Şi-a scos din piele mirosul de

săpun împroşcându-se cu spirt alb, inodor. Şi-a pieptănat barba, ajustându-şi cu foarfecele câteva fire. Şi-a examinat sumar faţa în oglindă, liniştindu-se în cli-a când şi-a regăsit ochii albaştri. Aceiaşi ochi, la diferenţă de o nuanţă, se înrudeau în albastru cu ochii obosiţi ai Kaiserului Wilhelm, cu ochii palizi ai reginei Victoria, cu ochii aproape cenuşii ai ţarului, cu cele câteva puţine perechi de ochi care fixau pe cerul Europei şi al lumii o zodie albastră. Era zodia care biruise, zodia nordică. Prin ea cele mai vechi case ale Europei, dintre care Zollernii nu erau ultimii, se întâlniseră şi se înrudiseră peste secole cu casele mai noi ale Bourbonilor.

Habsburgilor şi Romanovilor, într-un amestec de încrengături sub care zvâcneau tulpinile sângeroase şi barbare ale primului ev mediu.

Erau încrengăturile bălane – vizigotice, galice, brite, lombarde, varenge – care striviseră crengile negre ale stăpânitorilor de neamuri din sud, lumea kesarilor romani şi bizantini, zei bruni, cu păr cârlionţat sau creţ, cu ochi codaţi, întunecoşi, de femeie, care nu izbutiseră a mai trimite în sus, spre sceptrele imperiale şi regale, după căderea Bizanţului, nici un singur vlăstar. Conspiraţia albastră, din care făcea parte şi prinţul, pe o linie mediană – brună cu ochi albaştri – izbutise pretutindeni, peste toate ţările greceşti şi romane, din Britania până în Sicilia, şi de aici, recent, la Dunărea de jos.

Aici răzbise prinţul, cu o întârziere de un mileniu, ca ultim cruciat, fără arme. În acel an

1877, în luna august, sub semnul Leului, el urcase încă un grad în ierarhiile care-l legau de cer.

Acum era gata să intre la suveranul Rusiei.

Dejunul la care a luat parte a fost – aşa cum se şi aştepta – de o simplitate aproape elementară. Faţă de banchetul fastuos oferit de împărat în onoarea sa, imediat după ce a primit comanda supremă, faţă de recepţiile pe care el însuşi a trebuit să le ofere, în serie, marilor comandanţi ruşi din Balcani, acest dejun, scutit de toate obligaţiile de aparat imperial sau princiar, era nespus de exact şi simplu, ca şi sufletul ţarului. Niciun efort de a sfida sau umili, nicio voinţă de a copleşi, nicio bucurie.

Cei trei bărbaţi s-au salutat afabil, simplu, ca într-un fel de vilegiatură. Ţarul purta o rubaşcă albă din fir de mătase, răsfrântă peste pantalonii negri care se înfundau în cizmele scurte, moi şi subţiri, pe mijloc o centură lată de marochin. Nicio podoabă, niciun însemn distinctiv.

Marele duce îşi schimbase doar uniforma de general de câmp, pe care o purtase în cursul dimineţii, revenind într-un veston uşor de dril, foarte deschis la gât, dar care nu pretindea cravată. El a rămas în uniforma neagră, de colonel de artilerie, purtând pe piept rozeta ordinului conferit de ţar la Bucureşti.

Căldura de afară curgea de-a dreptul din vetrele gheenei, dar în odaia-sufragerie era întuneric şi o vagă răcoare. Ca să-l proteguiască, oricât de iluzoriu, pe suveran, personalul înfundase ferestrele casei în care se aflau cu

pături cazone, aplicând peste ele, ca un tapet alb, cearşafuri ude, de in în consecinţă, acest dineu de amiază se servea la lumânări, trei lumânări de spermanţet, moi, aproape topite, care împrăştiau mai mult căldură decât lumină, o căldură care făcea şi mai lividă faţa febrilă a ţarului.

Nu se puteau spune multe lucruri în această

atmosferă în care până şi clintirea aerului făcea respiraţia grea. Personalul se insinua discret, introducând cu gesturi reduse la minimum elementele strict necesare dejunului, după care dispărea la fel de discret, în bucătărie, în pivniţă sau în cămară. De altfel un al patrulea om în această sufragerie bizară ar fi provocat mesenilor o congestie, şi de aceea ţarul exclusese serviciul cupierului, slujindu-şi singur apa, din carafa de cristal.

Mâncărurile au fost puţine, aproape zgârcite, dar şi acestea, oricât de farmaceutic înfăţişate, aveau o aparenţă indigestă sub lumina lumânărilor şi sub clipirea întunericului ud, semirăcoros, duhnitor. În lumina de afară, pe dealurile bulgare, se descompuneau mii de cadavre, care de fapt fierbeau într-un iad de zemuri şi miasme. Poate de aceea la dejun se evitase orice aliment zemos, untos, gelatinos, care ar fi părut fetid, preferându-se afumăturile, apetitivele uscate şi reci: caviar roşu, de Manciuria, fără unt, în boluri mici de *vermeille*, cu pâine de secară prăjită, jambon de Bayonne, mai sărat ca de obicei, o bucată triunghiulară de Ementhal, pietrificată aproape, uscată ca o talpă, ouă tari, iar la sfârşit câte o hemisferă de pepene de

Turchestan, cu îngheţată de vanilie. Nu s-a servit alcool.

Ţarul n-a atins uscăturile, nici pâinea, un vechi deranjament digestiv, accentuat în aceste luni de campanie, îi impunea o dietă severă.

Majestăţii-sale i s-a adus, special, într-un castron de porţelan cu capac, un rasol de pasăre, fiert fără legume şi fără sare. Dar, o dată deschis capacul, aburii sălcii ai găinei răsfierte, răspândiţi în odaie, l-au indispus pe suveran, care a cerut slujitorului să pună capacul la loc şi să îndepărteze recipientul ce ascundea acel trup mortificat

prin înăbuşire.

Slujitorul a revenit, înfăţişând găina pe un platou. Nici vedenia aceasta n-a convenit majestăţii-sale, care a şi îndepărtat-o cu mâna, ba nu, a desemnat o fracţiune de piept care să-i fie reţinută. Slujitorul a revenit, pentru ultima oară, aducând, de astă dată pe o farfurie, porţiunea indicată, din care ţarul a decupat cu cuţitul de aur o singură fărâmă. A dus-o la gură.

Gustul, mai curând fierbinţeala îmbucăturii, l-a intrigat iniţial, faţa lui a rămas incertă o clipă, aproape uimită, ca sub junghiul unei dureri de dinţi, după care, cu prudenţă, apoi cu îndărătnicie, apoi mecanic, a început masticaţia. Această singură înghiţitură i-a redat ţarului puterea şi l-a făcut apt să converseze. Prinţul îl observa atent.

— Ai călărit spre Sliven? l-a întrebat ţarul pe prinţ.

Nicolas a intervenit. îşi lingea degetele de zeama scursă din felia rece de Turchestan.

— A călătorit cu trăsura, a precizat el în locul prinţului înghiţind carnea dulce a pepenelui. Spre Sliven se poate călători şi cu trăsura, drumurile sunt sigure.

— Mă gândeam la căldură, a mai spus majestatea-sa, simţindu-se inundat de un val de transpiraţie, care-i urca spre gât din stomac.

Şi-a turnat din nou apă, cu carafa, a băut, dar se vedea că apa, călduţă, avea un gust clorhidric, emanat probabil din sărurile pe care ţarul le inhala, zilnic, împotriva astmului. A revenit cu ochi moi către prinţ:

— Suportaţi bine căldura? Este, oricum, mai puţin cumplită decât căldura asiatică. Şi trist, sau obosit: în aceste clipe, Mihail trebuie să sufere îngrozitor…

Prinţul nu reuşise să introducă în conversaţie un singur cuvânt, iar ţarul aruncase firul posibil al dialogului

tocmai în Asia, pe frontul caspic, unde se afla, în condiţii cu adevărat groaznice, celălalt frate al suveranului, marele duce Mihail. S-ar fi cuvenit ca el, prinţul, să observe cât de generos se ignora ţarul pe sine, purtând tuturor a de grijă, lui, lui Nicolas, lui

Mihail, evitând întotdeauna să se lase implicat în suferinţă, aplecându-se spre suferinţa celorlalţi, deşi sacrificiul de a veni din Petersburg pe frontul balcanic era de fapt singurul adevărat, un sacrificiu de mare suveran.

Nicolas a dat din umeri, gândindu-se probabil la faptul că Mihail, deşi lupta eroic, se afla totuşi ferit de indiscreţia unei întregi lumi:

Imperiale, regale, princiare, lumea curţilor europene care îşi îndrepta în acea clipă atenţia către teatrul balcanic, teatru pe care se afla el.

Înfrângerile lui Mihail din Asia nu erau notorii, ci obscure, oricât de grele ar fi fost, la fel cum şi victoriile lui ar fi rămas obscure, oricât de importante ar fi urmat a fi.

— S-a primit un nou mesaj de la Mihail?

a întrebat în sfârşit prinţul, care se simţea pe deplin solidar cu cei doi veri auguşti ai săi.

— Nu, a murmurat ţarul. De altfel, în clipa în care s-ar fi primit un mesaj, erai în drept să-l cunoşti printre cei dintâi.

Conversaţia evolua bine. Cu linguriţa de fructe în mână, prinţul aştepta clipa scurtă când va putea să abordeze felia sa de Turchestan fără riscul de a rata o replică utilă. Se simţea degajat, mâncase cu linişte, deşi fără poftă, dar stătea la pândă, rostul dejunului fiind totuşi practic, clipa acordată de ţar având rostul ei bine definit, pentru viitoarea desfăşurare a campaniei. Era dator, printre altele, să-l informeze pe suveran despre starea trupelor ruse şi, dacă ţarul binevoia, să-i comunice acestuia reflecţiunile sale strategice privind ansamblul

războiului. Aştepta deci. Repusese pe marginea farfuriei de aur linguriţa de fildeş cu care sorbise îngheţata, aproape lichidă.

— Dacă Mihail izbuteşte, a reînceput ţarul, atenţia Europei se va muta spre Asia. Spaţiul balcanic va fi degajat, în mod firesc, de presiunea otomană. Aceste biete popoare vor avea în sfârşit răgazul păcii şi libertatea de a se consacra în linişte religiunii lor. Asia e o zonă de mare perspectivă…

Prinţul nu ştia ce este oportun să răspundă, nu putea aprecia exact dacă interesul suveranului rus pentru Asia, insistenţa pe acest subiect escamota eşecul Rusiei pe frontul balcanic sau dacă, obiectiv, Rusia schiţa încă de pe acum, prin vocea obosită a suveranului ei, o întreagă politică activă faţă de spaţiul asiatic, pe care viitorul ar fi urmat s-o confirme. Cum rămânea atunci cu libertatea popoarelor musulmane din Asia, de a se consacra liniştite religiunii lor?! Gândind replica, prinţul observa nervozitatea lui Nicolas, care nu înţelegea la rându-i deplasarea accentului politic din Balcani în Asia, resimţind o surdă gelozie pe destinul lui Mihail, aflat singur, fără tutela lui

Alexandr Nicolaevici, între Caspica şi Caucaz.

Atunci de ce prezenţa suveranului pe frontul balcanic, de ce stupiditatea de a primi aici înfrângerea, sub ochii Europei?! Nicolas fremăta gata de explozie. Prinţul a simţit nevoia de a-l calma cu un gest fratern, camaraderesc, făcându-i semn cu piciorul pe sub masă. Nu ştia cum va reacţiona. De fapt Nicolas a şi reacţionat:

— Asia e o prostie! Rusia trebuie să-şi joace marea carte în Balcani!

A fost groaznic. Prinţul a aşteptat ca, după această explozie, Nicolas să cadă în genunchi, să plângă şi să ceară

iertare fratelui său. Dar se părea că ţarul n-a auzit. În consecinţă, Nicolas, calmat, a avut satisfacţia să-şi încheie dejunul, după pepene, cu un colţ ars de pâine de secară, pe care l-a cronţănit în dinţi, ostentativ de zgomotos, pudrându-l mai întâi cu sare, direct din solniţă. Erau probabil apucături ostăşeşti sau mai curând libertăţi de copil, necenzurate, din vremea când cei doi, ţarul şi Nicolas, apropiaţi ca vârstă, luau dejunul împreună sub ocrotirea guvernantelor. Altminteri, cei doi, ca la un semn, au mototolit şervetele, le-au aruncat pe masă, s-au ridicat simultan în picioare, încheind fără ceremonie acest punct plictisitor al zilei.

— Ceaiul îl bem afară, a notificat Nicolas.

Au ieşit afară sub cerul de văpaie. Căldura dealului ars pe care se aflau părea totuşi mai curată decât zăduful umed, cu gust de medicament, din interior. Personalul întinsese, sub un zarzăr crăcos, masa pliantă de campanie şi scaunele scunde, tot pliante, cu fund de piele.

Doi vistavoi cu şorţuri lungi au adus samovarul, un uriaş samovar de argint, cu dimensiuni de cristelniţă, pe care l-au aşezat, aproape de gazde, pe un fel de vatră improvizată. Clocotul de bombă al aparatului, presiunea vaporilor, argintul care strănutase pe corpul metalic tot soarele aduceau un ce straniu în bătătura umilă, răscolită de râtul unui porc costeliv şi scurmată, chiar sub masă, de ciocul unei cloşte cicălitoare, care împărţea puilor ei panglica unei râme. Un stol de muşte bâzâia peste zaharniţa masivă din cristal de rocă, aşezată între cele trei ceşti scumpe, dintr-un serviciu de porţelan albastru, cu nervuri de aur, dar al prinţului Yousoupov către suveran.

Când s-a turnat în ceşti uncropul, peste frunzele sfărogite şi verzi de ceai de China, văzduhul s-a parfumat discret, emanaţia postumă a

arbustului exotic îmbălsămând văzduhul de sub zarzărul bulgar şi umflând nările lui Nicolas, dar şi ale prinţului, care era mare amator de ceai fin. Nicolas a evitat linguriţa crănţănind în dinţi aşchiile de zahăr, adăugând sorbitură cu sorbitură lichidul fierbinte, fără să guste aroma, dar realizând voluptatea transpiraţiei.

Prinţul, care nu cunoştea plăcerea de a transpira, legată de ritualul asiatic al ceaiului, s-a mulţumit cu aroma, degustată cu nările, indispus de ideea că arşiţa l-ar sili să simtă nevoia de a se descheia la veston. Ţarul a sorbit o infuzie de plante medicinale, aproape rece.

— Şi nu socoteşti că trupele noastre sunt pregătite de luptă?

Întrebarea, formulată astfel de Nicolas, după prima ceaşcă de ceai, avea un ce agresiv, obligând la un răspuns neted, la o confirmare apăsată, care, pe de o parte, ar fi trebuit să-l readucă pe suveran în Balcani, pe de alta, să semnifice prinţului că uvertura de familie s-a încheiat şi că cei doi, ţarul şi marele duce, sunt gata să abordeze chestiunea militară. Ţarul a clipit spre prinţ, ochii lui s-au înviorat sub albastrul stins de cenuşă, pe care îl adusese boala. Aştepta.

— Nu, a răspuns prinţul, cu deciziunea pe care Nicolas o aştepta, dar în invers. Trupele sunt ostenite şi demoralizate, înfrângerile sunt prea proaspete, peste toate, în lagărele pe care le-am vizitat domneşte improvizaţia.

— De ce? a strigat Nicolas. N-au fost edificatoare defilările?

Făcea aluzie la defilările de trupe pe care prinţul le primise.

— Ba da, a răspuns prinţul. Toate parăzile ce mi-au fost oferite s-au desfăşurat impecabil.

— Atunci?

— Dar trupele, după paradă, revin la regimul improvizaţiei. Soldaţii dorm pe câmp...

— Şi ce vrei, să construim cazărmi în Bulgaria ca să culcăm soldaţii? Războiul va fi scurt. Şi rece, teoretic: Alteţă, voi concepeţi războiul ca o instituţie permanentă. Noi, în schimb, trebuie să câştigăm războiul până în toamnă. Asta este singura justificare pentru prezenţa armatei române aici.

— O, cât priveşte justificările, a răspuns prinţul, motivul prezenţei noastre aici e altul.

Nicolas!

— Care? a întrebat acesta, din nou agresiv.

— Trebuie să ne batem cu otomanii, a răspuns prinţul.

Nicolas a tăcut. Ţarul s-a arătat în schimb cu mult mai afabil. A schiţat un gest către ceaşca rămasă goală a prinţului, întrebându-l familiar:

— Mai doreşti ceai?

Desigur. Mai dorea ceai şi se simţea bine.

Încordarea revenită în raporturile cu Nicolas îl făcea să-şi regăsească echilibrul anterior compromis. În fond Nicolas conducea războiul din

Balcani, ţarul fiind un arbitru neutru, deşi sacru. Faptul că prinţul dispunea, în prezent, în faţa Plevnei, de un efectiv de trupe egal cu al marelui duce, faptul că totuşi comanda armatelor aliate de aici îi revenea, l-a făcut stă

pân’ pe clipă, mai inflexibil lăuntric decât de obicei.

— Totuşi, Nicolas, a început el, învăluind duritatea în vagul ipotezei, nişte măsuri de prevedere trebuie iniţiate. Ar trebui construite nişte întărituri uşoare, care să contracareze eventualitatea unui atac otoman. În clipa de faţă ne aflăm cu toţii descoperiţi...

— Cum descoperiţi, când atacăm?

— Va trebui mai întâi să ne întărim!

Congestionat la faţă, Nicolas a izbit cu pumnul în masa pliantă, făcând să tresară ceştile şi chiar zaharniţa masivă de cristal. Revolta lui s-a exprimat în ruseşte:

— Potchemu?...

Ţarul n-a vibrat, s-a simţit doar dator să traducă izbucnirea fratelui său, atenuându-i violenţa:

— Nicolas întreabă pentru ce trebuie să ne întărim?

— Ca să nu riscăm să fim respinşi peste Dunăre, a replicat prinţul, punând şi fermitate şi limpezime în răspunsul său.

Nicolas se plimba acum, dincolo de masă, în bătătura largă, iar scaunul pliant căzuse, speriind cloşca. Ţarul şi-a şters faţa transpirată cu batista. Prinţul a realizat că lua parte la o scenă de familie, şi nu se simţea de prisos, era inclus în această scenă.

— Ascultă-mă pe mine! i-a strigat Nicolas, de la distanţa de unde se afla, reluând dialogul.

O respingere pe linia Dunării este exclusă! Şi din nou, violent: Altfel, te întreb încă o dată, pentru ce te afli aici?

Nicolas n-a mai aşteptat răspuns. A revenit fremătând la ceea ce îl obseda. Se plimba cu paşi neregulaţi, cu opriri şi răsuciri bruşte, strângând în palmă o cravaşă invizibilă, pe care o zvâcnea nervos:

— Ha-ha! Vă preocupă Asia, vă interesează destinul lui Mihail! Dar Mihail, dacă voia să fie erou, să fi poftit aici!

Prinţul aştepta să fie invocate şi numele celorlalţi mari duci, Alexei şi Vladimir. Pe Vladimir prinţul îl lăsase la Turnu-Măgurele, unde avusese cu el o întâlnire mai mult decât bună, aproape fraternă, pe Mihail nu-l cunoştea

direct, dar ştia că e inconstant, copia lui Nicolas în mai mic. Oricum, fraţii auguşti se dispreţuiau sau chiar se urau, şi aceasta în scene de mare dezlănţuire. Din competiţie era scos ţareviciul, marele duce moştenitor, pe care toţi îl adulau în chip retoric şi la vedere, şi în lipsă, ceea ce făcea mai intense ciocnirile între fraţi, prin energia rămasă disponibilă. Acum Nicolas era gelos pe Mihail, pe care ar fi vrut să-l desfiinţeze în ochii ţarului, pentru ca iubirea acestuia să-i revină întreagă.

— De ce taci? s-a adresat Nicolas prinţului, deşi era limpede că întrebarea vizează pe altcineva.

Acest altcineva, ţarul, părea că zâmbeşte satisfăcut.

— De ce taci? a urlat Nicolas.

Prinţul a rămas drept, primind în omoplaţi lumina oblică a soarelui care cădea spre asfinţit cu toată greutatea lui astrală. Ţarul şi-a plimbat ochii de la unul la celălalt. îi plăcea

scena. Nu găsea totuşi ce să spună, dar ca totdeauna în astfel de clipe ştia, prin instinct, să deplaseze chestiunea într-un punct mai înalt, care făcea ca toţi cei din jur să-şi recupereze calmul şi certitudinea, căpătând o nouă perspectivă, care, adesea, rezerva surprize şi îngrijorări. A fost cazul şi acum:

— Spune-mi, te rog, s-a adresat el prinţului, care e moralul armatei române?

Pentru Cernat, trecerea Dunării a însemnat începerea greului campaniei, la care se adăuga şi Golgota cooperării, lemnul sfânt trecând de pe umerii primului-ministru pe umerii săi.

Scânteile s-au ivit de la primul pas, aşa cum se întâmplă la întâlnirile unor mase mari de oameni, pe care le pun în mişcare dispoziţii contradictorii, iar uneori hazardul. Un convoi românesc de care cu fân, trecut pe la

Şiştov, cu bacul rusesc, nu pe la Slătioara, a fost firesc reţinut de cazaci, iar fânul ronţăit de caii acestora, în câteva clipe. Prinde orbul, scoate-i ochii! într-un depozit de făină, rusesc, au dat iama furnizori români, care „cooperau” de minune cu furnizorii ruşi în dauna celor două armate. Făina a dispărut, fără niciun act, nu se ştie unde. Dar toate oalele acestea se spărgeau în capul lui Cernat, care avea întreaga răspundere a armatei române, prinţului rămânându-i doar o răspundere nominală, cum şi privilegiul de a-i face reproşuri.

— Vezi, domnule general, ceea ce se petrece în acest caz mă indispune!

Prinţul era adesea însoţit de colonelul Gaillard, ataşatul militar al Franţei pe lângă curtea imperială, şi de un maior din statul-major prusian, von Lignitz, amândoi vârâţi cu sila pe gâtul generalului, în calitate de consilieri benevoli.

Observaţiile, în prezenţa acestor doi vânători de muşte-n lapte, îl exasperau pe Cernat, chiar când prinţul le formula scurt, în limba română, într-un asemenea caz, prinţul apăsa pe fiecare silabă, cu efortul de a o rosti exact, rezultatul fiind o subliniere a cuvintelor şi o răcire instantanee a lor. Urma uneori şi o imperceptibilă grimasă, un fel de calificativ, o notă proastă pusă pe colţul tezei ratate de Cernat. Acestuia îi venea să urle şi ar fi urlat ca lupul, dacă nu-l ţineau în chingi disciplina şi fidelitatea faţă de prinţ. În schimb, generalul urla pe afară, pe dealurile pe care le alerga de-a călare, urla cu o voce eruptivă, un fel de clocot vocal pe care nu-l încăpeau sonorităţile nici unei limbi. Un corespondent străin de război, Marc Antonio

Canini, spunea că cel mai nimerit ar fi fost ca

Cernat să urle în spaniolă, limbă pe care generalul n-o ştia. Dimpotrivă, pe Cernat îl handicapa rostirea

moldovenească, accentul blajin, de gălăţean, accent pe care el încercase să-l corecteze prin câteva oltenisme – mă, bă! – printr-un dram de asprime şi printr-o gestică smucită. În schimb, în compensaţie, generalul folosea toate aluviunile idiomatice de pe întreg cuprinsul românesc. Tocmai de aceea se simţea încurcat, când, conversând franţuzeşte, era silit să redea în această limbă expresiile colorate sau tari, singurele care-l defineau exact, ba chiar

era necăjit când, neizbutind, se vedea pus în situaţia de a acorda sentimentelor sale fierbinţi o turnură fadă, literară. În asemenea ocazii, mai ales în raporturile cu ofiţerii ruşi, Cernat se slujea de serviciile unui translator, pe care-l chinuia cu pretenţia lui de a fi tradus exact:

— Spune-i, mă, că-mi vine să-mi înghit cizmele!

Acesta încerca o redare *mot-à-mot*, obţinând la partener un efect de perplexitate.

— Spune-i că-mi mănânc cizmele, dacă nu-i prind pe ăia care au furat făina!

Translatorul încerca redarea fidelă, care ducea la caricatural şi absurd, în timp ce generalul aştepta răbdător efectul.

— Tălmăceşte-i tot! Apoi, avertizându-i pe parteneri: Dar şi ei, dacă-i prind p-ai lor, să le scoată făina pe nas. Auzi?

Urma alt chin. Probabil că chinul translatorului îl făcea pe Cernat să se descarce, fiindcă, în sfârşit, răcorit în ceea ce priveşte hoţii, generalul se întorcea spre el:

— Nătărăule! Nu se traduce, domnule, cuvânt cu cuvânt!

Şi adresându-se partenerilor ruşi într-o franceză convenabilă, le spunea că aceştia sunt obligaţi să procedeze la fel de drastic cu hoţii lor, aşa cum el proceda sever cu hoţii lui.

— *Comprenez*? întreba Cernat încheind.

Asemenea incidente, nu puţine, îi cătrăneau generalului viaţa, şi aşa cătrănită de o problemă cu mult mai grea, singura care îi obseda de fapt existenţa: *cum să facă soldaţi din*tr-*o masă de ţărani*?

Niciuna dintre ţările mari, cu armate regulate, de tradiţie, îşi spunea Cernat, n-are o asemenea problemă, pentru simplul fapt că acolo armata e o instituţie capitală. Sigur, convenea el, toate ţările au ţărani, dar ţăranul în Prusia, în Rusia, în Imperiul Otoman, în imperiul habsburgic, intră în şcoala armatei de timpuriu şi nu iese pe poarta cazărmii până nu s-a scos din el un soldat cum scrie la carte. La noi? Aflat pe câmpul de luptă, în faţa întăriturilor Plevnei, Cernat îşi blestema clipa când îmbrăcase uniforma, nu din neaderenţă la uniformă, ci din spaima că zecile de mii de uniforme pe care le avea în subordine deghizau în militari nişte mase de flăcăi abia desprinşi din vetrele satelor.

Problema îl muncise toată primăvara, mai ales după ce fusese numit ministru de război, mai ales după decretarea mobilizării generale, când spre centrele de recrutare şi spre cazărmi se îndreptaseră mii de oameni în opinci şi cu traista în băţ.

— Poftim, fă din ei soldaţi! scrâşnea generalul, arătând pilduitor subalternilor aceste sate în mişcare.

— Se învaţă ei, domnule ministru! îl consola câte cineva.

— Când? replica Cernat.

Ca să-şi confirme presupunerile, generalul proceda în inspecţiile sale la nişte examene ieşite din comun, urmărind nu atât desfăşurarea

Instrucţiei de luptă, cât fixarea deprinderilor militare, acel minim de deprinderi care îl desparte pe un soldat de

civilul din el, de ruralul din el, mai ales. Fiindcă, aşa cum Cernat observa adesea, când se aştepta mai puţin, când nu se aştepta, când credea că totul e în ordine, de sub uniformele nou-nouţe ţâşneau ruralii.

Astfel, odată, în primăvară, sosit incognito pe un câmp de instrucţie, când recruţii erau în repaus, Cernat a notat cu enervare că niciunul nu reacţionează soldăţeşte la vederea uniformei lui de general, ci ţărăneşte, adică respectuos, cuviincios, cu bun-simţ, dar ţărăneşte. Ei s-au ridicat frumuşel în picioare, unii şi-au scos chipiele, alţii s-au sprijinit în arme, rămânând cuminţi, în aşteptare, ca acasă, când stăteau la poartă, urmărind trecerea pe uliţă a unui străin.

Aşteptau, cum era după datină, să li se dea bună ziua, ca acasă. Cernat a procedat întocmai, perfid ţărăneşte:

— Bună ziua, băieţi!

— Bună ziua, domnule!

Au răspuns anapoda, încântaţi de salut, dar anapoda, fiecare din dreptul porţii lui.

— Ce mai faceţi, măi băieţi?

Băieţii s-au antrenat în joc, unii au dat din umeri, alţii au zis *deh*!, unii era cât p-aci să se înnădească la vorbă cu generalul, luând întrebarea de-a seriosul, toţi arătându-se destinşi şi încântaţi.

— Drepţi! a urlat Cernat, zburlindu-şi sprâncenele. Cum se salută, mă, uniforma de general în armata română?

Au sărit valvirtej ofiţerii, eu spaima pe feţe, aranjându-şi ţinuta din mers, trompeţii au dat onorul la general, trupa a intrat în învălmăşeală, reluându-şi până la urmă încremenirea reglementară. Comandantul batalionului s-a precipitat să dea raportul, gâtuit de

emoţie. Ce raport! Cernat i-a retezat-o scurt, a ordonat să se dea trupei repaus, i-a târât apoi după el pe ofiţeri la comandament, unde s-a dezlănţuit în voie:

— Asta nu-i trupă, domnule căpitan, ăsta e sat! Satul dumitale de naştere, unde n-ai merita să fii nici pândar la clăile de paie!

— Dom ...

— Ce dom?! Până luna viitoare să nu mai văd picior de recrut în batalionul dumitale, să-mi scoateţi din ei militari, că vă ia mama dracului!

Într-un asemenea caz, sancţiunile ordonate de general curgeau gârlă: suspendarea permisiilor pentru ofiţeri, dublarea programului de instrucţie pentru trupă, marşuri lungi, cu tot echipamentul în spinare, plus o grindină de avertismente pentru subofiţeri şi sergenţi, măsuri care puneau unităţile în trepidaţie, într-un freamăt de cutremur. Clocotul nu se domolea decât cu prilejul unei noi inspecţii, când Cernat regăsea trupa schimbată, cu şiruri aliniate la sfoară, cu mişcări exacte, de mecanism, cu răspunsuri date corect, uneori absurd. Gustând o dată ciorba, din cazanul trupei, Cernat i-a întrebat pe soldaţi, ţinând polonicul în mână:

— E bună ciorba, băieţi?

— Bunăăă! a răspuns corul.

— Cum bună, mă? s-a înfuriat generalul, dând de-a zvârlita cu polonicul. Asta-i ciorbă?

Asta s-o mănânce porcii de la intendenţă, sau voi, acasă, pe la moşii! Chemaţi-i aici pe intendenţi, să-i arunc în cazan!

Dar revolta generalului se adresa nu atât intendenţilor, cât ofiţerilor, pe care i-a şi apostrofat:

— Mă, voi nu vedeţi că ăştia mănâncă una şi spun alta? Ce dracu' i-aţi învăţat voi?! Ştiu, i-aţi învăţat să

răspundă în cor, ca papagalii!

— Să-i vedeţi la paradă, domnule general!

— Parăzi să-i oferiţi domnitorului ţării, nu mie!

Spunea asta cu un accent special, subliniind că faţa formală a lucrurilor îl priveşte pe prinţ, faţa reală, adică miezul, revenindu-i sieşi, oricât ar fi fost de amar. Iar amărăciunile nu-l scuteau. Avea voluptatea să şi le procure, talentul de a le descoperi oriunde, plăcerea dublată de furie de a se confirma în invers, uneori până la hilar. Odată, dând de-a dreptul printr-o pepenărie, ca să ajungă la un bivuac soldăţesc, s-a mânjit pe cizme de nu se ştie ce.

— Mă, voi sunteţi nebuni?! se adresa tot ofiţerilor, principalii vinovaţi de toate. Nu v-am spus să săpaţi şanţuri pentru micile necesităţi şi gropi sanitare pentru necesităţile mai mari?

— Ba da, să trăiţi, dar soldaţii...

— Ce soldaţii, când soldaţii trebuie să-şi facă necesităţile la gropi?! Duceţi-mă la gropi, să le văd!

L-au dus la gropi, cu un întreg alai, gropile erau reglementar săpate, conform normelor sanitare, dar curate lună.

— Poftim! a arătat Cernat, pilduitor. Arătaţi-mi un singur e... şi-l înghit!

Nu s-a găsit într-adevăr niciunul, iar ameninţarea a rămas vană.

— Ce să le facem, domnule general?!

Soldaţii noştri, ca la ţară!...

Ofiţerii voiau să spună că soldaţii, nevindecaţi încă de ţărănia lor, acceptă cu greu caracterul fatal promiscuu al vieţii de cazarmă

— Dormitul în comun, folosirea comunitară a latrinelor, spălatul în comun – acte strict intime acasă la ei,

pe care nu se dezvăţau să le practice altfel sau o făceau cu jenă şi silă, la ordin.

— Păi nu v-am spus eu? tuna generalul:

Şi cu năduf: Se vede satul, mă, pe unde te duci, pe unde te întorci, satul se vede de la o poştă, dar nu se vede cazarma! Armata asta duhneşte a ţăran.

N-o spunea cu dispreţ, o spunea cu neputinţă, consemnând o fatalitate. Lumea aceea care umplea cazărmile, bivuacurile, câmpurile de instrucţie venea în universul militar cu deprinderile ei, cu legile ei, tari ca orice legi ale tradiţiei, de care nu se putea dezbăra într-un răstimp scurt. N-o inhiba spaima de autoritate şi n-avea conştiinţa delictului. Abia venit din sat, soldatul reacţiona inocent când i se punea în vedere abaterea, fără s-o înţeleagă, cu candoarea copilului sau a naturii. Ce-a făcut rău? A dat o

fugă până acasă, numai o zi, a plecat noaptea şi s-a întors a doua zi în zori, de la cazarmă n-a lipsit decât *oleacă*, sau *niţel*, iar arma a lăsat-o unui camarad. Mai plecau şi în ceată, la câte o nuntă, la câte o cumetrie, regulat pe la horele de duminică, cu sergenţi cu tot, şi, pentru a nu călca ordinul cu privire la armă, plecau cu armele la ei. Cernat ştia că asemenea acte nu puteau fi socotite dezertări, mai ştia că cele mai multe „plecări acasă” erau determinate de necazuri, dar toleranţa faţă de indisciplină îl exaspera şi generalul a ordonat, în consecinţă, cele mai aspre măsuri de corecţie.

— Să mi-i băgaţi în albia oştirii, să scoateţi din ei militari!

Ce însemna aceasta? Necruţare faţă de abateri, aplicarea regulamentelor până la literă, fără crâcnire şi fără milă.

— Voi nu ştiţi că n-avem timp? Războiul bate la uşă,

războiul dă buzna peste noi, războiul nu ne iartă greşelile, războiul e crud. Daţi-mi ostaşi adevăraţi şi vă iert toate păcatele.

Deşi nu ierta:

— Ce sunt eu, Hristos, să vă iert? Să vă ierte

Dumnezeu, după victorie! asta când o avea timp.

— Atunci? întrebau din ochi ofiţerii.

— Atunci procedaţi în consecinţă. Şi răcnit:

Am nevoie de soldaţi, nu de ţărani!

Şi disciplina s-a instaurat, opacă şi severă, ca o platoşă de fier trasă cu de-a sila pe trupul neînvăţat şi uneori diform al soldatului ţăran.

Când o parte din trup nu intra, la genunchi, la coate, la umăr, când falca nu se întorcea exact.

la dreapta şi la stânga, acea parte era pusă la locul ei, scurt, cu gestul necesar. Soldatul nu se formaliza la aplicarea unei asemenea corecţii, pe care o primea şi acasă, încă din copilărie, până la vârsta majoratului, când o aplica la rându-i alor săi, copiilor lui sau fraţilor mai mici. Prezida zicala *Bătaia e ruptă din rai*, iar în armată era normal ca tânărul să regăsească raiul părintesc, plus sentimentul că maturitatea se obţine cu chin. Important era rezultatul, important era ca generalul să ţină ochii deschişi asupra trupei gata de luptă şi să-i închidă la rest. Închiderea ochilor nu era o problemă, ca şi ţăranul soldat, ofiţerul n-avea la rându-i sentimentul culpei în aplicarea corecţiei, aceasta stând sub autoritatea unei tradiţii sociale de la care nimeni nu se abătea. Chestiunea, în mintea oamenilor luminaţi, era doar aceea de a face uz, nu abuz, de o asemenea corecţie, urmărind cu ochi atenţi rezultatul.

— Dar scrisoarea? l-a întrebat generalul

Manu, într-o zi, pe vremea când Cernat nu era încă ministru de război.

— Care scrisoare?! a jucat inocenţa Cernat.

Ştia bine la ce scrisoare se referă Manu, era vorba despre scrisoarea pe care prinţul a adresat-o ministrului de război al ţării, în urmă cu ani, prin 1868, document pe care orice general din armata română trebuia să-l ştie pe de rost.

Textul suna aşa:

Domnule Ministru.

Respectul ce am pentru om şi iubirea ce port ostaşului, care are un îndoit titlu la a mea afec

59

*

ţiune, ca cetăţean şi ca apărător al patriei, m-au îndemnat a desfiinţa în armată o pedeapsă, care nicidecum nu este de natură a înălţa în sufletul soldatului simţămintele de onoare şi de morală, pedeapsă la care n-am dat niciodată sancţiunea mea decât cu inima mâhnită.

Oho, de câte ori avuseseră ei, ambii generali, inima mâhnită, şi nu numai ei, dar toţi ofiţerii din armatele europene mai vechi sau mai tinere!

— Şi ce faci cu scrisoarea? a insistat Manu.

— O am în buzunar, de fapt nu-mi este adresată mie direct.

Dar din 2 aprilie, 1877, scrisoarea îi era adresată direct. Devenise ministrul armatei române, iar a doua frază din document suna acum imperativ:

Doresc, domnule ministru, ca odată cu aniversarea suirii mele pe tron – acum era a 11-a aniversare – corecţiunea corporală, condamnată în mai toate armatele, să înceteze şi la noi, şi ca ea să fie înlocuită prin altele, mai în raport cu principiile de umanitate.

Da, vodă avea dreptate, bătaia era inumană văzută de sus. Cine, fiind sus, poate admite să vadă nişte fiinţe de

mai jos stâlcite în pumni şi călcate în picioare! Un instinct de nobleţe te sileşte să curmi agresiunea, chiar justificată, împotriva unor trupuri fără apărare! Dar jos?

Dar la tine acasă, în incinta familiei, cu copiii şi cu slugile? Vodă Cuza şi-a cârpit vizitiul sub ochii lui, după ce întâi şi-a scos mănuşa şi i-a făcut semn, cu mâna, familiar, parşivului care se gudura, de la distanţă:

— Vino-ncca, să-ţi cârpesc o palmă, borfaşule!

„Borfaşul" a înghiţit fericit palma, sărutând mâna domnului şi ştergându-se apoi cu dosul palmei pe mustaţă.

— Ai înţeles de ce te-am bătut?

— Înţeles, măria-ta.

— Altă dată să-ţi bagi minţile-n cap!

— Mi le bag, măria-ta.

— Altă dată să nu mai furi!

— Nu mai fur, măria-ta.

— Las să fure miniştrii şi domnii senatori şi domnii deputaţi, că pe ei nu-i bate nimeni.

— Să fure, măria-ta, să trăiască toţi!

— Cum să fure, mă, eşti nebun? Păi dacă ei te fură pe tine şi tu pe ei, se lăţeşte hoţia şi intră ţara la ananghie. Şi sever: Să nu mai furi tu!

— Nu mai fur, măria-ta!

— Na! i-a aruncat vodă un Napoleon de aur, ca ispăşire pentru că-l bătuse. Fugi şi bea o ţuică!

Şcoala aceasta a asprimii şi familiarităţii o avea Cernat de la vodă Cuza, era dreapta sa moştenire, şi niciun ofiţer de carieră nu se despărţea de ea cu inima uşoară. Ofiţerii erau în majoritate boieri, boiernaşi, moşneni şi răzeşi, cu atât mai aprigi în asprime, dar şi în familiaritate, cu cât pogorau în scara ierarhiei. Firesc, mai generoşi erau totuşi cei de sus, câinoşii fiind cei mici, cu cei mai mici. Terorist era sergentul.

sfântul cel mai mic, dumnezeu era ofiţerul superior, singurul care nu lovea, asista. Pentru ca să se poată introduce o reformă în raporturile cu soldaţii, nu o reformă, ci o revoluţiune, se cerea însă un nou punct de vedere aplicat la delicte şi corecţiuni, un punct de vedere radical diferit de acela al tradiţiei. Lui Cernat i-a revenit misiunea de a ctitori instituţia pretorilor, de a introduce în armată justiţia militară, abrogând prerogativele ofiţerului, folosite până atunci abuziv:

— Băgaţi de seamă, vă jucaţi cu focul! a precizat el, după introducerea reformei. Până acum soldatul scăpa cu o palmă, trasă aşa, părinteşte. De azi înainte însă, tribunalul îl mănâncă, fiindcă justiţia nu glumeşte şi nici nu va glumi! Vom aplica, fără şovăire, *Codul penal al oştii*! Adică ce, nici nu-l aplicaţi voi, îl aplică Consiliul pretorilor, în faţa căruia puteţi ajunge şi voi! Să fim bine înţeleşi!...

Instituţia pretorilor a avut, într-adevăr, ecoul ei în armată, cel puţin în primele luni.

Oroarea faţă de tribunal era mai cumplită decât aceea faţă de corecţiunea directă, fie şi pentru faptul că implica onoarea, cinstea soldatului. Era mai simplu să înghiţi un pumn de la ai tăi, sergent sau chiar ofiţer, decât să te vezi condus în faţa pretorilor, care te uscau cu mustrările. Peste toate, pretorii scriau ce spui, *pe hârtie*, iar scrisul rămânea. Ameninţarea

— „Vezi că te duc la ăia, să te scrie!” – funcţiona ca o sentinţă neaplicată, dar iminentă, ca şi judecata de apoi. Consecinţa: mai bine taci, înghiţi şi te faci soldat. Exact aşa cum dorea şi generalul.

Severă faţă de trupă, acţiunea lui Cernat se menţinea severă şi faţă de corpul ofiţeresc şi, mai ales, faţă de instituţia pe care o conducea, departamentul de război, pe aceasta din urmă socotind-o un câmp al improvizaţiei şi haosului.

Greşea, desigur, procedând şi aici excesiv, ca în toate. Departe de a fi încăput numai pe mâini proaste, acel minister fusese condus ani în şir de generalul Em. Florescu, care, deşi scos de liberali şi deferit justiţiei, împreună cu ceilalţi miniştri conservatori, reuşise să facă destul de multe lucruri bune pentru oştire, nu atât de multe şi nu atât de bune pe cât le dorea Cernat.

Dacă armata i se părea într-o periculoasă dezordine ţărănească, deşi armata, ca orice armată, începea cu pâlcuri de recruţi şi isprăvea cu ordinea de paradă, ministerul i se înfăţişa într-o dezordine instituţionalizată, graţie ofiţerimii de birou, pe care Cernat n-o putea suferi. Le-a şi spus-o acestor domni cu grade, din prima zi:

— Domnilor, dacă mă puneţi în situaţiunea de a fi un incapabil, demisionez! Mă întorc la divizie şi lucrez cu soldatul. Am consolarea că mă mişc printre suflete loiale şi sincere. Fiindcă îmi repugnă, domnilor, ifosele pariziene sau prusieneşti fără baza seriozităţii şi a caracterului.

Cernat făcea aluzie la ofiţerii tineri, şcoliţi în

Franţa sau în Prusia, înghesuiţi la minister sau pe la statele-majore, promovaţi în salturi, cu gradele culese în birou sau prin saloane, nu smulse cu sudoare, de pe câmpul de instrucţie.

acel câmp pe care generalul robise neîntrerupt, vreme de douăzeci şi şase de ani. Un sentiment de revoltă îl inunda pe Cernat ori de câte ori se gândea la aceşti filfizoni, puşi să răspundă de treburile cele mai grele ale oştirii – când? într-o clipă când lipsurile se înghesuiau, când la uşa cabinetului bătea zeul Marte, cu pumnul.

Într-un fel, întârzierile provocate de spinoasele tratative pentru cooperare i-au folosit lui

Cernat, răgazul dintre aprilie şi august fiindu-i util pentru cârpeli, ajustări, reorganizări făcute în grabă, cu

sufletul la gură. îi spunea adesea primului-ministru:

— Ţine, domnule, războiul pe loc, ca să am timp să fac o armată!

— Nu pot, generale, mi-e imposibil. Nu pot şi nu trebuie. Fii gata ca mâine să te având.

— Cum?!

— Cu vitejie.

— Astea-s vorbe de tribună, domnule prim-ministru. Mie îmi trebuie puşti şi tunuri. îmi trebuie pontoane, torpile, bucătării de campanie, trăsuri sanitare. îmi trebuie o ofiţerime harnică, cinstită şi loială.

— Eşti absolutist, generale. Mie îmi ceri ofiţerime? Formează-ţi-o!

— Când?

— Te priveşte. Eu îţi cer ca mâine să intri în foc!

Cernat era de trei ori incomod: faţă de trupă, faţă de ofiţerime, faţă de guvern. Relaţia sa cu

Brătianu era un contract fragil, pus la fiecare moment sub iminenţa demisiei de la departament. La fel, tot un contract fragil era relaţia cu ofiţerimea imediat subordonată. îi şi avertizase pe subordonaţii din minister, în acelaşi prim contact din ziua de 2 aprilie:

— Cer fiecăruia să-şi ducă la bun sfârşit, conştiincios şi cu zel, îndatoririle serviciului ce-i incumbă!

Cita din ordinul de zi, semnat dimineaţă, document pe care îl ştia pe de rost. Şi clauza finală:

— Din parte-mi mă voi sili ca prin dreptatea şi imparţialitatea ce voi pune în toate actele mele, să atrag confienţa şi stima tuturor camarazilor mei.

S-a ţinut de cuvânt, atrăgând într-adevăr

„Confienţa şi stima” tuturor. Dacă pentru prinţ victoria însemna trecerea Dunării, pentru Cernat victoria însemna pregătirea acestei treceri, cu tot greul ei neînchipuit.

— Să sar hopul ăsta şi gata!

Sărise hopul. Când armata română s-a aliniat pe ţărmul Dunării pentru paradă, sub ochii săi, în faţa podului de la Slătioara-Măgura, Cernat a ştiut că făcuse tot ceea ce omeneşte se putea pentru ca această armată a sa, iubită şi hulită, să existe.

Calul îl purta prin faţa trupelor cu exaltare.

Cernat n-avea instinctul fanfarei, dar ca orice militar de carieră, care iubea oştirea, avea asprul sentiment al clipelor de răspântie, care se cer pecetluite cu un „Doamne-ajută". L-a şi rostit, apăsat, pentru sine şi pentru miile de ţărani soldaţi care treceau fluviul. Se încredinţase destinului, care veghea asupră-i nu ca o pajură, ci ca un semn de întrebare. Umil şi cu

cernic, lăsându-se în mâinile covârşitoarei puteri necunoscute, Cernat a îngânat din străfundul obscur al fiinţei lui ţărăneşti:

— Binecuvântează, Doamne, lucrarea robului tău!

Cu atât mai surprins a fost, acum, când studia la hartă amplasarea marilor unităţi române din faţa Plevnei, şi când, dând consemn ca nimeni să nu-l tulbure, ofiţerul de ordonanţă a intrat să-l anunţe că domnul colonel Gaillard doreşte să-l vadă din nou. Cernat a explodat:

— Ce mai vrea domnul colonel Gaillard, ce muşte-n lapte a mai descoperit?

— E prezent şi domnul maior von Lignitz.

Cernat s-a făcut verde la faţă:

— Vărzărescule, scoate calul în spatele casei şi spune-le că am plecat în inspecţie! Şi tunând, ca să audă şi cei doi, aflaţi în tinda casei:

Cine comandă armata română, eu sau ei?!

Intrarea armatei române în Nicopole şi preluarea fortăreţei au decurs fără incidente, în afară de unul: cazul

soldatului Ilie Puiu. Acest caz a urmărit multe zile viaţa comandanţilor din divizia a IV-a şi a trimis o umbră către ziua de încordare de la Griviţa.

Lucrurile s-au petrecut simplu: Ilie Puiu era în straja de noapte a fortăreţei, la colţul unei pieţe care se deschidea spre Dunăre. Noaptea se scurgea fără spaime, flăcăul îşi făcea datoria ca acasă, la vie, ţinând puşca în mână mai mult de formă, ca pe o furcă sau ca pe un par rupt dintr-un gard. Nu-i încercase niciodată utilitatea, deşi învăţase să tragă fără greş la semn. Rânduiala pazei era lesne de înţeles: dacă simţi că mişcă ceva, somezi cu arma: *stai*! Dacă tot mişcă, tragi fără avertisment.

Aşa s-a şi întâmplat, până la un punct. Soldatul a simţit nişte paşi în fugă, undeva în întuneric, după colţul unei uliţe, în dreapta. A tresărit şi a înşfăcat bine arma. Paşii au crescut zgomotos spre el, când o voce care-l urmărea pe fugar, vocea altui soldat din pază, a poruncit:

stai! Ilie Puiu a fandat cu arma, simţind tot sângele în cap şi a somat la rându-i *stai*! Cel urmărit şi-a frânt brusc drumul, s-a clătinat, a dat s-o rupă la fugă înapoi, din urmă veneau însă paşii unei grupe, umbra lui s-a văzut faţă în faţă cu umbra soldatului, care stătea ţeapăn cu arma în mâini. În spatele soldatului, sus, la catul unei case bulgăreşti cu ceardac, s-a deschis o fereastră, o altă voce a urlat:

— Ce stai, trage!

Ilie Puiu n-a apucat să tragă. Cel urmărit a scos din brâu pistolul, l-a ţintit spre umbra din faţă, care nu s-a clintit nici când vâjâitura glonţului i-a fulgerat soldatului pe lângă umăr.

— Trage! a detunat aceeaşi voce de sus.

Soldatul n-a avut când se dezmetici: fugarul s-a năruit înapoi, a dărâmat uşa unei pivniţe, pe care a dat s-o închidă, abia bubuitura uşii l-a făcut pe omul cu arma să

înţeleagă sensul ordinului, faptul că ăla din faţă îi scăpa. N-a ezitat:

patul puştii s-a smucit singur spre umărul drept, ochiul a fulgerat prin cătare, arătătorul

mâinii fixat pe trăgaci a declanşat glontele. Ilie

Puiu a tras ca la semn. Ecourile împuşcăturii s-au zbătut între zidurile pieţei şi-au răzbit pe deasupra până peste Dunăre.

Între timp, după ce ecoul s-a stins, piaţa s-a umplut de ostaşi români din paza de noapte, de ofiţeri în izmene, săriţi din pat cu cizmele în mână, de civili buimăciţi de somn, care au tăbărât la locul incidentului cu făclii şi şomoioage aprinse. Deschizând prudent pivniţa, soldaţii au împins cu uşa leşul celui căzut, înghesuindu-l cu genunchii la gură, iar apoi, liniştindu-se, l-au tras de picioare afară. Capul fugarului era sfărâmat. Glontele trimis de Ilie Puiu perforase osul stâng al maxilarului, dislocase din orbită lobul ochiului drept, care mai pulsa încă, împroşcând în ţăndări şi tâmpla, cu o bucată din calotă. Pistolul celui ucis rămăsese în gârliciul pivniţei, inutil.

— E turc! a consemnat un soldat.

— Vedeţi ce are asupra lui, a cerut un ofiţer.

A evadat din lagăr.

— Io nu-l cunosc, s-a apărat Ilie Puiu.

Percheziţia n-a dus la niciun rezultat. În buzunarele mortului nu s-a găsit nimic decât un smoc de scamă sanitară şi o tabacheră fără tutun. După petliţele de la reverul vestonului părea un ofiţer. Horgescu, ofiţerul român care strigase de sus şi care condusese identificarea şi percheziţia, a ocolit mortul de câteva ori, apoi a dat cu ochii de Ilie Puiu.

— Şi tu? De ce n-ai tras la timp? Dacă te omora!

— De ce să mă omoare? a răspuns candid

Ilie Puiu. Ce-avea el cu mine? Şi dând din umeri, ca şi cum s-ar fi apărat pe sine şi pe mort: Io n-am nimic cu el.

Atenţia s-a deplasat de la mort la soldatul viu. Ofiţerul a luat o făclie din mâna unui civil şi, îndreptând-o spre Ilie Puiu, i-a scos din umbră faţa. Avea o faţă bălană, de tânăr ca la douăzeci de ani. Tânărul n-a clipit, şi-a şters doar cu mâneca vestonului obrazul lac de apă.

— Cum n-ai, mă, nimic cu el? a repetat ofiţerul cu o undă de enervare în glas. Şi aspru:

E turc!

Ilie Puiu a dat din umeri, cu sensul: O fi!

Apoi a repetat:

— Io n-am vrut să-l omor.

Stupefacţia ofiţerului s-a transformat în mânie. Un asemenea caz de defecţiune mărturisită

— Şi încă senin! – îl făcea să nu-şi creadă ochilor, şi de aceea i-a ordonat soldatului să repete:

— Spune din nou, îţi ordon! N-ai vrut să tragi?

— Am tras, da-mi pare rău că l-am omorât.

Io n-am avut nimic cu el.

A apărut comandantul pazei de noapte, un căpitan mustăcios şi apatic, însoţit de o patrulă de cinci oameni. Locotenentul Horgescu i-a raportat scurt situaţia, neinsistând asupra mortului, uitat de toată lumea, ci asupra soldatului

Puiu, care trăsese fără să vrea într-un inamic.

primul inamic întâlnit în cale de când se afla sub arme, îl ucisese, mărturisindu-şi acum senin remuşcarea.

— Mi se pare ceva cu totul anormal, a încheiat gâlgâind cu furie tânărul locotenent. Ceva grav, care ar trebui să ne revolte pe toţi, ceva care seamănă a trădare...

N-a mai putut continua, şi-a şters saliva cu batista,

apoi a aruncat batista. Comandantul pazei s-a ocupat totuşi de mort, reluând percheziţia, punând soldaţii să-l întoarcă pe turc cu faţa în sus, apoi cu faţa în jos. În sfârşit, abandonându-l, s-a răsucit fără grabă spre Ilie

Puiu.

— Cum te cheamă?

— Puiu Ilie.

— Ce contingent eşti, când ai tras la sorţi?

— Anul ista, în primăvară.

— Din ce batalion eşti?

— Batalionul doi.

— Eşti al domnului colonel Coleşiu?

— Să trăiţi, da.

Bunăvoinţa pe care căpitanul comandant o arăta l-a dezgheţat pe tânăr, care s-a înviorat, a căpătat curaj, disculparea lui devenind şi mai limpede, cu un accent hotărât:

— Io n-am vrut să-l omor, dom căpitan. Io n-am avut nimic cu el. Io stăteam de pază, el a vrut să fugă încolo, io stăteam aici, n-avea pe unde trece, l-am somat, n-o stat, şi uite, l-am omorât!

— Poftim! a izbucnit locotenentul Horgescu. îşi menţine mărturisirea.

Ilie Puiu aştepta, fără sentimentul culpei. A

respirat uşurat, cu un fel de sticlire în ochi, când comandantul i s-a adresat simplu, blajin:

— Dă arma!

A dat arma. Apoi căpitanul s-a adresat la fel de simplu soldaţilor lui din patrulă:

— Luaţi-l! apoi spre locotenentul Horgescu: Dumneavoastră, domnule locotenent, mă urmaţi la comenduire, să completaţi o declaraţie.

Ilie Puiu mergea, între arme, cu un sentiment de

eliberare. Horgescu, cu o mină îndârjită, mergea în faţa patrulei care îl escorta pe soldat, alături de căpitan, care părea indiferent. Pe căpitan îl preocupa cum scăpase prizonierul, cum făcuse rost de pistol, cine, din paza lagărului – un ocol de vite – nu căscase ochii.

Faptul că Ilie Puiu mărturisea nu ştiu ce, o poveste de ţăran, i se părea mai puţin important decât actul că acelaşi soldat îl curăţase pe turc, scăpându-l pe el, pe căpitan, de o belea: lipsa la număr a unui prizonier, din cei nicio sută capturaţi în ultimele zile de ruşi.

— Cum, domnule, i s-ar fi putut reproşa, nici să păziţi nişte prăpădiţi de turci nu sunteţi în stare?! Şi asta tocmai în rondul dumitale de noapte!

Căpitanului i-a venit în gând că poate ar fi fost util să se întoarcă înapoi în piaţă să ridice mortul, să-l readucă în lagăr, unde să-l expună, pilduitor, pentru ceilalţi prizonieri. „Să se înveţe minte, să nu mai încerce vreo unul să

fugă!” Dar în acest caz ar fi trebuit să-l arate soldaţilor din pază şi pe Ilie Puiu, dându-l ca exemplu de vigilenţă, iar lucrurile se încurcau.

— Domnule locotenent, s-a adresat el cu voce obosită locotenentului Horgescu, oprindu-se în loc şi făcând semn patrulei să rămână la distanţă, ce măsuri doriţi în fond să se ia cu soldatul?

— Dar e un caz flagrant de defecţiune în faţa inamicului! a ţipat gâlgâind de furie

Horgescu.

— Ce caz, turcul e mort!

— Io, dom căpitan, n-am vrut să-l omor! a strigat din urmă, de acolo unde se afla, Ilie Puiu.

— Sper că v-aţi edificat acum! a explodat, cu satisfacţie, Horgescu.

— Poate că-i mai simplu să închidem povestea asta cu

două perechi de palme, i-a şoptit căpitanul, cu un ton familiar. Daţi-l în paştele mă-sii de tâmpit. Cârpiţi-i două perechi şi hai cu toţii la culcare!

Căpitanul a dat să caşte, acum că afacerea era încheiată pentru el. Dar surescitarea lui Horgescu creştea:

— Nici nu mă gândesc, a strigat el. Să răspundă în faţa batalionului din care face parte.

Să primească ceea ce merită. Şi avertizând sever: Vă rog să vă faceţi datoria!

— Aşa-i, dom căpitan, a strigat din urmă

Ilie Puiu. Să se facă cum scrie la lege.

Căpitanul avea impresia că se află între doi nebuni. A pornit mai departe, în fruntea escortei, mai mult plictisit decât convins, decis să lase lucrurile baltă imediat ce va ajunge la ce

menduire. El îşi făcuse datoria.

A intrat numai el şi locotenentul în odaia de han, unde era instalată comenduirea pieţei, lăsând patrula şi arestatul afară la intrare. Un sergent voluntar, aflat de serviciu, i-a primit buimac de somn pe cei doi ofiţeri. Nu pricepea deloc ce se petrece şi nu putea încheia, în consecinţă, procesul-verbal.

— Aprinde, domnule, o lumină ca lumea, i-a strigat enervat căpitanul, şi scrie ce-ţi dictez eu!

Căpitanul a rezumat încă o dată incidentul cu uciderea turcului, oprindu-se la constatarea decesului şi la indicarea soldatului făptaş cu nume şi pronume.

— Şi dezertarea? a întrebat sergentul, zăpăcit de intervenţiile lui Horgescu, care introducea mereu expresia „dezertare morală”.

— Ce dezertare, domnule! a tunat căpitanul.

Soldatul şi-a făcut datoria, turcul e împuşcat.

— Atunci cine a dezertat?

— Cum cine? a strigat Horgescu. A dezertat soldatul

Puiu Ilie, care a recunoscut că a tras involuntar, despărţindu-se deci moralmente de acest act legitim.

— Ce scriu?

— Dumneata scrii ce-ţi spun eu, l-a strunit pe sergent căpitanul. Declaraţia domnului locotenent se va consemna separat. Şi dictând:

Constatând decesul, constatând că numitul soldat a procedat corect, l-am eliberat din post.

fiind tocmai ora când straja de noapte se încheiase. Pentru un adaos de lămuriri, soldatul

Puiu Ilie rămâne la dispoziţia comenduirii pieţei.

— Este inexact, domnule căpitan! a strigat

Horgescu.

— Ce vorbeşti, domnule? a ricanat căpitanul. Mă înveţi pe mine să-mi fac datoria? Şi ieşind: Noapte bună, domnule locotenent.

Apoi de pe prispa hanului, către Ilie: Mă.

Puiu, intri aici şi dormi şi tu până mâine dimineaţă.

Soluţia căpitanului Ermil Prisăcaru era departe de a fi bună, era doar comodă, cu uşi deschise în toate părţile. Orice incident din zona de operaţiuni trebuia corect consemnat. Pe de altă parte, ce însemna să consemnezi corect?

Erai oare obligat să scrii cai verzi pe pereţi, depăşind limita strictă a faptelor? Soldatul împuşcase un turc şi asta era tot. În rest, complicaţia sufletească îl privea pe locotenent, fiindcă făcuse caz de ea, şi pe soldat, un alt smintit. Oricum, căpitanul, abandonându-i la comenduire pe cei doi, lăsase liberă şi portiţa interpretării faptului moral, dacă cineva ar fi avut timp a doua zi de fleacuri. A plecat să se culce, dar ajungând la cvartir n-a mai putut dormi.

În schimb cei doi, soldatul Ilie Puiu şi locotenentul

Horgescu, au rămas restul nopţii faţă în faţă. Horgescu nu voia să-l scape pe soldat din mână, soldatul nu voia să plece nicăieri.

S-au aflat faţă în faţă şi la prima şedinţă a consiliului pretorilor, care s-a întrunit a doua zi. Parva era secretarul şedinţei, ca de obicei.

Pe Parva meseria de secretar al pretorilor îl umilea şi-l indigna. îl umilea pentru munca anostă şi stupidă de birocrat de tribunal militar, pe care era silit s-o facă, îl revolta pentru materia cu care venea în atingere, care-i oferea o altă imagine a lumii, opusă flagrant idealismului său fervent.

— Cu un an de medicină aş fi scăpat la serviciul sanitar, îşi spunea el. Mă izbeam de o altă latură a mizeriei umane, cea fiziologică, oricum mai consolatoare. Omul e blestemat să fie fiziceşte fragil, dar se poate compensa prin integritatea spirituală, poate să se învingă, să se domine până la rigiditate.

Tribunalul militar, prin cazurile care veneau în faţa pretorilor, concentra însă tot ceea ce era defectuos, malformat, repugnant şi rău în alcătuirea unităţilor, o armată fiind şi ea o alcătuire de oameni.

Parva încercase în câteva rânduri să demisioneze, ceruse insistent, chiar disperat, trimiterea în linia de foc, dar fusese respins pe un motiv care ţinea tocmai de fragilitatea lui fizică:

era miop. S-a supus scrâşnind, în fond el ceruse să plece pe front, încercând în compensaţie să profite de dialogurile zilnice la tribunal pentru anchetele sale lingvistice.

— Oricum ar fi, s-a consolat el, oamenii sunt nişte instrumente ale vorbirii. Răi sau buni ei folosesc limba, iar ca emiţători de vocabule îşi

sunt egali. Ca sediu al noţiunilor etice, limba n-are totuşi o culoare etică. Ceea ce e absurd!...

Cazul lui Ilie Puiu era într-adevăr special.

Consiliul pretorilor al cărui secretar era Parva nu judecase, până atunci, decât „dezertări”, adică plecări şi întoarceri la unitate, fără învoire, „nesubordonări”, adică executarea anapoda a unor ordine fie greşit formulate, fie greşit înţelese, câteva furturi, câteva scandaluri, câteva brutalităţi faţă de populaţia civilă – inclusiv un viol – în sfârşit eternele certuri între ofiţeri, declanşate întotdeauna pe „chestiuni de onoare”. În zona de operaţiuni, pe pământ străin, nu se ivise încă niciun caz, poate dintr-un instinct al comprimării care acţionează întotdeauna în faţa necunoscutului, disciplinând indivizii şi colectivităţile. Gravitatea extremă, pe care pretorul procuror o punea în cauză, preluând argumentele locotenentului Horgescu, ţinea de caracterul special al defecţiunii:

„Voinţa de a nu înfrunta inamicul”, părerea de rău faţă de executarea spontană a ordinului.

„Declarată şi consemnată în chiar prima depoziţie”, susţinută de acuzat şi întărită de el prin

„Punerea degetului”. La dezbatere fusese invitat şi comandantul batalionului, colonelul

Mitei Coleşiu, un ploieştean isteţ şi volubil, cameleonic, trecând uşor pe orice portativ, făcând mină sumbră când acuzaţiile cădeau în cascadă, luminându-se la faţă când apărătorul din oficiu infirma şi pulveriza argumentele acuzării.

În pauză, când corpul pretorilor s-a retras pentru deliberare, Coleşiu, rămas lângă soldat, a început să se vaiete:

— Bine, mă Puiule, se poate să-mi faci mie una ca

asta! Te ştiam un băiat cuminte...

Coleşiu nu-l văzuse pe Puiu niciodată la faţă, iar smiorcăiala lui, de babă, părea să nu-l impresioneze pe soldat. Acesta tăcea posomorât, cu un fel de înverşunare rece în el, cu atât mai neclintită cu cât mai multă lume roia în jurul lui.

— Poftim, domnilor, se văicărea colonelul, tocmai mie să mi se întâmple un asemenea caz!

Îşi simţea onoarea pătată şi voia cu orice chip să fie dezminţit, public, prin argumente contrare, pe care să şi le însuşească imediat.

— E totuşi o exagerare, domnilor! şi-a aruncat părerea un ofiţer. Ce contează o intenţie, posterioară actului, când actul o dezminte!

— Asta spun şi eu! a preluat Coleşiu, cu toată convingerea.

— Totuşi ce se întâmplă, domnule colonel, a intervenitaltcineva, dacă fiecare soldat din batalionul dumitale ar proceda ca acest nenorocit!

— Nu se poate, domnule, a protestat Coleşiu.

Contez pe oamenii mei! Toţi sunt hotărâţi să moară până la unul.

— Uite că nu-i chiar aşa!

— Cum nu-i aşa?!

— Cazul pe care-l avem în faţă denunţă o carenţă de educaţie militară. Soldatul trebuie să execute ordinul, ca un mecanism. Când e or

din tragi şi în mă-ta, chiar dacă după aia îţi smulgi părul din cap.

— Păi el nu-şi smulge părul? a întrebat comic Coleşiu, arătându-l pe soldat.

— Păi tocmai asta e, că şi-l smulge anapoda!

Coleşiu a căscat gura ca un înecat, b dbucându-şi

ochii către fiecare ofiţer, căutând disperat un alt colac de salvare. Nu i l-a mai întins nimeni. Cineva care venise mai târziu şi nu urmărise toată confruntarea a intervenit cu o întrebare stupidă:

— Dar în fond cum s-au întâmplat lucrurile, domnilor?

Coleşiu a dat din mâini incapabil să mai explice, ca un om care înclină capul în faţa sorţii.

L-a arătat pe soldat. Acesta tăcea.

— Cum, dumneata n-ai fost de faţă? a insistat inocentul, adresându-se din nou colonelului.

— A fost de faţă căpitanul Prisăcaru, care era în straja de noapte.

Căpitanul Prisăcaru, spre care s-au întors toţi, păstra o atitudine rezervată, ca şi cum n-ar fi fost implicat.

— Ar fi trebuit ca dumnealui să ia măsuri pe loc, a aruncat un intransigent, şi cazul s-ar fi închis.

— Ce măsuri să iau, domnule? a întrebat căpitanul, nedumerit.

— Când a văzut că la mijloc e un act de nesupunere, a continuat intransigentul fără a i se adresa, ar fi trebuit să-l împuşte pe loc.

— Pe cine, domnule? a întrebat Prisăcaru.

— Pe rebel!

— Care rebel, domnule, dumneata eşti nebun?

Căpitanul s-a ridicat în picioare, smucindu-se în sus, după care s-a pus în mişcare, ofensat, mâniat, exasperat. S-a oprit în faţa intransigentului, aproape să-l ia de guler.

— Dumneata nu înţelegi că la mijloc e o chestiune de metafizică? Şi urlând: Un om nu vrea să ucidă un alt om. Iar dacă o face, chiar când e în legitimă apărare sau chiar când atacă, are remuşcări. Ceea ce n-ar fi cazul cu dumneata! Şi aşezându-se ostentativ pe scaun, ca să pună

punct: Chestiunea te depăşeşte…

Izbucnirea căpitanului Ermil Prisăcaru a fost urmată de o tăcere buimăcită. Nici măcar Coleşiu, care era gata să îmbrace orice cămaşă, n-a fost în stare să-l secondeze, întru atât l-a năucit opinia căpitanului şi mai ales descărcarea lui nervoasă. Surprindeau şi tonul intelectual, impropriu căpitanului, şi duritatea, contrară firii lui concesive.

— Ar fi trebuit atunci să vă daţi demisia din armată, domnule căpitan! a izbucnit Horgescu, aflat de faţă, dar care tăcuse până atunci. A

continuat, ţintindu-l cu ochii: Şi ar trebui s-o faceţi, dacă aveţi un dram de onoare!…

Tensiunea atinsese limita. În mod normal

Ermil Prisăcaru, care primise insulta extremă, se putea socoti provocat la duel. Duelul fusese interzis în armată, deşi clandestin ofiţerii mai

recurgeau la el. Ofensa era în acest caz cu mult mai gravă cu cât venea de la un inferior în grad.

Toţi aşteptau reacţia lui Prisăcaru, pe care erau decişi s-o secondeze, constituindu-se ca martori, dar acesta, nici măcar privindu-l pe Horgescu, a rostit cu dispreţ şi cu milă:

— Dumneata nu înţelegi nimic…

A spus asta cu glas învins, aproape şoptit, rupând punţile nu numai cu Horgescu, cu care le rupsese de altfel în cursul nopţii, dar cu toţi ceilalţi.

— Dacă nu mă înşel, a sărit Horgescu, jurământul dumneavoastră a fost să conduceţi oamenii la luptă. Şi să-i faceţi să nu şovăie!

Dar Prisăcaru s-a întors spre ceilalţi ofiţeri, ca şi cum Horgescu n-ar fi existat:

— Dumneavoastră, domnilor, a început el, fără să-i

mustre anume, dar subliniindu-le rece eroarea, puneţi chestiunea pe un teren străin cu totul fondului.

— Adică?! s-a simţit provocat intransigentul.

— Nu se pune în discuţie executarea ordinului, a continuat Prisăcaru, nici conformarea faţă de jurământ, ci cu totul altceva.

— Ce? a strigat Horgescu, simultan cu ofiţerul intransigent.

— Dacă eşti om, a mai spus căpitanul, nu te poţi dezbăra de sentimentul că ucizi.

Ultimul cuvânt n-a provocat imediat reacţia; se părea că fiecare ofiţer îl gândeşte pe cont propriu, ca să-i prindă mai bine sensul.

Cineva a aruncat, impersonal:

— Dar puteai să fii ucis şi tu!

— Desigur. Asta nu te scuteşte să constaţi că la picioarele tale se află o fiinţă isprăvită.

Dialogul părea abstract; nimeni nu simţea dorinţa să ştie între cine s-au schimbat replicile.

Ilie Puiu stătea liniştit, pe aceeaşi bancă cu colonelul Coleşiu, ceva mai destins acum, ca şi cum dizertaţia căpitanului nu-l privea.

— Dumneavoastră excludeţi, atunci, chiar şi plăcerea vânătorii, a remarcat cineva, iar replica a părut mai mult decât stupidă.

— Exclud plăcerea războiului, a precizat căpitanul. E o neplăcere pe care o îndur cu îndârjire, cu indignare şi stoicism.

— Şi datoria?

Brusc congestionat, printr-o ţâşnire a sângelui până în ochi, Prisăcaru a urlat ca un nebun:

— Dumneata nu-nţelegi că asta n-are nimic de-a face cu datoria?

Horgescu a sărit în faţă la fel de violent, răcnind şi el:

— Sunteţi pasibil de judecată, mai rău decât acest soldat!

— Eşti un infam!

— O să vă cer satisfacţie!

— Ai s-o primeşti!

Cei doi ofiţeri s-au despărţit înverşunaţi, lăsându-se în scaune, fără ca nimeni să inter

vină. Într-un târziu, Coleşiu şi-a reluat milogeala, adresându-se soldatului:

— Vezi, mă Puiule, ce-ai fost în stare să-mi faci tu mie?! Cum mai scoatem noi cămaşa?

Cum mai dăm noi ochii cu lumea? Ehei!...

Parva nu ştia nimic de confruntarea ofiţerilor, care l-ar fi întărit în judecăţile sale. La reluarea dezbaterii, marele pretor a anunţat o soluţie care iarăşi a derutat: amânarea sentinţei. Soldatul a fost reţinut la dispoziţia locotenentului pretor Ovid Râgâica, asistat de Lucreţiu Parva, ca secretar.

Cei doi s-au văzut iarăşi faţă în faţă cu Puiu.

Soldatul se obişnuise cu pretorii, mai ales cu

Parva, care îi arăta un interes special. Cazul, fiind limpede juridic, pe Parva îl interesa acum un mic accident ortoepic în pronunţia soldatului. Acesta, nu se ştie de ce, elimina regulat câteva consonante lichide, mai alest, şi mai ales înaintea unor vocale. Fenomenul era curios.

Parva l-a pus pe soldat să repete unele cuvinte.

— Ce vrei, domnule? s-a enervat Râgâica, ce tot îl pui să repete declaraţiile cuvânt cu cuvânt?

— Ca să consemnez exact.

Râgâica a consimţit, l-a îndemnat pe soldat:

— Spune-i domnului sergent din nou, lin, liniştit, tot ce te întreabă.

— Păi spun în liniştit.

— Dar când ai refuzat să execuţi ordinul, a izbucnit Râgâica, ai fost tot liniştit?

Parva l-a corectat pe ofiţer, în franţuzeşte, reamintindu-i că nu e vorba despre aşa ceva, ci despre o tulburare, un act de conştiinţă care s-a declanşat ulterior.

Pentru a se preciza natura acestui act, marele pretor, colonelul Trifu, un om foarte abil. a schiţat de altfel un drum de închidere a acestei chestiuni, fără o încadrare juridică. El a declarat probele incomplete, solicitând avizul unui medic – ipoteza unui dezechilibru mintal al soldatului, sau, în cazul când examenul medical eşua, el a recomandat un examen duhovnicesc – ipoteza unui refuz religios.

Sub supravegherea lui Râgâica, Parva a consemnat cele două mici anchete, cu rigoarea filologului. A intrat în joc mai întâi medicul, care a procedat elementar:

— Te doare ceva?

Negare cu capul!

— Scoate limba!

— De ce s-o scot?

— Scoate, mă, limba!

— Respiră!... Răsuflă pe nări!...

— De ce să răsuflu?

— Ascultă, mă, la domnul doctor, şi taci din gură!

— Ce boli ai avut când ai fost mic copil?

— Parcă io mai ştiu?!

— Adu-ţi aminte!

— Am suferit de năjit?

— De ce?

— De năjit, de mărin, de orbalţ, de soare sec, de...

Parva a notat, pe o hârtie separată, lista presupuselor boli şi numele lor, propunându-şi s-o completeze ulterior.

— Careva din neamul tău a avut boala copiilor?

— Nu.

Medicul căuta un alt fir, epilepsia, dar nu-l găsea.
— Tac-tu bea?
— Bea şi el, ca omu'!
— Dar mă-ta?
Se excludea şi alcoolismul.
— Ai ţinere de minte bună? în ce an suntem?...
— 1877, domnule.
A intrat apoi în horă popa, iar ancheta duhovnicească a fost de tothazul:
— Mă, tu crezi în Dumnezeu şi-n mântuitorul nostru Iisus Hristos?
— Păi cum!
— Fă cruce!
— De ce să fac cruce?
— Fă, mă, sfânta cruce, când îţi spun, dacă nu eşti cumva eretic, Doamne fereşte! Posturile le ţii?
— Păi cum!
— Să nu te pună diavolul să te spurci cu carne vinerile, miercurile şi-n allalte zile oprite! Te-ai spovedit, te-ai grijit?
— Păi cum!...
Popa a întors ochii spre cei doi pretori, dând din mâini şi indicând că epuizase chestiunea.
Ilie Puiu era un creştin perfect. Ca să spulbere orice dubiu, a mai introdus un supliment de întrebări:
— La tine în comună sunt eretici? Adică papistaşi, adventişti, ăi de nu ţin datina. Nu?!...
Dar jidani? Nici armeni, nici turci?... Tu ce naţie eşti?
— Ce să fiu? Om.
— Om, om, dar ce fel de om? „Puii" ăştia ai tăi din ce neam se trag?
— Din neamul nost.
— Sunteţi toţi români, de când vă ştiţi?
— Păi cum!

— Atunci tu de ce nu vrei, mă, blestematule, să te baţi cu turcii?

Popa îşi depăşise mandatul, în atribuţiile lui nu intrau şi chestiunile legate direct de proces.

Hagaica s-a ridicat şi l-a concediat:

— Lasă-l, părinte. Ne-am edificat. Soldatul rămâne la dispoziţia noastră.

Popa s-a retras cu spatele, niţel speriat, cei doi au rămas cu soldatul. A fost clipa când în sufletul lui Ilie Puiu s-a produs blocarea, imediat după concluzia lui Râgâica:

— Deci practic, el, soldat român, în deplinătatea puterii şi bun creştin, chemat sub steag să-şi facă datoria, se împotriveşte luptei cu turcii!

— E absurd să pretindeţi asta, a ripostat Lucreţiu Parva. Soldatul nu s-a găsit faţă în faţă cu turcii, era în faţă cu un om hăituit, nu se ştie cine, un om în care a tras, fără să-l cunoască, şi pe care l-a identificat mai târziu.

— Iar în clipa în care fugarul a fost identificat drept inamic, soldatul Puiu Ilie şi-a de

clarat regretul de a-l fi ucis. Citez: „Io n-am nimic cu el, nu-l cunosc... Nici el nu mă cunoştea pe mine... îmi pare rău că l-am omorât”. Şi mai departe, acelaşi soldat declară: „De, era şi el un om”. La replica noastră: „A tras în tine!”

„Poate că n-a vrut. Cum am tras şi eu în el, fără să vreau”. Şi acum întrebarea marelui pretor:

„Soldat, nu ştii că otomanii sunt duşmanii de moarte ai neamului român?” Răspunsul lui:

„Ştiu”. „Atunci?” Răspunsul lui: „Ei toţi or fi fiind, da el...”

— V-aş ruga să vă opriţi aici, a intervenit

Parva. E cheia chestiunii. Soldatul n-a respins războiul, deci acţiunea ţării. Soldatul s-a lovit, întâia oară în viaţa lui, de acţiunea uciderii exercitată de la om la om.

Şi întorcându-se spre soldat, Parva l-a întrebat cu căldură:

Ascultă, Ilie, vrei să intri mâine în foc?

Soldatul tăcea, zăpăcit.

— Nu aşa se pune problema, domnule doctor în lingvistică. Soldatul nu se întreabă, soldatul nu deliberează, soldatul nu e Hamlet, soldatul are ordin să intre în foc.

— Este cu neputinţă ca un asemenea soldat să mai intre în foc, a spus Parva, stins.

În încăpere a intrat colonelul Trifu, urmat de colonelul Mitei Coleşiu. Ultimul era speriat, într-un fel de alarma care-l făcea să privească zăpăcit, în toate părţile. Trifu a cerut ca soldatul să fie scos afară, apoi, întorcându-se spre Coleşiu, a început să urle:

— Cum a ajuns povestea asta la urechile gazetarilor străini, domnule colonel?

— Dar vă dau cuvântul meu de onoare! s-a apărat acesta, disperat.

— Ce cuvânt de onoare. Spune, prin indiscreţia cui?

— Dar vă dau cuvântul meu de onoare…

Trifu l-a lăsat în pace pe colonel şi s-a adresat subalternilor lui, explicându-le:

— Prin indiscreţia nu ştiu cui, care numai român nu putea fi, povestea asta stupidă a ajuns în gura unui francez care o s-o trăncăne, domnilor, prin toată Europa. E culmea!

— Un motiv în plus să ne facem datoria! a avertizat Râgâica.

— Ce datorie, domnule! Acum nu mai e vorba nici despre un soldat, nici despre corpul pretorilor, ci de altceva: e în joc onoarea noastră a tuturor.

— Vă dau cuvântul de onoare că n-am nicio vină, a început să se căineze Coleşiu.

Trifu nu l-a luat în seamă, le-a ordonat pretorilor,

hotărât:

— Afacerea se închide. Apoi, spre Coleşiu:

Iar dumneata, domnule colonel, te supui ordinului pe care l-ai primit. Pui în marş batalionul şi pleci spre punctul Griviţa. Cu soldat cu tot.

Şi avertizându-l: Te aflai acolo de alaltăieri!

Coleşiu s-a retras fericit. Cei trei militari au rămas câteva clipe copleşiţi de neputinţă.

— Comitem o cumplită greşeală! a strigat

Râgâica într-un târziu. Era momentul să dăm un exemplu pilduitor, acum, în preajma luptei.

Trifu s-a făcut că nu-l aude. S-a ridicat şi i-a cerut lui Parva hârtiile.

— Astea-s toate?

Parva a confirmat. Trifu le-a rupt şi le-a băgat în buzunar.

Seara, în caietul negru, Parva a notat doar două cuvinte dintr-un vers de Horaţiu, pe care nu le-a comentat în niciun fel: *Rigidi Getae*...

Cine erau *geţii cei inflexibili*? Ofiţerii care îl judecaseră pe Ilie Puiu? Soldatul Ilie Puiu?

El?!

Parva a adăugat după formula *Rigidi Getae* un semn de întrebare.

Parva se afla în preajma unui moment de sinteză. Abstracţie făcând de cazul Puiu, care îl descumpănise, bilanţul lui în cercetările propuse era destul de bun. Aruncându-se în muncă cu un accent de energie în plus, ca s-o uite pe

Păuna Catargi, Parva nu-şi dăduse seama, n-avusese când să aprecieze cât de fertile fuseseră ultimele luni pentru el. În numai patru luni

Caietul negru, pentru material lexical, devenise

practic caietele negre, iar tânărul savant le clasase pe zone dialectale, chiar pe judeţe, după regimentele pe care le anchetase lingvistic.

Avea astfel un caiet Ialomiţa, aproape complet, caiete Vlaşca, Romanaţi, Gorj. Apoi din Moldova, pe zone atent anchetate, Neamţ, Iaşi, Fălciu, Vrancea. Sporadic era anchetată Bucovina „teritoriu pe care îl rânduise doar pe trei ţări şi acelea cu goluri: Ţara Domelor, Ţara Câmpulungului, Ţara Şepeniţului. Relativ slab se prezenta pentru el Transilvania, datorită faptului că voluntarii transilvăneni, care trecuseră clandestin munţii, nu formau – ca şi bucovinenii – unităţi compacte. Păstra totuşi, din perioada studiilor de la Viena, câteva caiete cu material folcloric transilvan, inclusiv un „caiet vestic", cu locuţiuni din Zarand şi zona Ugociului.

Munca pentru umplerea acestor caiete, care tindeau să se constituie în adevărate glosare, fusese nu numai istovitoare, dar şi captivantă, dătătoare de mari surprize ştiinţifice şi de neaşteptate bucurii. Niciunul dintre lingviştii de până la el – Parva era conştient de asta – n-avusese şansa de a verifica destinul unui cuvânt pe aproape întreaga arie a limbii, nu prin complicata discernere de bibliotecă, ci prin simpla trecere de la o unitate la alta, din Romanaţi la Cahul, din Brăila la Suceava, din Dolj la Fălciu, unităţile de dorobanţi, roşiori, călăraşi, vânători care aparţineau unor variate zone dialectale, fiind distanţate unele de altele prin câţiva kilometri. Uneori, în câte o unitate, satele se impuneau singure, reprezentate prin câte zece – douăzeci de inşi, alteori erau bine demarcate chiar şi familiile, în unităţi aflându-se încrengături întregi de rubedenii, în care intrau fraţi, veri, nepoţi, cumnaţi. Într-o bună zi.

Parva a fost încântat să descopere într-un batalion din Muscel trei fraţi provenind din Alba

Mureş, fraţii Borcilă, de la care a cules un material deosebit de interesant.

Fără rigoarea pe care mai târziu lingvistica avea s-o capete, fără mijloace fine de notare, a căror lipsă era evidentă, caietele lui Parva aveau noutatea anchetei directe, materialul cules de el fiind *sigur*, rezultat din confruntarea

nemijlocită a cercetătorului cu subiecţii vorbitori. În privinţa contactelor cu subiecţii Parva dovedea aplicaţie, chiar talent, ştiind să dezinhibe soldaţii, să-i facă iute comunicativi, cointeresaţi în tema pusă în discuţie, nouă pentru ei.

— Cum să spune pe la voi, varză sau curechi?

— Şi varză, şi curechi.

— La ce se spune varză, şi la ce curechi?

Subiectul, adică soldatul interogat, părea derutat la început, apoi se înviora:

— Stai, domnule, că varză se zice pe la noi numai de-o vreme, de mai încoace…

— De când de mai încoace?

Discuţiile se desfăşurau cam în acest mod, în jurul celor doi – subiectul şi sergentul voluntar – strângându-se iute o roată de soldaţi care urmărea discuţia cu gura căscată. Soldaţilor le plăcea când sergentul îi punea la punct, respingând pe câte unul care se băga nepoftit în vorbă, semn că chestiunea era serioasă, privea regimentul sau statul. Soldaţilor le impunea de asemeni atenţia cu care Parva nota tot, într-un caiet, fiecare vorbă, fapt care conferea conversaţiei un anume prestigiu. Fiind în masă analfabeţi, ei urmăreau aproape cu religie actul scrierii. Lui Parva îi plăcea la rându-i că soldaţii se arătau viu interesaţi de o chestiune pe care niciodată nimeni nu dăduse doi bani:

felul cum vorbesc ei între ei, sau acasă la ei, sau de unul singur atunci când se gândesc la câte ceva.

— Dar tu, când stai singur cu tine, la ce te gândeşti când spui *caut*?

Soldatul se mişcă în loc, neliniştit, de parcă i-ar fi lipsit ceva, cuvântul nu-i venea repede pe buze, cuvântul era precedat de o acţiune, de o agitaţie locomotorie. Parva nota rapid, pe marginea caietului: „Verbul are un regim dinamic, indiferent de natura dinamicii. Substantivul îl lasă pe ins pasiv, chiar şi substantivul *dor*, sau *durere*, nu şi *a dori*, *a durea*, *a îndurera*, *a îndura* ş.a.m.d”.

Din aceste note marginale, adăugate coloanelor de lexic, s-a născut *Caietul galben*, un dictando gros, cu scoarţe de piele, descoperit între bagaje şi transformat imediat în caiet-jurnal. De la o vreme Parva nu se mai putea despărţi de *Caietul galben*, în care consideraţiile rezultând din anchete, dar şi alte gânduri despre limbă erau notate cu o constanţă aproape zilnică. Era semnul că în mintea lui interveniseră nişte decantări, că materialul lexic, deosebit de abundent, îl predispunea la abordări sintetice, de care însă Parva se temea.

— Ar fi absurd, şi-a spus el, în timp ce nota în *Caietul galben*, să mă las ispitit de ideea de a prelucra materia, de a visa măcar la aşa ceva.

Mai întâi trebuie să adun, iar ceea ce mai am de adunat este covârşitor.

Pe Parva nu-l speriau dimensiunile proiectului său. Dacă războiul mai continua, dacă anchetele sale se desfăşurau în acelaşi ritm, el avea perspectiva – o credea orbeşte! – să compună acel *glossarium magnum* pe care destinul latinei răsăritene să-l merite nu sub orice

semnătură, ci sub semnătura sa. Proiectul era

urieşesc, croit să frângă umerii a trei generaţii

dar Parva şi-l asumase cu o smintită încăpăţânare pe numai umerii săi. Nu voia să împartă cu nimeni nici osteneala adunării materialului şi nici satisfacţia finală care ar fi urmat. Dar cu cine le-ar fi împărţit? Cu Lambrior de la

Iaşi, care respinsese *de plano* ideea? Cu A. de

Cihac, care avea sute de etimologii false în dicţionarul său? Cu stupizii Massimu şi Laurianu? *Glossariul* acestora din urmă, apărut la

„Bucuresci, Noua Typographia a Laboratoriloru Romani” în 1871, care cuprindea „Vorbele din Limb a Romană streine prin originea sau forma loru, cumu şi celle de origine induioasă”, era o capodoperă a umorului lingvistic, pe care

Parva o luase în raniţă pe front, ca pe o biblie, a ridicolului. Şi atunci? Superbia lui Parva atingea absolutul când privea în jur.

— *À-propos*, şi-a spus, ia să vedem cum tălmăcesc pentru români domnii Laurianu şi

Massimu noţiunea de absolut!

A deschis dicţionarul, l-a închis la loc râzând:

— Pentru domnii Laurianu şi Massimu noţiunea de absolut nu există la români. Există în schimb: ABAGIU, ABAGERIE, ABAN

DONARE, ABANOSU cu lămurirea: „Vorba arabica; lemnu de acestui arbore cu colore forte negra, de unde: *Perú de* abanosu Peste toate, aceşti cretini, a continuat Parva, vorbesc aşa cum scriu, la modul lor bizar, înţelegându-se perfect numai între ei, ca doi surzi prin semne.

A compus o frază în spiritul glossariului, pornind de la ultima propoziţie:

— *Draga mea, tu ai Perú de abanosu, dar şi jacia ta e ne gr a*... Apoi, râzând: Ce femeie cu păr de abanos cunosc, ca să-i proclam amor*iul meu*?

A deschis dicţionarul la grupul AMOR

AMORESU şi a citit:

— „Atâtea vorbe trasse din radecin a *amor*, curatu romanica!" Curat romanica! a încheiat el.

Parva s-a gândit să citească soldaţilor din glossariul hazliu şi îşi imagina ce ochi ar fi făcut fraţii Borcilă, a căror inteligenţă în materie de limbă i se părea puţin obişnuită.

Îi rămăsese totuşi în gând întrebarea:

— Ce femeie cu păr de abanos cunosc?

Parva căuta un chip care să dea răspuns acestei propoziţii interogative. A făcut un rond în memorie, n-a găsit, dar simţea că ceva îi lipseşte, ca şi soldatului acela din Romanaţi, pe care Parva îl pusese să-şi reprezinte cuvântul *caut*.

— Ce-mi lipseşte, în afară de *absolut*, când absolutul însuşi lipseşte din *glossariul* domnilor Laurianu şi Massimu!

Parva s-a dumirit până la urmă, realizând că îl chinuiau prea multele goluri de pe harta lui imaginară. Din sectorul estic al limbii avea doar câteva fişe, prea puţine, iar unităţile pe care ar fi putut să le ancheteze, regimentele de dorobanţi din Bolgrad, Chilia şi Cahul, se aflau într-un sector îndepărtat al frontului. Singurele mostre de limbă din aria est-dunăreană, de dincolo de Prut, le culesese într-un vagon de

tren, călătorind între Piteşti şi Piatra-Olt cu unul din aceste regimente în dispersare.

Îi lipsea de asemeni, dar cu desăvârşire, materialul lingvistic sud-dunărean. Ştia sigur că în unităţile româneşti se află grupuri de macedo-români, dar până la acea oră

Parva nu întâlnise niciunul, ba da, cunoscuse un student în medicină la Lipsea, Zahu Caraian, cel care-i adusese vestea despre declanşarea războiului.

Fără sectorul lingvistic sud-dunărean, prea puţin cunoscut pe atunci, harta lui Parva era o ficţiune.

— Va trebui să-i descopăr pe macedo-români! şi-a spus, fără să-şi imagineze cum va putea face asta, ca un astronom decis să descopere o planetă nouă într-un sector confuz al cerului. Fără ei…

Simţea vag, deocamdată fără argumente, că în acel sector necunoscut se află cel puţin una dintre cheile limbii române, poate cheia arhaică, poate chiar poarta care-l despărţea de spectacolul genezei. Chestiunea îl interesa pentru o gramatică generală a latinii răsăritene, pentru al său *glossarium magnum*, din care dialectele sudice nu puteau lipsi, dar şi pentru fonetica limbii române, ale cărei poteci ascunse nu le putea dibui decât printr-o confruntare cu toate dialectele. Dintr-o preocupare de rutină, fonetica, pe care Sommerţ i-o prezisese ca domeniu, căpăta treptat un ascendent în meditaţiile lui Parva. Fără a şti când, probabil în urma unei anchete, Parva a notat în *Caietul galben*:

Trebuie ştiut ce forţe stranii apasă asupra cuvântului, într-un moment al evoluţiei sale, obligându-l la un anume fonetism. Fiindcă, iată, cuvântul prim curge firesc din latină, semantica lui rămâne neschimbată, în română, dar expresia lui sonoră se modifică. De ce?… Valul cuvântului izbeşte oare scutul profund al unei formaţiuni mai vechi, autohtone, obligându-l la o deviere fonică? în acest caz devierea este foarte veche, anterioară despărţirii dialectale, şi se plasează hăt înapoi, într-o română primitivă.

Termenul de *română primitivă* nu exista în lingvistică

pe atunci, l-a creat Parva, consemnându-l în jurnalul său.

Dar s-ar putea ca acelaşi val al cuvântului să fie deviat prin prezenţa unor scuturi lingvistice de suprafaţă, aluvionare, deci modificarea să se plaseze într-o epocă de bilingvism. Aceasta ar putea fi epoca bilingvismului româno-slav. În acest caz vârsta modificării e mai nouă.

S-ar putea însă ca aceeaşi modificare să se fi obţinut prin forţele interne ale limbii, prin acele legi pe care nimeni dintre cei de azi nu le cunosc, dar care nu încetează de a fi legi, de vreme ce se manifestă. O forţă internă a limbii?... Poate. Dar atunci limba se află într-o geneză continuă.

— De ce nu? şi-a spus Parva, închizând caietul. Cred că am dreptate. Sub ochii noştri, din secolul al XVI-lea încoace, a dispărut rotacismul...

Spunea „sub ochii noştri" cu sensul: *sub ochii mei*. Cele patru secole scurse de la ultima

consemnare a unui rotacism i se păreau lui

Parva o singură clipă. O clipă intensă.

Parva a clipit derutat, dându-şi seama că are în faţă chipul Păunei Catargi.

— A! a zâmbit el. Tu eşti femeia *cu Perú de abanosu*. Mă miram eu de unde te ştiu!

Nici măcar nu şi-a refuzat plăcerea de a se gândi la ea. Nu s-a mai putut gândi. Unduirea părului ei despletit, *de colore forte negra*, a ţinut scurt, lăsându-i lui Parva obrazul luminat de o mare satisfacţie: o uitase.

În faţa lui Parva se afla un camarad de la consiliul pretorilor, tot un sergent voluntar, un tânăr avocat de familie bună, care încerca să se facă auzit:

— Colega, plec la Bucureşti într-o scurtă misie la minister. N-ai nimic de trimis nimănui?

Parva a negat cu capul. Se simţea puternic.

Plăcerea prinţului în contact cu puterea, care îl transformase peste noapte dintr-un tânăr colonel în capul unei mari armate, se amplificase între timp. Examinând împreună cu adjunctul său, generalul Zotov, dispozitivele ruse şi române de luptă, comandantul *en chef* descoperise nişte bucurii care, până atunci, nu-i fuseseră accesibile decât imaginar. Nu o armată

— O singură armată – ci o uriaşă armată, reprezentând două state şi cuprinzând zeci de naţii, prindea contur sub sine.

Deşi bine desemnat pe hărţile militare, frontul îşi menţinea totuşi, pentru prinţ, abstracţiunea şi vagul. Multe amănunte topografice, linii de apărare, drumuri strategice, staţii de etapă, depozite, spitale şi chiar unităţi mari nu căpătaseră contur real. Nu-i era clară prinţului nici imaginea adversarului, amplasarea redutelor de dincolo de dealuri, dar peste aceste incongruenţe, abstracţiuni şi confuzii se afla el, dispus să facă sau să nu facă un semn hotărâtor.

Întrebarea care îi venise pe buze, la puţin timp după trecerea Dunării – *Was bedeutet imperiale Gesinnung*? – căpăta acum un început de răpuns, la care se asociau imagini disparate.

O primă imagine îl trimitea cu ani în urmă, la Yalta, în vara lui 1869, când se afla împreună cu ţarul şi cu marele duce Alexei pe terasa superioară a palatului imperial, având în spate imensitatea continentală a pământului rus şi în faţă marea. Ţarul îl primise nu în Petersburgul autorităţii sale, nu în Moscova tradiţiei, ci aici, pe ţărmul vacanţei, la Livadia, într-o Krimee luxuriant scăldată în soare. Făcuse drumul pe mare, în eleganta fregată Kazbek, plutise zile lungi între apă şi cer, iar Crimeea, palatele de la Bacci-Sarai, cu orgia lor de mozaicuri, balcoane şi fântâni, apoi palatele masive şi

greoaie de la Yalta, au închipuit pentru el o lume, suspendată deasupra lumii, într-o nemişcare de clopot care nu se va clinti. Ţarul a apărut la timp, fără întârziere şi fără grabă, izbăvit de griji, deşi mereu suferind, o funcţiune în vacanţă. Puterea, cu semicercul ei divin, îl însoţea ca o aură rămasă în urmă, mai jos sau mai

sus, de care titularul s-ar fi desprins, lăsându-şi fruntea goală. N-a făcut un singur gest de prisos sau a făcut doar acele gesturi care nu cuprindeau semnificaţii. Suveranul i-a apărut mai ales absent, exilat acolo la marginea Rusiei, nevoind sau incapabil să-i observe pe cei din jur, inclusiv pe el, prizonier banalităţilor, inclus unor lucruri mici, disparate, stinghere, care şi acelea păreau a nu-i aparţine.

În conversaţii, ţarul s-a interesat de sănătatea Kaiserului Wilhelm, unchiul prinţului, a avut cuvinte anoste pentru fiecare suveran şi prinţ german în parte, inclusiv pentru familia sa de la Sigmaringen, a clipit cu ochii sau a împrăştiat cuvinte fade asupra unor alte curţi europene, ignorând curtea sa, mica sa curte de la

Dunărea-de-Jos şi situaţia sa de prinţ domnitor şi vecin. Era oare urmarea unei omisiuni involuntare, *une manque geographique ou politique*, caracteristic celor mari? Ignorarea nu-l privea atât pe el, considerat cu toată atenţia, ci micul lui stat, pe care suveranul rus evitase să-l pomenească, expropriindu-i astfel tacit, lui, prinţului, însuşirea de a-l întrupa. Acolo sus, pe terasă, ţarul a tăcut. A fost mai atent marele duce Alexei, care l-a întrebat totuşi:

— Şi nu crezi că prezenţa ta aici va provoca o indispoziţie la Constantinopole?

Ţarul îşi uitase privirea dincolo de orizont, iar replica lui Alexei nu l-a trezit din somnolenţă. El s-a întors mai

târziu spre Alexei şi a murmurat:

— Verile sunt totuşi foarte monotone în Sud.

Lumina este mereu egală cu sine, fără niciun spectacol. Şi spre prinţ: Cunoşti, desigur, nopţile albe…

Cunoştea nopţile albe din fiorduri şi văzuse cândva, poate citise, fantoma unui iceberg care se scufunda într-un amurg. A confirmat deci cu fruntea, ca să nu tulbure dispoziţia meditativă a ţarului. A intervenit din nou Alexei:

— Tot leali na când se află aici, a glumit el indicându-l pe suveran, majestatea-sa duce nostalgia nopţilor albe…

Au zâmbit tustrei. Despre Constantinopole nimic, şi nimic despre ţara din care prinţul venea. Ba nu, la despărţire ţarul a conferit prinţului marele ordin Alexandr Nevski, deşi prinţul, în replică, n-a putut oferi suveranului rus decât ordinul casei de Hohenzollern, acordarea unor însemne româneşti fiindu-i interzisă.

Apoi în mintea prinţului se asocia o a doua imagine, colosală: întâlnirea armatelor ruse cu armata română, pe ţărmul bulgar, talazurile de urale ale celor două armate înfrăţite, estrada pe care se afla suit el, pe calul negru, încremenit sub cer ca un pinten de bazalt.

— *Zdarova malatzi*![10] a strigat.

— *Zdravie jelaiem, vase vâsokoblagorodie*![11] a clocotit într-un glas armata marelui imperiu, răspunzându-i la salut.

I-a salutat apoi pe români:

— Bună ziua, soldaţi!

— Să trăieşti, măria-ta! au clocotit miile de piepturi sub arme, iar clocotul celor două armate s-a unit într-un *uraa*! continuu.

Îi devenise acum aproape clar răspunsul la acea

10 Bună ziua, vitejilor !

11 Să trăiţi, înălţknea-voastră !

întrebare şi a zâmbit interior, formulând-o din nou:

— Sentimentul imperial?

Era ceva cutremurător de simplu: *să te laşi substituit cauzalităţii. Să devii – obiectiv – cauzalitatea însăşi, având oboseala şi dispreţul de a o purta, ca pe o boală cosmică*. Acest sentiment îl avea numai ţarul şi, de partea cealaltă, sultanul. Acest sentiment punea în mişcare, ca un resort invizibil, marile armate, împingându-le înainte peste catastrofe, cu preţul catastrofelor. Pe prinţ catastrofele îl speriau.

Era infirmitatea de a nu avea puterea uriaşă a nebuniei.

Din acest punct, nemărturisit, a fost de altfel reluată discuţia cu Zotov, care, la sugestia marelui duce, insista pentru declanşarea imediată a unei noi ofensive la Plevna.

— Dar nu înţelegeţi, i-a răspicat prinţul adjunctului său militar, că nu trebuie să repetăm catastrofele din opt şi optsprezece iulie?

Prinţul îşi însuşise cele două catastrofe, la care nu participase, folosindu-le acum ca argument.

Ochii lui Zotov, spălăciţi, aproape albi, îl priveau însă ireal de senin pe tânărul comandant *en chef*, ca şi cum ar fi spus: De ce să nu le repetăm?

Prinţul simţea o uşoară nervozitate. Se afla în faţă cu ordinul de luptă pentru cea de a treia bătălie a Plevnei şi nu putea privi, nici atinge, acele hârtii incendiare.

Ochii lui Zotov nu spuneau nimic, în adâncul lor nu era decât mirare: De ce să nu le repetăm (catastrofele)?

Prinţul a împins în lături hârtiile, pe colţul mesei de lemn, pe care nu se mai aflau decât o călimară mare, de sticlă, cu cerneală neagră, tocul şi o cenuşieră în bronz. Cenuşa aştepta să fie presărată pe semnătura sa, în cinci litere plus o trenă scurtă.

Se întorsese împreună cu Zotov la Poradim, la cartierul său general, după o inspecţie minuţioasă la corpul al IX-lea rus, comandat de generalul Krîlov. Starea trupelor acestui corp îl nemulţumise. Ar fi trebuit să-i treacă prin faţă nu mai puţin de 22.000 de oameni, dar rândurile luptătorilor erau rărite, unele regimente reduse la o treime, câteva batalioane complet şterse din registre, companiile numărând câte

130 de oameni sau mai puţin. Desigur, soldaţii au răspuns nebuneşte salutului său, fapt care l-a mângâiat pe noul comandant, umplându-l de mândrie pe Zotov, care nu s-a abţinut să-i spună:

— Vedeţi, sunt gata să moară toţi câţi au mai rămas, la un singur semn!

O situaţie mai bună nu avea nici corpul al

IV-lea rus, şi nici corpul de cavalerie al generalului Laşcarev, susţinut între timp de o brigadă română. Recapitulând acest tablou, se simţea sufocat.

— Nu mi-e clar ce vreţi! a izbucnit el, dureros aproape, iar replica a ţâşnit spontan, fără a o mai putea stăpâni, ca un sughiţ.

— Ce nu vă este clar, înălţimea-voastră?

Bătrânul Zotov, care îşi formulase la rându-i nedumerirea, purta în ochi o inocenţă atât de profundă şi atât de clară, încât prinţului i s-a părut, privindu-l, că sondează bezna. Într-adevăr, Zotov părea sincer derutat, iar umerii săi au marcat momentul, căutând parcă un martor:

— Ce nu-i era prinţului clar?!

Mare, ciolănos, greoi, acum împuţinat de vârstă, Zotov părea neînţelegerea pură. Era un rus din nord, un bielorus cu ten spălăcit şi ochi aproape albi. Favoritele lui adăugau două aripi feţei late, boţite de riduri, alte două

aripi pleoştite peste buză adăugau mustăţile, pe care bătrânul le ridica din când în când cu dosul palmei. Tot cu palma, ţărăneşte, îşi ştergea fruntea mereu transpirată, luminată de o chelie care parcă nu-i aparţinea. În toate Zotov părea un bătrân câine de pază al imperiului, acum un dulău fără dinţi, o fiinţă căreia orice i se putea contesta începând cu inteligenţa, nu însă şi fidelitatea faţă de tron, cinstea profesională şi mai ales dragostea faţă de armata pe care o slujea.

Ce-i putea imputa prinţul lui Zotov? îi putea desigur cere câte ceva, avea s-o şi facă, dar era exclus să întreţină cu bătrânul general punţile unui colocviu.

— Va trebui să văd şi corpul de cavalerie!

a cerut cu insistenţă prinţul, ca să amâne din nou chestiunea spinoasă a ordinului hotărâtor.

— Dar e cald, înălţimea-ta! l-a apărat pe prinţ Zotov. Apoi, rugător: Situaţia brigăzilor de cavalerie o am aici! a deschis nişte hârtii. La nevoie, a mai adăugat el, îl chemăm la raport şi pe Laşcarev.

Zotov n-a mai aşteptat încuviinţarea prinţului, a desfăcut hârtiile, dând citire listei de regimente, brigăzi şi sotnii care alcătuiau corpul de cavalerie, reintroducându-l pe prinţ în atmosfera de ameţeală abstractă pe care ţi-o dă întotdeauna puterea. îi mângâiau auzul nume stranii, care încântau, surprindeau, defilau singure:

— Regimentul unsprezece, dragoni, de Astrahan… Regimentul trei, dragoni de Cazan…

Regimentul şase, ulani de Bug… Regimentul nouă, cazaci de Don… Brigada a unsprezecea, cazaci de Caucaz… Regimentul optsprezece, dragoni de Riga… Regimentul paisprezece, husari de Kiev… Două sotnii letone… Regimentul douăzeci şi trei, husari de Mariopol… Apoi privindu-l pe prinţ întrebător, dacă să mai continue: Am şi situaţia bateriilor călăreţe. Şi ca suprem argument

pentru suspendarea inspecţiei proiectate: Laşcarev soseşte aici pe minut!

— Vom merge noi la generalul Laşcarev! a hotărât prinţul.

Comandantul *en chef* s-a ridicat, Zotov s-a supus. Ordinul pentru cea de a treia bătălie pentru Plevna a rămas pe masa de la Poradim, dat la o parte de mâna prinţului, nesemnat…

Acum, călărind alături de el, prinţul îl simţea pe bătrânul general cum pufneşte necăjit, ca

un câine de vânătoare care a pierdut urma. Se pusese în mişcare şi suita rusă a prinţului. Ofiţerii din suită – Riesenkampf şi Ocotnikov din cavaleria gărzii, Losjev, din regimentul de cuirasieri Ţarskoe-Selo, locotenentul conte Steinbock, din garda călăreaţă, subofiţerul de husari

Tăticev, un literat rus care era translator voluntar – de fapt toţi îl secondau pe prinţ cu interesul faţă de pasărea rară pe care o urmăreşti de la sol, în zbor. Toţi erau la curent cu disensiunile dintre cele două curţi, toţi îşi făceau serviciul cu exactitate şi plăcere, slujindu-l în fond pe suveranul lor, adăugând însă un ce neutru, de loialitate faţă de o cauză în sine. Singurul excentric, singurul îmbufnat, căpos şi docil, părea Zotov.

Orele de lucru cu generalul erau pentru prinţ un chin, orele de lucru ale generalului cu prinţul erau pentru bătrân un iad.

Dresat să intre în automatismul curţii militare, generalul venea pregătit minuţios, cu hârtiile bine ordonate în mapă şi cu dispoziţiile îngrijit redactate de oamenii săi – ordine traduse în franţuzeşte sau nemţeşte, dar şi originalele, mult mai dezvoltate, în rusă – pe care le prezenta emoţionat, cu un pas înainte, după care se retrăgea, în aşteptare, un pas înapoi.

După tradiţie, prinţul ar fi trebuit să semneze hârtiile automatic, să reţină una, oricare, dând-o la o parte, să examineze suspicios acea hârtie, fără s-o citească, restituindu-o subalternului, cu un gest nedecis. Primind acest semn catastrofal, Zotov ar fi trebuit să ofteze şi să nu spună nimic. Catastrofă fără consecinţe, hârtia urmând să se întoarcă a doua zi, altfel caligrafiată. Sau ar fi fost de aşteptat, caz nu rar, marea scenă de capriciu. Prinţul, sau oricine în locul său, ar fi trebuit să răstoarne mapa cu hârtii, cu un gest scurt şi brutal, servindu-i generalului o lecţie absurdă, pornind de la un fleac. Zotov ar fi fost pregătit şi pentru o asemenea descărcare: se suspendau în acest caz manevre, se anulau ordine a căror executare fusese pusă sub sancţiunea capitală, cădeau ca grindina pedepse, se promovau fulgerător cei căzuţi alaltăieri în dizgraţie, până ce indispoziţia suveranului sau a comandantului *en chef* trecea, iar întâlnirile se reluau la diapazonul curent, printr-un gest de bunăvoinţă: nu se mai discutau chestiuni militare, comandantul *en chef* divaga, acorda o confidenţă, spunea o glumă sau se interesa de sănătatea subalternului, adresându-i-se cu Pavel Dmitrici. Subalternul răspundea în acelaşi fel, îşi lua mapa cu hârtii, înclinându-se nu militar ci tradiţional, cu fruntea până la pământ, ştiind că are mai departe mână liberă.

Prinţul rupsese întreg acest tipic, buimăcindu-l pe subaltern. „Să fie oare acest mod de a se purta o altă faţă a aceluiaşi capriciu imperial?” se întreba Zotov. Dar, curios, prinţul persevera în capriciul de a fi altfel, iar acesta nu se mai putea numi capriciu. El chiar examina hârtiile, chiar asculta rapoartele, chiar făcea inspecţiile, ceea ce punea în derută subalternii, militari obişnuiţi ca şefii lor să nu depăşească un privilegiu mai mult decorativ.

Ce voia el în fond? Războiul era o activitate

tradiţională, cu legile şi rosturile ei, pe care suveranul şi marii duci le respectau. Rolul suveranului, rol delegat şi altor persoane sacre din familie, era unul singur: să facă un semn. Zotov, ştiind aceasta, îi şi spusese prinţului din clipa când acesta fusese numit comandant:

— Alteţă, daţi un ordin şi Plevna va cădea!

Acum ordinul era scris, dar prinţul ezita să-l semneze. Pentru bătrânul general refuzul gestului reprezenta un neînţeles blestem ceresc.

Cu ce greşise?

Urmărind peste dealuri şoseaua spre Lovcea, evitând atingerea cu raza tunurilor otomane, prinţul a ajuns la bivuacul cazacilor de Cuban după asfinţitul soarelui. Lovcea căzuse cu câteva zile înainte, printr-un asalt fantastic la care participaseră 25 de batalioane, 15 escadroane de cavalerie şi 90 de tunuri, un total de

16. O de luptători, dintre care numai vreo

2. O pieriseră. Strălucise, bineînţeles, tânărul general Skobelev, *Diavolul alb*, cum îi spuneau otomanii, din pricina armăsarului său alb şi a vitezelor nebuneşti în atacuri. Se distinsese, desigur, şi şeful lui Skobelev, generalul prinţ Iremetiński. Ştiind simpatia comandantului *en chef* pentru Iremetiński, Zotov, mândru de ispravă, a încercat să-l abată pe prinţ din drum spre comandamentul acestuia, dar prinţul a refuzat, îl interesau cazacii, starea generală a cavaleriştilor.

N-a găsit uşor bivuacul, iar aceasta l-a indispus. Cazacii executaseră în cursul zilei o mişcare de apropiere de linia otomană, deplasându-se cu vreo 15 kilometri mai în adâncime decât punctul desemnat pe hartă ca centru al brigăzii lor. De ce?

— Păi, înălţimea-voastră, calul merge repede, a explicat Zotov, iar cazacul e nestatornic.

N-a comentat răspunsul, fiindcă simţea un lucru în

neregulă: cazacii executaseră de fapt o manevră conform ordinului general de atac, pe care el nu-l semnase. Zotov era doar în aparenţă docil, în fond şiret.

În consecinţă, prinţul a suspendat alertarea brigăzii de cavalerie şi trecerea în revistă a efectivelor. S-a mărginit la o conversaţie cu comandanţii, în care a pus multe întrebări, prin mijlocirea voluntarului Tăticev, comandanţii cazacilor ne vorbind decât limba rusă. A întâlnit în schimb aici nişte suflete simple şi libere. Cazacii l-au asigurat pe înălţimea-sa că vor îndeplini întocmai toate ordinele, şi că, dacă el o cere, ei se pot foarte simplu întoarce înapoi la punctul de unde au plecat. Prinţul n-a contramandat ordinul lui Zotov, a vrut doar să pună în vedere neregula, atât cât Zotov s-o înţeleagă.

Apoi prinţul a uitat de reproş, sedus de atmosfera bună de la comandament. Ceea ce-l uimea era lipsa acelui sentiment de stânjenire pe care îl au soldaţii şi ofiţerii oricărei armate într-o ţară străină. Cazacii nu-l aveau. Ei se mişcau liber, ca la ei acasă, în Cuban, restaurând aici, sub poalele Balcanilor, un crâmpei de viaţă ţărănească, fiindcă tabăra nu era altceva decât un fel de sat războinic. Se tăiau copaci, se căra

fân cu furcile, într-o fierărie improvizată se dregeau osii de căruţe şi cercuri de roată. Toată această activitate nu s-a suspendat la sosirea prinţului, oamenii văzându-şi liniştiţi de treburile lor, chiar când importantul cortegiu, avându-l în frunte pe prinţ şi pe „tătuca”, a trecut printre căruţe, piramide de arme, cazaci întinşi la umbră, stoguri de fân.

Îi mai plăceau cazacii şi pentru lipsa lor senină de orice formalism. Comandanţii vorbeau între ei, fără sfială, contrazicându-se sau insultându-se furtunos, sub ochii prinţului, alternând poziţia smirnă cu cele mai

neprotocolare gesturi, inclusiv suflatul nasului cu degetele.

După un asemenea gest, deloc nefiresc, căpitanul care l-a comis s-a apropiat familiar de prinţ, culegând de pe vestonul lui un fir de aţă.

Îi plăcea şi „tătuca”, un bărbat relativ tânăr, tuns chilug, în afară de o singură meşă care-i atârna lateral, pe ceafă, om puţin vorbăreţ, dar cu ochi inteligenţi şi vii. Ceilalţi ai lui aveau un fel de religie pentru „tătuca” din care orice altă persoană, oricât de înaltă, se excludea.

I s-a explicat de altfel prinţului, prin voluntarul Tăticev, că tătuca nu era oricine. Tatăl tătucăi de azi intrase călare cu sotnia lui în Paris, în timpul înfrângerii napoleoniene. El, tătuca, se bătuse în Asia, şi acum, în Balcani, nutrind nădejdea să intre călare, cu regimentul lui, în Ţarigrad. Fiii sau nepoţii lui aveau să intre cu diviziile lor călare, tătuca nu se îndoia, în bătrâna Romă. Aceşti ultimi cavaleri ai stepei aveau visul lor, pe care Tăticev l-a tălmăcit:

să elibereze Sfânta Sofie de semilună, punând crucea dreptăţii la loc, să scoată Roma de sub tirania papilor, readucând-o sub oblăduirea

Sfântului Sinod, să ducă până la capătul lumii credinţa pravoslavnică.

Lui tătuca îi străluceau ochii de bucurie când se vedea tălmăcit prinţului străin, dar buna-cuviinţă spontană nu l-a făcut nici arogant, nici demagog. Era adevărat şi sincer, din carnea lui

— Dac-o tăiai bucată cu bucată, cu sabia – nu curgea decât sfântă credinţă. El s-a stropşit la câţiva cazaci, care îşi băgaseră nasurile să-l vadă pe străin, apoi a aşteptat ordine. Nimeni nu ieşea din cuvântul lui, iar când prinţul a refuzat trecerea în revistă a trupei, tătuca n-a insistat, nu s-a simţit jignit, a înţeles că înălţimilelor au alte treburi, mai mari, decât să vadă cazaci şi cai. Ce era în fond de

văzut? Cazaci şi cai!...

Tătuca l-a poftit pe prinţ la comandament, într-o şură, adevărat depozit de pepeni, hămurărie de duzină şi arme. Un cazac de ordonanţă a strâns între genunchi un uriaş harbuz, înjunghiindu-l sub privirile prinţului, ca pe un berbec. Tătuca a dat apoi invitaţilor, cu mâna lui, câte o felie mare. Gazdele şi-au scos cuţitaşele de la brâu şi au început să mănânce, fără a mai aştepta ca înaltul oaspete să dea semnul, muşcând el primul. Mâncau toţi cu poftă, scuipând sâmburii pe jos. Cojile le aruncau peste umăr, afară, în întuneric, şura fiind deschisă în toate părţile. Cazacul de ordonanţă mânca fără cuţit, vârându-şi gura cu dinţi albi de-a dreptul în carnea zemoasă, ceea ce prinţului nu i-a displăcut, gândindu-se că lama cuţitului, când nu e spoită cu aur, oxidează. Tătuca a destupat şi un

butoiaş de horilcă, dar la refuzul prinţului de a bea alcool n-a insistat, astupând la loc recipientul, fără a mai servi pe nimeni.

Între timp, afară, noaptea vibra de cântecele cazacilor. Era un murmur, un şopot, un clocot? Urechea prinţului nu se putea dumiri, dar în sânge l-a inundat un fel de căldură, nişte supape secrete s-au deschis în sufletul său, nişte gâlgâiri stranii, ascunse lăuntric, au dat să iasă prin pori afară. Căldura i-a umplut plămânii, s-a simţit subit mai uşor, smuls în sus de un fel de abur magic, albit la chip de o transfigurare.

Când o voce tânără, un fel de nechezat de cal, a ţâşnit din ison, tăietura sonoră a părut a despica noaptea, pentru ca alte suflete, nişte suflete pământene torturate de arşiţe şi suferinţe, să evadeze libere spre jungla din stele. Au ţâşnit în sus şi acele suflete, într-o cascadă verticală, urmându-l pe cazacul nebun care se depărta între timp, de unul singur, cu vocea lui femeiască, în abisul stelar.

Tăticev, iubitor de folclor căzăcesc, s-a simţit dator să traducă.

Prinţul l-a oprit. Trebuia să se smulgă din această urgie lirică şi nu ştia cum. Concertul spontan putea dura la infinit, prinţul ştia, din lecturi, că în asemenea prilejuri cazacii beau şi plâng. Butoiul cu horilcă era pregătit, câţiva ofiţeri se şi aşezaseră, pentru drum lung, pe şeile cailor, pe raniţele şi harbuzii din şură, fără să le pese de nimeni.

Formalismul prinţului a biruit. El a scos ceasornicul, a privit spre Zotov, acesta a consimţit, tătuca i-a probozit pe oamenii lui în ruseşte, aceştia s-au sculat de jos cu chiu, cu vai, îndreptându-şi ţinuta şi rămânând smirnă.

— Înălţimea-sa vrea să vadă caii, a spus colonelul Ohotnikov, din suită, căruia prinţul îi exprimase pe drum această dorinţă a sa.

Tătuca s-a scărpinat în cap, apoi a mormăit ceva.

— Ce spune? s-a interesat prinţul.

— Spune că noaptea caii sunt la păscut, a tradus Tăticev.

— Desigur, a confirmat prinţul. În drumul de întoarcere ne vom opri totuşi la taberele cailor.

N-a mai putut-o face. Pe drumul de întoarcere prinţul avea să descopere un alt incident:

spre Lovcea, peste dealuri, pe un drum vicinal, se aflau în mişcare convoaie mari militare. Uruitul căruţelor l-a ţintuit în loc. Nu erau zeci, erau sute, poate chiar mii. L-a consternat apoi un zgomot infernal de osii, de fierărie, la care se adăugau răcnetele soldaţilor şi pocnetele de bice. Urcau la deal tunuri grele de asediu, trase de câte douăsprezece perechi de boi.

— Ce înseamnă asta, generale?

Zotov a tăcut. Apoi, dând din umeri:

— Nu înţeleg ce se întâmplă, înălţimea-ta!

— Dar asta este posibil?! a izbucnit prinţul.

A dat pinteni calului. Până la Poradim a ţinut-o într-o fugă, punând la grea încercare resursele de rezistenţă ale bătrânului general.

Aici, la Poradim, pe pragul casei în care abia se instalase, a avut surpriza de a-l descoperi pe

Nicolas. Era întins pe prispă, în cămaşă, cu ves

tonul sub cap. Fuma. L-a primit pe prinţ zâmbind:

— Te miri?! apoi simplu, familiar: Noaptea asta dorm la tine.

În aceeaşi zi, Parva, scăpat de tensiunea procesului, avusese câteva ore libere. Primul răgaz, după luni de efort. Dar nici acum, în aceste clipe rare, Parva nu se putea sustrage obsesiilor lui lingvistice. Alterna între cele două caiete, *Caietul negru* – pentru material lexical, *Caietul galben* – pentru cugetări.

În *Caietul galben* scrisese, după procesul lui

Ilie Puiu:

O armată este o masă de vorbitori. Apoi tăiase şi scrisese deasupra: O societate este o masă de vorbitori. Armata este o parte a ei, un organ specializat, ca pumnul care loveşte sau ca plămânul care respiră.

Odată cu trecerea Dunării, Parva observase că armata devenise tăcută. Intervenise o anume ciudăţenie în comportamentul soldaţilor, o schimbare sau un alt mod de a fi, care se dispensa de cuvinte. Dincolo, aceiaşi ţărani, în uniforme, erau veseli, nesfioşi, nu gălăgioşi, dar deschişi, lesne abordabili, fapt care l-a ajutat pe

Parva să ancheteze lingvistic unităţi întregi, numeroase companii provenite din zone diferite. Acum aceiaşi oameni erau taciturni, posaci, greu de urnit, reacţionând numai la ordin, fie prompt, cu o uşoară spaimă, fie cu întârziere, probă că reveneau la realitatea

militară încet şi de departe. Parva se gândea că există totuşi cel puţin două moduri de abordare a Necunoscutului, unul prin retragere în interior, fapt care obligă la o revenire lentă şi de departe, şi altul imediat, cu sufletul la gură, epidermic, cu spaimă. Amândouă presupun o descentrare a eului, care este plasat în ambele cazuri lateral, în adânc sau la suprafaţă, nicicum acolo unde ar trebui să fie.

— Există, oare, un loc anume al eului? s-a întrebat el, dar şi-a răspuns imediat, cunoscând locul de plasare a inimii în mentalitatea arhaică: stomacul.

Aceasta însemna, pentru soldaţi, că sufletul, *anima*, este plasat exact la mijlocul trupului, sub diafragmă, nici în inima anatomică şi nici în cap, ci exact acolo unde împing şi de unde scot aerul, printr-o respiraţie anume, vechii indieni.

Acum soldaţii tăceau. Şocul necunoscutului era mare.

— Ce consecinţe poate să aibă aceasta asupra limbajului? s-a întrebat Parva. Şi tot el şi-a răspuns: Practic niciuna.

Limbajul e un vehicul tehnic, el exprimă la fel de precis starea de tulburare şi starea de calm. Limba e o limfă. Dacă limba ar da seama de comoţiile unei societăţi, relieful ei ar fi arbitrar, haotic, ca al geografiei fizice. Ar exista limbi vulcanice şi limbi plate. Aceasta înseamnă că nici indivizii şi nici masa vorbitorilor nu pot influenţa limba. Ceea ce iarăşi nu-i posibil.

Observase, notând răspunsurile lui Ilie Puiu, că acest soldat avea o pronunţie caracteristică

— Elidarea unor consoane lichide – şi se întreba dacă, prin intermediul unei familii, al unui grup de familii, nişte familii care ar creşte arborescent, o asemenea rostire particulară n-ar putea pune bazele unui jargon sau dialect.

La capătul lanţului, înapoi, ar sta un ins, Ilie Puiu sau altul, iar lanţul ar deveni o încrengătură care ar acoperi o respectabilă suprafaţă din limba unei zone. O observaţie asemănătoare, privind palatilizarea labialelor, făcuse şi Cantemir, cu câteva secole în urmă. El consemnase fenomenul ca valabil pentru toată partea de sud a Moldovei, şi-l explica prin rostirea femeilor, a mamelor deci. Informaţia era importantă, demnă de o verificare minuţioasă. N-avea însă la îndemână textul lui Cantemir.

Dacă consonantele lichide (sau labialele) au un asemenea destin, a notat Parva, în Caietul galben, sărind peste cazul lui Ilie Puiu, atunci înseamnă că regimul transformărilor fonetice poate fi supus accidentelor de tot felul, hazardului, deci evoluţia limbilor e un hazard.

Limba e o dramă la cheremul indivizilor.

Parva avea în faţă două propoziţii într-un raport de excludere:

1. Nici indivizii, nici masa vorbitorilor nu pot influenţa limba.

2. Limba e o dramă la cheremul indivizilor.

Dar Parva nu se putea decide pentru care formulă să opteze. Prizonier logicei aristotelice, binare, Parva se zbătea între neputinţă şi furie.

Realităţile nu încăpeau în formule, iar formulele se excludeau:

— Un război trebuie să lichideze măcar asemenea chingi! a izbucnit el.

A închis *Caietul galben* şi a ieşit afară.

Nicopole redevenise între timp un târg liniştit. Frontul se depărtase de Dunăre, la vale, spre sud, pe uliţi erau puţini militari, doar patrulele române, nimic n-ar fi reamintit războiul dacă stârvurile de oameni şi animale, îngropate superficial la marginea oraşului, n-ar fi făcut să se simtă în văzduh un iz înăbuşitor şi dulceag de

fermentaţie. Se deschiseseră şi prăvăliile: de hamuri, de sare, de dulciuri. În parmalâcul unei dughene, un turc bătrân moţăia în soare, în faţa unui coş cu acadele, fără să se trezească nici când Parva, oprindu-se în dreptul lui, l-a acoperit cu umbră. Parva l-a privit mult pe turc, s-a aplecat, a luat din coş un romb de susan, a dat să muşte din acadea, apoi a aruncat rombul la loc. Dormitarea fiinţelor, dormitarea naturii îl indispunea. I se părea ilegitimă, mai ales în amiază, un fel de abandon în faţa forţei iradiante a luminii, care, în optica lui, avea menirea de a trezi.

— Cum cugetau oare indienii, în amiaza tropicală? s-a întrebat el, rămânând lângă turc, primul exemplar de oriental pe care îl avea în faţă. Poate că totuşi bătrânul cugetă, şi-a spus.

De fapt acum e ceasul cugetării. Acum, la amiază, a glosat el, nici măcar umbră nu mai există. Lucrurile şi ideile apar limpezi în contururile lor absolute, noaptea trebuie să le extragi printr-un efort chinuitor, dureros, echivalent cu o decantare a ta din tine însuţi.

A conchis că amiaza e ceasul sintezelor, când ideile ţi se impun singure, strălucind orbitor, ca diamantele, nişte diamante pe care nu le vede nimeni, poate fiindcă sunt prea multe.

— La amiază trebuie scrise maxime, sentinţe, cugetări lapidare. La sfârşitul vieţii, când voi avea răgaz pentru asta, voi proceda aşa.

A ieşit pe ţărmul Dunării. Şi fluviul dormea.

Şi aerul. Dincolo de apă, în ţară, se reluase marea linişte a holdelor, o linişte încărcată de tot aurul somnifer al amiezii.

— Teribil! a tresărit amuzat Parva. Doar eu sunt treaz. Probabil că dincolo, în sud, pe redute, dorm şi turcii.

Un consens al somnului în plină zi. Iar peste această complicitate în suspendarea gândului, un ins care cugetă la destinul limbii. Poate că şi limba doarme, ca Dunărea. Ar trebui să mă scald…

A coborât până la apă, s-a întins pe plaja foarte îngustă, de lut galben, şi-a scos ochelarii şi s-a lăsat o clipă toropit de soare. Apoi şi-a muiat lentilele în apa imobilă, placidă ca eternitatea. Dar rămânând mai mult cu mâna în apă a simţit până la urmă curgerea uşoară a undelor, cald răcoroasă ca o respiraţie.

— De fapt nimic nu stă, şi-a spus Parva, îndulcind pentru o clipă eleatismul lui intransigent de până atunci. Imobilitatea somnului e o aparenţă, ca şi imobilitatea fluviului văzut de sus. Ca şi imobilitatea limbii. Dormitând ca un fluviu, limba gândeşte asupra sa, parcurgând somnoros distanţe milenare. Greşeala mea este că mă agit ca un explorator nerod, căutându-i cataractele. Poate că nu sunt. Niciun ins nu s-a putut plasa în momentul de geneză al unei limbi, echivalent unei cataracte, al trecerii torenţiale de la un prag geografic la altul. Oricând, pe oricare fragment temporal, limba a dormitat într-o eternă amiază, iar modificările ei, infinitezimale, au părut invizibile pentru inşii din acel moment. Fonetismul specific vorbirii lui

Ilie Puiu poate că nici nu e consemnabil. E un caz. Nu-i cu putinţă, în română, o elidare a lichidelor…

S-a ridicat. Simţea că mintea începe să-i lucreze cu puteri noi, după cele câteva clipe de confuzie şi toropeală în care se împăcase cu ideea somnului. Acum simţea nevoia *Caietului galben*, în care să transcrie, grăbit şi lacom, formula de sinteză:

Există o voinţă a limbii de a menţine un anume fonetism. O limbă arată fonetic aşa, numai aşa, şi nu altfel. Orice încercare de prefacere a voinţei sale, care reprezintă

o sistemă, duce la eşec.

Apoi Parva s-a oprit din drum, ajunsese din nou lângă turc, acesta încă dormea, din trupul lui se prelingea acum o umbră. A luat totuşi din coş un romb de susan, a aruncat o pară în şorţul turcului, a muşcat din susan cu plăcere.

— Nu, n-am dreptate, s-a contrazis însăşi, aruncând susanul. Aceasta ar însemna să desprinzi limba de vorbitori şi să faci din voinţa ei o voinţă în sine. Există oare limbi indiferente la prezenţa vorbitorilor, a căror lege sau sistemă să se menţină fără ei, peste ei, limbi obiective şi suverane pe teritoriul lor, ca absolutul? Poate limbile moarte. Aşa apar azi elina homerică şi

latina lui Tacit. Totuşi, s-a corectat Parva, latina lui Tacit e altceva decât latina cotidiană a

Romei din vremea lui, e o latină învinsă printr-o voinţă personală. E o latină etică.

I-a plăcut formula unei limbi etice. A decis să întreprindă un studiu asupra raportului între factorul individual şi factorul colectiv, în limbile antice, şi să trimită studiul lui Haşdeu. La

Convorbiri literare nu voia să mai trimită un rând.

Îl cuprinsese un freamăt nebun de a scrie, ideile îi clocoteau în creier, făcuse prostia să nu ia *Caietul galben* cu el, iar acum era silit să alerge spre cvartir pentru a nota. A ajuns totuşi la cvartir abia seara.

Intrând, l-a văzut din zbor pe Râgâica făcându-şi bagajele. S-a uitat crunt la el, cu sensul *lasă-mă-n pace*!, s-a aşezat la masă, a desfăcut

Caietul galben. Ştia că trebuie să aprindă lumina, fiindcă altfel, mai târziu, şi-ar fi pierdut şirul gândurilor. Dar gândurile lui zburaseră. îl enerva prezenţa locotenentului, care împacheta de zor, aşa cum numai el ştia s-o facă: parcă ar fi pregătit calm, metodic, o crimă.

Lucrurile erau împăturite tacticos, cută pe cută, unghi pe unghi, apăsate, strivite, sufocate peste limită, ucise. În spaţii iluzorii, în interstiţii greu de bănuit, Râgâica înghesuia alte lucruri, obiecte diferite ca formă şi structură care, curios, reuşeau să intre pe locul desemnat. Peste acestea erau întinse lucrurile plate – batiste, prosoape, feşe pentru frizură – după care urma înfăşurarea sau mai exact strangularea întregului în sfori, curele şi catarame. Ceea ce rezulta era nu un pachet, ci o bombă, pe care n-ar mai fi putut-o sparge, după milenii, nici cazmaua arheologului.

— Când ordinea e demenţială, îşi spusese mai de mult Parva, privindu-l pe colocatarul său cum împachetează, ea isprăveşte prin a se substitui haosului.

Aceasta o spunea fiindcă şi despachetatul era o demenţă: din cubul de elemente sub presiune apăreau cele mai imprevizibile lucruri, moi şi dure, imponderabile sau grele, toate recăpătându-şi structura şi forma primă, după desprinderea, simplă, din absurda coeziune. „Nici măcar invidie n-am pentru aşa ceva”, a gândit

Parva, dând din umeri.

Din pricina modului de a împacheta şi despacheta, cei doi nu se puteau suferi. Mândru de performanţele sale, Râgâica pretindea admiraţia – împacheta întotdeauna cu martori – iar când nu o dobândea, răspundea cu ură. Parva era decis să se mute, ca să-şi recapete libertatea de a gândi, până şi gândurile lui gemeau, strânse în chingi. Câteva ceasuri după orice împachetare simţea congestia.

Acum, Râgâica de mult îi arunca priviri furioase. Văzându-l distrat, i-a aruncat la modul cazon, prevenindu-i că ceea ce îi spune înseamnă un ordin:

— Într-o oră plecăm pe linia de foc. Te rog să fii gata, domnule sergent voluntar!

Fiindu-i gazdă, prinţul nu-i putea face niciun reproş

lui Nicolas privind comportarea acestuia în ultimele zile, o comportare pe cât de bi

zară, pe atât de alarmantă pentru poziţia comandantului *en chef*, dar reproşul îi stătea pe buze. Ştia, prin depeşele lui Cernat, că marele duce îl vizitase pe general aproape cu regularitate, improvizând inspecţii pe la comandamentele şi trupele corpului român, inspecţii isprăvite cu agape.

— Găseşti bună starea trupelor mele? a început prinţul prudent, încercând să sondeze umoarea lui Nicolas.

— Desigur. Şi, atent asupra prinţului: Ai fost deci informat că ţi-am văzut soldaţii!

— Desigur.

— Şi tu inspectezi cu regularitate unităţile ruse, a precizat Nicolas.

— Desigur. Am această datorie!

— Desigur.

Din acest punct discuţia nu se mai putea urni, prinţul simţea nervozitatea lui Nicolas, care abia răbda să nu facă explozie. Era ca şi cum amândoi ar fi bătut între ei un ţăruş, învârtindu-se acum unul după altul, ca în manej, înainte sau înapoi. Acum stăteau pe loc şi se aşteptau unul pe celălalt.

— Ai de făcut vreo observaţie? a reînceput prinţul.

— I le-am comunicat direct lui Cernat.

Prinţul n-a mai putut răbda:

— Nicolas, dar era normal ca aceste observaţii să mi le faci direct mie!

Nicolas a pufnit:

— Numai ţareviciul este atât de orgolios. Vizitându-i o dată trupele şi făcând generalilor lui nişte reproşuri, s-a plâns suveranului că-i încalc autoritatea. Apoi, după o pauză: Dar e absurd, sunt totuşi comandantul suprem al

trupelor din Balcani!

— Desigur.

Nicolas şi-a recăpătat calmul, după această descărcare. L-a privit drept pe prinţ.

— Tocmai de asta am şi venit la tine! i-a spus el, iar ochii celor doi bărbaţi s-au fixat cu o intensitate echilibrată. Apoi, după o pauză:

Te rog, insist, semnează ordinul!

Prinţul şi-a lăsat mâinile moi pe lângă trup, ca şi cum sângele i s-ar fi scurs din membre. Nicolas, observându-l exact, a simţit că l-a învins cu rugămintea şi, odată victorios, a început a convoca argumentele logice, pentru ca lucidul din prinţ să nu mai aibă timpul a se redresa.

— Nu putem întârzia o clipă, te rog s-o crezi.

Nu putem acorda otomanilor un singur răgaz.

Gândeşte-te că Plevna va fi întărită cu trupele lui Suleiman-paşa. Se vor fortifica. Va fi imposibil să-i scoatem de-aici mai târziu.

— Nicolas, dar nu suntem pregătiţi! a replicat prinţul, redresându-se.

— Cum nu suntem pregătiţi?!

— Ne trebuie forţe considerabile ca să încercuim Plevna!

— De ce s-o încercuim? Nu înţelegi că nu vreau un război de durată? Şi fixându-l din nou: Atunci de ce crezi c-am insistat să treci

Dunărea cu armata ta? Şi ferm: Ajutorul tău îmi este indispensabil acum, aici! Apoi, expediind cu mâna: Mai târziu…

Prinţul se afla ca pe muchia unui abis, cu trei pătrimi din trupul său atârnând *dincolo*. îl ţinea

Încă suspendat numai o imensă voinţă. Era decis să reziste totuşi sau să cadă, dar numai cu muchie cu tot,

împreună cu Nicolas. Acesta se oprise din mişcarea lui precipitată, avea acum un timbru obosit, moale, cald:

— Şi apoi, a şoptit el, în 30 august e ziua onomastică a suveranului.

A aşteptat efectul acestei confidenţe ultime.

Prinţul s-a lăsat fără putere pe prispă. Nicolas a rămas pe loc în picioare, aşteptând să se mai scurgă încă o clipă. Era şi el istovit. Voia să-i simtă prinţului prima clipă de respiraţie normală, după eşaparea prelungă a aerului din plămân, ca semn că şi-a revenit, pe celălalt prag.

— De fapt totul e pregătit, a mai spus Nicolas. Inclusiv Cernat al tău o ştie... Şi cu alt ton, curent: Nepokoicitki e aici. Semnezi şi gata. Şi scurt: îţi mulţumesc.

Erau amândoi în bătătura murdară, lângă paharele cu ceai rece şi lângă sticla de coniac de care nu se atinsese nimeni. Nicolas a făcut un semn şi, din umbră, a apărut garda lui şi calul.

L-a salutat după ce a sărit în şa, apoi a dispărut în lumina confuză, urmat de ceata de cazaci.

Din vecinătăţile întunecoase ale Poradimului a cântat un cocoş. Prinţul nu şi-a dat bine seama atunci, pe loc, dacă ceea ce se petrecuse era aievea sau era plăsmuirea unui coşmar al febrei, al zilelor istovitoare de până atunci, al nopţii toride şi stranii, care era pe sfârşite. Cu mult mai târziu i s-a limpezit un gând, pe care nu l-a transcris în jurnal.

— Faptele năprasnice se petrec în zori.

Semnase.

Cernat nu ştia nimic despre noaptea petrecută de prinţ cu marele duce, dar ordinul de luptă, discutat amănunţit în stadiul de proiect cu Nepokoicitki, şeful statului-major al armatelor aliate, îi era familiar. El bănuia

că şi prinţului ordinul îi era familiar, tot ca proiect, deşi ezita să întrebe. Nicio clipă, de altfel, partea rusă nu făcuse un secret din dorinţa de a relua ofensiva, iar ultimele satisfacţii militare, smulse la Lovcea şi Pelişat, împingeau aceste dorinţe la limită.

E drept, ţareviciul fusese bătut lângă Varna, unde trupele lui primiseră o aspră lecţie. Războiul nu decurgea bine nici în Asia. De pe frontul caspic marele duce Mihail solicita ajutoare.

De unde? În ceea ce-l priveşte, Cernat ştia că o dată trecută Dunărea, zarurile fuseseră aruncate, iar marea confruntare putea să aibă loc oricând. îşi făcuse acolo, în ţară, înainte de a păşi pe podul de la Slătioara-Măgura, semnul crucii. Nu-şi mai putea retrage crucea înapoi.

Aşa stând lucrurile, Cernat s-a avântat cu credinţă în muncă, uitând că de pe malul Dunării se lăsase în voia lui Dumnezeu, cu ochii aspru aţintiţi asupra trupelor, cu o ureche ciulită spre necunoscut, cu cealaltă întoarsă spre ţară, veghind să nu-l surprindă evenimentele, gata să facă faţă surprizelor, oricând s-ar fi ivit. O surpriză fusese şi vizita marelui duce.

— Eşti neliniştit, generale?

— Pentru ce să fiu neliniştit, înălţimea-ta?

Îi spunea *înălţimea-ta*, folosind formula rusă, pe care o învăţase pe de rost.

— M-am uitat în fişa ta militară, a mai spus înălţimea-sa. N-ai făcut încă niciun război!

— Deci n-am pierdut încă niciun război, a răspuns vesel Cernat.

Marele duce l-a bătut pe umăr. I-a plăcut răspunsul, un răspuns pe care prinţul l-ar fi taxat drept insolent, chiar dacă replica lui Nicolas obliga la o insolenţă.

— Ehei, a oftat marele duce, milităreşte, potolind optimismul de circumstanţă al generalului, câte războaie ai

să pierzi sau ai să câştigi de aici înainte!

— Pentru ce să le pierdem, înălţimea-ta?

Din nou răspunsul l-a încântat pe Nicolas, poate datorită pluralului politicos. Românul nu se fâstâcea, n-avea superstiţia autorităţii. Când

Nicolas i-a cerut generalului să-i arate trupele unei divizii, oricare, acesta a tresărit de plăcere, la fel cum s-a topit de plăcere când fratele suveranului Rusiei şi-a exprimat dorinţa de a prânzi cu ofiţerii români.

— Dar pe nepregătite! a prevenit marele duce. Unde picăm, acolo mâncăm.

— Păi cum altfel, înălţimea-ta!

Pornind de la Verbiţa spre bivuacurile române, Cernat se simţea totuşi ciupit de nişte nelinişti. îl bâzâiau ca muştele. Oricât de mare era plăcerea lui de a cădea din senin, ca trăsnetul, de a descoperi nereguli, de a se confirma în invers, ideea că un străin de un asemenea rang, nu un Gaillard sau un von Lignitz, ci chiar marele duce va putea lua act de cine ştie ce bazaconii, îl făcea să-şi muşte mustaţa şi să simtă o usturime la lingurică.

„De vii îi mănânc, dacă-mi fac vreo figură!”

le promitea el în gând subalternilor.

Dar corect, plăcându-i ideea vizitelor inopinate, Cernat n-a trimis curieri pe ascuns să-i prevină pe comandanţi despre solemna inspecţie, a folosit procedeul tradiţional pe vremea lui

Cuza: pică Vodă când nu te-aştepţi!

Au descălecat mai întâi la o baterie de tunuri amplasată pe un deal, iar Cernat se gândea cât de gelos ar fi fost prinţul dacă afla de această vizită, în absenţa sa, la obiectele sale adorate:

piesele de artilerie. Bateria era reglementar amplasată, într-o tranşee adâncă întărită cu gard de

nuiele. Fiecare piesă era protejată prin saci cu pământ, iar tunurile şi afetele luceau. Căpitanul Lupaşcu, comandantul bateriei, a prezentat scurt raportul, fără risipă de vorbe. Tunarii stăteau cuminţi la locurile lor. Din zbor, Cernat a observat totuşi o neregulă, câteva lăzi cu obuze prea aproape de un tun şi şi-a propus să-l chelfănească cum trebuie pe Lupaşcu, când i-o fi căpitanului viaţa mai dragă.

Nu se ştie ce impresie a făcut bateria asupra marelui duce, care n-a binevoit să facă vreun comentariu, care a refuzat să asiste la o canonadă în onoarea sa, care a spus doar câteva cuvinte, la plecare:

— Vă lipsesc tunurile de asediu. Desigur, tunurile Krupp sunt excelente, le au în dotare şi turcii, numai că pentru ţintele mari, parapete, retranşamente puternice, vă trebuie tunuri de asediu.

— Aveţi în vedere un asediu prelungit la Plevna?

— Cine-a spus asta?! Spun doar că tunurile Krupp sunt uşoare.

— Avem şi tunuri de calibru greu, înălţimea-ta!

La Divizia de rezervă, comandată de colonelul Mihai Cristodulo Cerchez, marelui duce i-a fost oferită o demonstraţie de infanterie. Soarele ajunsese la amiază. Soldaţii, împovăraţi cu tot echipamentul, înotau în colbul fierbinte ca cenuşa de vulcan, ofiţerii erau leoarcă de apă, dar marele duce a urmărit răbdător exerciţiul, fără să se clintească şi fără să dea semne de oboseală. Lui Cernat i-a plăcut acest gest, probă a militarului bine educat, născut şi crescut pe câmpul de luptă, nu în alcovuri, cum se întâmpla cu unii ofiţeri de-ai lui. Atenţia acordată exerciţiului de fratele suveranului l-a făcut pe general să privească propria-i oaste ceva mai concesiv, încheind prin a se bucura că o comandă:

— Uite-i, dom’le, ştii că nu-s aşa răi!...

A fost tocmai de aceea surprins, când marele duce, întorcându-se spre el, l-a scos din scurta reverie şi i-a spus oarecum mirat:

— De ce-aveţi rândurile atât de rare?

Se referea la rândurile de soldaţi, dispuse într-o altă ordine decât cea rusă, care era masivă şi compactă.

— Ce-s golurile astea între oameni? Şi fiindcă Cernat nu pricepea: La ce servesc golurile?

— Ca să treacă gloanţele prin ele! a răspuns scurt Cernat, în hohotele de râs ale suitei marelui duce.

— Tu glumeşti, generale?

— Cum să glumesc, înălţimea-ta? Păi de unde să am eu atâta podmol de oameni, ca să fac rânduri ruse!

A spus aceasta văicărindu-se şi cu un fel de admiraţie pentru ruşi, care n-a scăpat marelui duce. A zâmbit şi el.

— Bagă de seamă, i-a mai spus acesta lui

Cernat, să nu bată vântul printre rândurile astea ale tale!

— Numai de n-ar bate prin oameni!

Iarăşi schimbul de replici a încântat suita, dar şi pe cei doi. Conversaţia avea ceva bărbătesc şi şugubăţ, marele duce se dovedea un militar cu inima deschisă.

— Şi încă ceva, a mai observat Nicolas. Văd că la voi fanfara stă pe loc!

— Păi unde să stea, înălţimea-ta?

Cernat ştia unde este locul fanfarei în armata rusă, dar făcea pe candidul... Marele duce a continuat:

— L-ai văzut pe Skobelev cum atacă? Porneşte la asalt cu fanfara în frunte...

Cernat a făcut mină uluită. În atac, Skobelev sacrifica întâi fanfara. A dat din mâini ţărăneşte:

— N-avem atâtea fanfare, înălţimea-ta! De unde să le

iau?...

S-a râs cu poftă, din nou. Căldura atinsese şi-n acea zi temperaturi de vatră solară. S-a dat repaus trupei. Glumele schimbate între cei doi militari au fost ca nişte unde de răcoare, binevenite, mai puţin oportună a fost replica mare

lui duce, care, fixându-l pe general cu gravitate, l-a întrebat:

— Spune-mi, Cernat, nu cumva vreţi să vă cruţaţi?

Pentru Cernat întrebarea a căzut pe neaşteptate, izbindu-l ca un val de apă îngheţată. A stat câteva clipe zăpăcit, apoi a murmurat renunţând la formula rusă – *înălţimea-ta* – pe care până atunci o folosise.

— Excusez-moi, je ne comprend pas ce que

Votre Altesse Imperiale veut dire![12]

— Bine! a încheiat marele duce, satisfăcut.

Şi scoţându-şi chipiul, ca să se răcorească:

— Parcă era vorba să mâncăm şi noi azi...

Aceleaşi nelinişti ca ale marelui duce i le exprimase, altfel formulate, şi colonelul Gaillard, ataşat militar al Franţei pe lângă curtea imperială. Cernat îl evita cum putea pe colonelul francez, ultima oară îl lăsase să aştepte, în tinda comandamentului de la Verbiţa, simulând că pleacă într-o inspecţie, improvizând de fapt o inspecţie la divizia de rezervă. Aici, hotărâse să transforme o hrubă întunecoasă, destinată a fi depozit de muniţii, dar improprie din cauza umezelii, în popotă pentru ofiţeri. Întârziase în hrubă mai mult decât se cuvenea, studiase pe unde s-ar fi putut trasa un coş de aerisire, doar va dispare oaspetele simandicos, dar la întoarcere l-a găsit tot acolo.

— Nu i-ai spus că sunt plecat? l-a întrebat el pe

---

12 Scuzaţi-mă, nu înţeleg ce vrea să spună alteţa-voastră imperială !

adjutantul de serviciu.

Da, i se spusese, dar de acest Gaillard, ca şi de von Lignitz, nu se putea scăpa. La Plevna se întinse o molimă a mondenităţii, care trecea peste orice etichetă, chiar şi cea minimă, căreia nimeni nu-i putea ţine piept. Ataşaţi militari pe lângă curtea imperială rusă, trimişi ai marilor state-majore din diferite ţări, corespondenţi de front cu nume nobiliare, plus turişti militari extravaganţi, precum un pretendent la tronul

Spaniei sau un prinţ japonez de coroană dădeau buzna la comandamente instalându-se la şuetă sau la masă, fără a se formaliza dacă sunt sau nu poftiţi. Această lume avidă de cancan şi banchete, care ticsise până mai ieri saloanele şi anticamerele europene, venise aici pentru spectacolul războiului, care se tot amâna mereu. Ea, această lume, n-avea ce face, dealurile bulgare nu erau promenade, corturile şi bordeiele nu erau saloane. Înghesuindu-se pe unde putea, pe un pat de campanie, la un colţ de masă, dejunând în picioare sau pe cal, această lume emitea totuşi pretenţii: războiul, ca act monden, nu se putea desfăşura fără ea. Cernat şi-a pus o mină de circumstanţă şi a intrat cu inima cătrănită în propria sa casă.

Au trăncănit vrute şi nevrute, după tipic.

Cernat ţinând tot timpul un ochi deschis asupra lui Gaillard, încercând să înţeleagă ce vrea francezul de la el. Discuţia a devenit mai puţin vagă, când Gaillard a abordat tema armatelor naţionale în viitoarele războaie. Uite de ce-i ardea lui Cernat!

— Dacă viitorul este al naţiunilor, şi este al naţiunilor, a glosat Gaillard, atunci armata este

semnul maturităţii unui stat, odată ce acesta există!

— Desigur, a confirmat Cernat, subliniind ceea ce el socotea a fi o evidenţă. E o idee franceză, iar pentru asta vă aplaud.

— Numai că, a observat Gaillard, condiţiile războiului s-au modificat între timp. O armată franceză ca cea de la Valmy n-ar mai face azi faţă unui război regulat, ca acesta, spre exemplu. Lipsa de maturitate, de organizare şi de dotare şi-ar spune cuvântul.

Ce voia să spună în fond colonelul francez?

Cernat l-a lăsat să divagheze, urmărindu-i foarte atent grimasele, pauzele, acoladele retorice, urmărind mai ales acele cancanuri de stat-major, menite să facă opinie, să acrediteze sau să discrediteze o persoană, o instituţie, o idee.

Nu înţelegea încotro bate Gaillard şi mai ales de ce-şi schimbase atât de brusc atitudinea. Până mai alaltăieri pozase în apărător entuziast al armatei române, preluase chiar câteva misiuni pe lângă prinţ, legate de cooperarea cu ruşii, mai mult, se insinuase în funcţiunea de tuturor e, iar acum, subit, fără niciun temei, acelaşi Gaillard îşi retrăgea prudent creditul sau voia asigurări în plus.

Ceva se schimbase şi în atitudinea altor străini. Se simţea în aer apropierea unei mari bătălii şi, ca în toate cazurile, amatorii de pariuri făceau pronosticuri, avansau ipoteze, îşi preparau din timp estrada pentru rolul ulterior de profeţi. Printre aceştia era probabil şi Gaillard.

Ca să-i ia apa de la moară, Cernat n-a ezitat să-i răspundă francezului punct cu punct, atât

În chestiunea organizării, cât şi a dotării armatei române. Gaillard a ascultat atent informaţiile pe care le ştia prea bine, le-a cântărit din nou cu suspiciune, lucru care ar fi fost în drept să-l facă aliaţii, dar nu el, un *outsider*. Insistenţa pe care a pus-o în examinarea unor

detalii l-a făcut pe Cernat să tresară, să fie gata să-l întrebe:

— „Domnule colonel, dumneata reprezinţi aici interesele militare ale guvernului francez sau interesele Curţii pe lângă care eşti acreditat?"

Dar a tăcut. L-a lăsat să pozeze mai departe în expert, a înghiţit chiar şi câteva lecţii, până la un punct în care generalul i-a retezat-o în stilul lui:

— Uite ce, colonele, despre toate problemele războiului noi discutăm direct cu ruşii. Sunt aliaţii noştri. Soarta ni i-a dat... Dacă vom fi bătuţi sau nu în acest război, ne priveşte pe noi şi pe ei!

Era un mod de a-l da afară. Gaillard a înţeles-o şi l-a părăsit, nu fără a-i trimite din prag un fel de ultim avertisment:

— Vă aşteaptă un examen greu!

— Hai sictir! a răcnit generalul, după ce uşa s-a închis, răsuflând uşurat, fericit că în limba română mai există acest dulce cuvânt turcesc.

L-a invitat pe marele duce la „Peştera lui

Auerbach", cum fusese între timp poreclită popota Diviziei de rezervă. Cernat n-a avut de suflat decât un cuvânt:

— Mă, vi-l aduc la masă pe fratele împăratului Rusiei!

Atât! Dar a fost de-ajuns. Imaginaţia generalului, care era şi *gourmet* şi *gourmand*, a fost covârşită. Fiindcă intendenţa treacă-meargă, şi-a făcut datoria cum a putut, dar Cerchez, comandantul diviziei, om de lume, avea printre ordonanţele sale un bucătar de şcoală franceză, iar mesele la popota lui nu erau mese, ci dineuri princiare sau banchete, pretextele doar le lipseau. Şi pretextele se iveau: onomastici ale camarazilor, aniversări de promoţii militare, chiar fleacuri – ziua cumpărării unui cal, pe care unul

dintre ofiţeri îl iubea „ca ochii din cap”.

Felurile de bază rămâneau ale popotei, în schimb agrementele – apetitive, mâncăruri speciale, dulciuri, fructe şi vinuri – cădeau în seama câte unuia din ofiţeri, cu rândul, care când socotea că-i vine mai bine, de obicei atunci când îi pica „transportul de muniţii de-acasă”. Atunci era ziua căpitanului Horică Vulpescu, din roşiori, un dâmboviţean care primise păstrăvi, vânat şi brânzeturi de la căşăriile lui din munte.

Drept care, s-a servit mai întâi „mămăliga soldatului”, răsturnându-se pe masă, care a dârdâit din toate încheieturile, un uriaş ceaun purtat de patru oameni, de sub pântecele căruia a ieşit o căpiţă durdulie, cinstită ca aurul şi ireală ca luna în aburi, clasica mămăligă. În jurul ei, ca o constelaţie dominată de astrul tutelar, au apărut „puişorii”, nişte boţogane rumene, rotunjite cu mâna, coapte pe cărbuni, ascunzând un miez ispititor din care emana un miros de brânză topită, scoasă atunci din coaja bradului. În nişte tigăi mari, de tuci, s-au adus şi câteva *jo*ndu-uri franţuzeşti, în una o *jondue* de brânzeturi topite, în alta o *jondue* provensală, agrementat cu ai, în alta o *jondue bourguignonne*, cu undelemnul clocotind, numai gata să primească firimiturile de carne, pe care să le sfârâie şi fiarbă. Ca alcool s-a slujit un rachiu de afine, care putea concura ginul britanic.

— Plecaţi cu mizeria asta d-aici! a strigat

Cernat, cu nările în pâlpâire, jucând supărarea.

Iar mămăligă?

I-a explicat marelui duce că mămăliga e alimentul de bază al naţiei moldo-valahe, că o consumă zilnic soldatul, chiar şi la Plevna în tranşee, că boţul de brânză copt pe cărbuni se abordează cu mâna. El însuşi, dând exemplu, a desfăcut un pepenaş de aur cu ambele mâini, ducând o felie la gură şi rugându-se să fie urmat.

Vulpescu exulta de fericire, era cu ochii când pe marele duce, când pe general, dar acesta i-a făcut semn să stea cuminte la locul lui, ba chiar i-a şi spus, cu voce tare, după primul boţ înghiţit:

— Mă Vulpescule, tu vrei să crăpăm? Ia-ţi mămăliga d-aici şi trimite-o înapoi la ciobanii tăi. Dă-ne altceva!

Oportună somaţie. Vulpescu a pocnit din degete şi doi vistavoi cu şorţuri albe au adus în faţa mesenilor, pe o targă de lemn, perechea nupţială a prânzurilor pescăreşti: crapul şi crăpoaica. Dihăniile, lungi să le măsori cu stânjenul, se înfăţişau aproape vii, nedezbrăcate

de solzii strălucitori, cu ochii holbaţi, dar cu burţile despicate. Din burţi ţâşneau, într-o revărsare amestecată, ocale de lapţi şi icre cu boaba crudă şi cu iz de trufanda.

Dar ceremonia nu se isprăvise. Alte tigăi de tuci, altele decât acele pentru /oitău-urile franţuzeşti, una cu oloi de cânepă în clocot, a doua cu untdelemn grecesc fierbinte, au fost prezentate alternativ mesenilor, care au fost poftiţi să taie fie icra, fie lapţii cărnoşi, şi să le frigă unde au poftă, într-un recipient sau în altul şi să le hăpăie cu lăcomie. La acest punct al mesei a fost exclus mujdeiul, care urma a se întâlni cu crapul şi crăpoaica mai pe urmă, când, cele două dihănii aveau să reintre în scenă rumenite la foc lung, în crăcane de salcie, adică la proţap.

Între timp s-a dat slobod pescăriei dichisite.

A apărut mai întâi pescăria fină, în primul rând cea de munte – păstrăvii afumaţi şi lostriţa – care s-au slujit tot cu mâna, apoi pescăria de deal, şes, Dunăre şi mare, etalându-se rând pe rând cega, păstruga, somnul, morunul şi nisetrul, apoi icrele preparate, adică icra albă, galbenă sau neagră, inclusiv marinatele, sosurile de cimbru, ienibahar, piper alb şi dafin, inclusiv maionezele spumoase, untoase sau dense, bine potrivite din oţeturi şi limonii,

după gust.

În „Peştera lui Auerbach” s-a instalat tăcerea, n-a mai crâcnit nimeni, nici musca nu se auzea, mai ales că acolo, în fundul dealului şi graţie intendenţei diviziei de rezervă, nu pătrundea o muscă.

Când Vulpescu, la un semn, a introdus în scenă şi racii – o troacă de lemn, încărcată vârf cu bijuterii mari de culoarea coralului, plus vasul cu zeama dulce şi tulbure – Cernat, excedat de vedenie, a făcut un semn de îndepărtare, cu mâna:

— Asta la trupă! Isprăviţi cu prostiile!

— Nu mănâncă soldaţii raci, domnule general, zice că au coji!

— S-o crezi tu că au coji! Or fi având pentru proşti. Şi concesiv: Daţi şi voi o mâncare mai ca lumea, racii sunt pentru ţigani!

Se făcuse într-adevăr o gafă. Racii se încrucişaseră pe drum, deasupra mesei, cu crapul la proţap, cele două dihănii rumenite sosind cu tot cu mujdei taman când lumea pierduse gustul peştelui.

Vulpescu a ieşit din linia luptei, trecuse rândul lui, urma să mai revină în final, cu o

„Surpriză”. După apetitive şi-a făcut datoria, în mod reglementar, popota diviziei, care a adus ciorba. Polonicul a fost înfăţişat pe o tavă marelui duce. Acesta, după ce a gustat – ciorba nu era grozavă – l-a servit mai întâi pe Cernat, iar apoi şi-a pus sieşi, mai mult simbolic. Şi generalul a îndepărtat farfuria, după câteva linguri.

Prima gaură de la centură a fost deschisă, discret, de toată lumea. A urmat un fel de destindere, ca o boare, conversaţia a prins să se înfiripe ici şi colo, între oaspeţi şi gazde s-au schimbat prime formule de politeţe, ba de pe la coada mesei s-au auzit chiar nişte râsete, probă că intraseră în rol măscăricii, glumeţii de ocazie ai tuturor

popotelor, când vedetele veritabile lipsesc.

Dar, la un moment anume, râsetele au devenit mai apăsate şi chiar molipsitoare. Cernat nu putea scăpa masa din mână. El l-a apostrofat pe glumeţ, peste şirurile de fripturi, care se aduseseră între timp:

— Ce-i, Marinaş, ţi-a luat gura foc? Zi-i, neică, tare, să te audă toată lumea!

— Nu pot, dom general, e o poveste cu ţigani.

— Şi vrei să-i spui fratelui majestăţii-sale poveşti cu ţigani?

— Ce spune? s-a interesat Nicolas, în ruseşte, la cineva din suită, apoi, aflând despre ce e vorba, i-a spus lui Cernat: Dar mor după poveşti cu ţigani, te asigur!

— Să spună, să spună! au strigat în cor ofiţerii.

— Spune, mă! l-a îndemnat generalul pe
Marinaş.

— O spun, dom general, da-n româneşte.
În franţuzeşte îmi vine mai greu.
A încercat totuşi:

— Un bohemien, qui jouait du violon, n-avait pas... N-avait pas...[13]

Şi-n româneşte:

— Cum se spune, mă, în franţuzeşte, la sacâz!

Ce hohote de râs au urmat! De la sacâz, printr-o ciudată asociaţie de idei, proprie acelui moment, s-a ajuns la ideea de cor, avansată de oaspeţi, apoi la aceea de taraf, răsărită în mintea lui Cernat:

— Scoateţi, mă, din pământ din iarbă verde nişte lăutari! Dar nu fanfară, că înălţimea-sa e sătul de fanfare. Vrea ţigani, auziţi! Ţigani adevăraţi! Aduceţi-i acu, pe loc, că dacă nu, ţigani vă fac pe voi, haimanalelor!

Când a apărut taraful de dorobanţi ţigani, oaspeţii şi-

13 Un ţigan, care cînta din vioară, n-avea... N-avea...

au scos vestoanele, în cap cu marele duce, iar înaltul exemplu a fost urmat cu sfinţenie de toţi mesenii. Oricât de frig era în „Peştera lui Auerbach”, o anume căldură se resimţea, iar lăutarii, de la primul acord, amuţind adunarea, au făcut să răzbată, pe strunele scripcilor, în „Peştera lui Auerbach”, un prim frison de iarnă rusă. Doamne, ce romanţă! Vocea scripcarului, joasă, neguroasă, plutită pe la firul ierbii, ca ceaţa, s-a întins încet şi greu peste un fel de stepă care se deschidea spre o Volgă, iar de acolo, fără întoarcere, s-a pierdut într-un adânc răsăritean, în fundul căruia lacrimile sticleau ca diamantele. Cernat n-a reuşit să le şteargă, încremenise cu mâna pe pahar. Lacrima marelui duce stătea pe muchie, sub pleoapă, ameninţând cu spargerea, acea spargere rară a diamantului care împrăştie sufletul în pulberi.

Dar ţiganii au împins *ohul* lor până dincolo de inimă şi ireparabilul s-a produs:

— *Cernat, ia liubliu v-aş*[14], iar la această replică a marelui duce, toţi ofiţerii români şi ruşi s-au ridicat în picioare, conştienţi, pe cât se putea, de gravitatea clipei şi de greutatea strivitoare a unei asemenea mărturisiri.

Cei doi s-au îmbrăţişat, în uralele mesenilor, în acordurile triumfale ale scripcilor, în canonada dopurilor de şampanie *Veuve Clicquot*, care reprezenta „surpriza Vulpescu”. Exaltarea a atins culmea, când aceiaşi scripcari au dat-o pe româneşte, cam băltăreţ, trecând fără tranziţie din orgia melancoliei ruse, la una pipărată:

S-a-nvârtit lelea o dată.
Dir-li, dir-li, dir-li-la.
Ş-am văzut Brăila toată.
Dir-li, dir-li-la...

De la lacrimile scumpe, diamantine, din cântecul rus, prin clocotul brăilean, s-a ajuns la lacrimi cu adevărat

14 Cernat, te iubesc !

fierbinţi, în şiroaie, când scripcarul a cântat *şalul negru*, romanţa aceea aproape uitată, evocând iubirea unui rus exilat, prinţul Puşkin, faţă de o frumoasă grecoaică.

Caliopi, poveste pusă în stihuri de un boier român, Negruzzi, şi în cântec de nu se ştie cine.

În culmea zaiafetului, a picat ca din cer şi don Carlos de Bourbon, căruia îi mirosise ceva în aer. Iarăşi şi-au făcut datoria lăutarii, care l-au consolat pe prinţul rătăcitor cu melodii smulse, anume pentru el, din inima fierbinte a

Andalusiei. Se ţesuse, cu arcuşul lor, o ecumenie a cântecului nomad, din Ural până la

Gibraltar şi din aurorele nordului până în sudul cu trandafiri şi castaniete.

— De unde dracu' ştiu ţiganii spanioleşte, domnule!

Dacă cu lăutarii toţi mesenii erau în bună ordine, nu toată lumea era în clar cu acel înalt personaj, don Carlos de Bourbon, bărbat înalt şi palid, purtând în ochi un strop din albăstrimea aceleiaşi rase, purtând la şold un stilet decorativ, purtând pe inelarul mâinii drepte un inel vizigotic cu sigiliu, în care, sub lupă, heraldistul ar fi putut descifra, alături de însemnele pur hispanice şi *jugul dacic*, ajuns printr-o bizarerie mitologică în armoariile vechilor monarhi spanioli. Un ofiţer superior rus, fixându-l pe ilustrul spaniol, l-a întrebat pe colonelul

Cerchez, comandantul Diviziei de rezervă:

— Que fait dans nos parage Son Altesse

Royale?

— Son Altesse Royale, a răspuns Cerchez, flanne sur les collines[15].

Pentru don Carlos ar fi urmat să se reia tacâmul banchetului de la început. Dar marele duce a dat semn că vrea să se ridice. A fost condus afară, cu taraful, nu înainte

15 Ce face pe la noi alteţa-sa regală ?
Alteţa-sa regală hoinăreşte pe dealuri.

de a se încheia un ultim ritual, „Sacrificiul lebedei”, care se săvârşea cu maximă solemnitate, toţi mesenii fiind în picioare. Un cârd de douăsprezece sticle de şampanie, aduse cu mult fast, au fost înşirate pe masă. Convivii aşteptau cu paharele în mâini, trei ofiţeri stăteau gata, cu săbiile pregătite. La un semn al marelui duce, gâturile sticlelor au fost retezate cu sabia, au izbucnit urale, masa de banchet a irumpt în incendii albe, într-o înflorire paradiziacă de crizanteme. S-a cules doar spuma.

Gazde şi oaspeţi s-au despărţit în pragul

„Peşterii lui Auerbach”, promiţându-şi să repete sublimul sacrificiu, după victorie.

Întorcându-se în peşteră, îndoit şi îngândurat, ignorându-l pe don Carlos de Bourbon, care

rămăsese pentru *schimbe*, Cernat s-a scărpinat în cap, apoi i-a întrebat pe ofiţerii săi:

— Ce credeţi, mă, nu cumva am făcut-o fiartă?

După incidentul de la Nicopole, cu soldatul

Ilie Puiu, un altul cu mult mai grav avea să amărască viaţa comandanţilor, chiar în preziua luptei: cazul căpitanului Romano. Nu un soldat ci de astă dată un ofiţer avea să defecţioneze, şi încă într-un moment decisiv. Surpriza a fost atât de mare, încât ea a umbrit până şi o victorie, prima victorie a trupelor române din faţa Griviţei: ocuparea unui redan bine apărat şi capturarea primului trofeu, un tun.

Ideea ocupării redanului i-a venit nu se ştie cui în modul cel mai simplu. Fortificaţia aceasta, dreptunghiulară, cu parapete de pământ, plasată sub creasta care domina priveliştea redutelor, era într-adevăr sâcâitoare.

De acolo, de sus, din platforma redanului, otomanii supravegheau nestingheriţi mişcarea trupelor române, ca

dintr-un balcon. Informaţiile erau transmise *dincolo*, la ai lor, în cursul nopţii. Efectivele din interior se schimbau regulat, tot noaptea, dar şi ziua, la vedere, sub ochii stupefiaţi ai comandanţilor români.

— Uite-i, mă, cum aduc de mâncare! O să arunce în noi cu oase de berbec sau o să ne chiorască cu firimituri.

Ca să-i stingherească pe otomani în mişcările lor, s-a decis instalarea unei baterii de tunuri, pe o movilă din vecinătate, dar tirul românesc a avut puţin efect. Otomanii se retrăgeau din redan în timpul bombardamentului, apoi reveneau cu scânduri, cu grinzi, cu fascine, refăcând fortificaţia şi consolidând-o, fără pierderi de oameni. Rostul redanului era supravegherea pasivă. Otomanii din interior nu atacau, nu provocau, se menţineau într-o strictă şi atentă defensivă, având singura grijă de a-i ţine pe români la distanţă, râzându-şi de ei. Când cineva, o patrulă, se apropia imprudent, intrusul era avertizat să se retragă, prin câteva salve. În rest se trăgea fără chef, uneori cu iritare, de o parte şi de cealaltă, dar aceasta, mai ales această formalitate îl exaspera mai mult pe locotenentul Rachieru din 13 dorobanţi, care simţea redanul ca pe un cui în cap. Propunerea de a sfârşi cu această stare generală de enervare, datorată redanului, a fost de fapt a lui. El a raportat nu o dată, şi la companie, şi la comandamentul de regiment, nu cu vigoare, cât cu insistenţa care face opinie publică:

— Haideţi, domnule colonel, să isprăvim odată cu blestematul ăsta de redan! Tot stăm de pomană…

Poate că acest *tot stăm de pomană* i-a decis pe comandanţi. Consemnul era ca în timpul pregătirii atacului general să nu se întreprindă nicio acţiune ofensivă separată, pe niciunul dintre fragmentele imensului front. Trupele trebuiau să aştepte răbdătoare desfăşurarea atacului de artilerie, prevăzut pentru cinci zile, fără a se

lăsa antrenate în „escarmouches”, în hărţuieli mai mici sau mai mari ale căror consecinţe ar fi putut să fie imprevizibile. Dar re

danul îi sâcâia pe toţi, era într-adevăr că un cui în cap, ca un gunoi în ochi, o mâncărime urâcioasă, ca de râie, care îi silea pe toţi şi pe fiecare să se scarpine jenat şi să se plângă:

— Ce dracu’, dom’le, mult mai răbdăm afacerea asta? cât o mai ţinem aşa, fir-ar să fie!…

O singură ezitare: rigoarea ordinului de a nu ataca şi superstiţia consecinţelor îi mai reţinea pe ofiţeri, şi aceasta a făcut ca ideea ocupării, emisă de Rachieru, să circule fără autor, din spaima ca lucrurile să nu iasă pe dos.

— Cum ar ieşi pe dos? Ce consecinţe se pot ivi, dacă ocupăm redanul? Dă-l naibii de redan, îl ocupăm şi gata!

Examinând atent situaţia, un ofiţer de stat major, Sergiu Voinescu, a prezentat un raport bine argumentat, din care rezulta că această acţiune parţială, ocuparea redanului, departe de a produce consecinţe funeste, ar înlesni, dimpotrivă, dominarea crestei care ascundea perspectiva redutelor. Argumentele au convins, lui Voinescu i-a şi revenit de altfel răspunderea executării acţiunii, toată lumea uitând de Rachieru şi de insistenţele lui.

Când o idee izbuteşte, mai ales după o reuşită notorie, ea îşi caută grabnic un autor, încetând de a mai fi anonimă şi ignorând autorul prim.

Drept care Rachieru a fost expropriat, meritele revenindu-i întregi lui Voinescu.

Acţiunea de ocupare a reprezentat de altfel o simplă demonstraţie, un fel de exerciţiu tactic, făcut după toate regulile, ca la şcoala de război.

N-a lipsit asistenţa doctorală, banca somităţilor fiind

aşezată pe o movilă, cele câteva trunchiuri de copaci, trase la loc potrivit, fiind ticsite de ofiţeri de stat major români şi străini. Maiorul von Lignitz şi colonelul Gaillard, care-l enervau pe Cernat, au primit atunci o primă lecţie, fiindcă atacul s-a desfăşurat ireproşabil, ca la carte.

Două batalioane din regimentul 13 dorobanţi

— Cu soldaţi din judeţele Iaşi şi Fălciu – s-au compus în linii de tiraliori, scrise cu rigla. Ieşiţi din amorţirea aşteptării, soldaţii trăiau plăcerea acestei prime demonstraţii militare, la limita războiului adevărat. Nu le venea să creadă că mulţi dintre ei vor muri, în câteva clipe, aşa cum turcilor din redan, care supravegheau liniştiţi mişcarea din vale, nu le venea să creadă că rândurile compacte de soldaţi, cu care se obişnuiseră, aveau să pornească năvalnic spre ei, isprăvind prin a-i ucide. Totul părea atât de simplu, atât de aproape de mişcarea cotidiană a câmpului de instrucţie, încât, lăsându-şi raniţele, unii soldaţi le-au dat în grijă cu un fel de veselie, aruncându-le neglijent unele peste altele, sau, dimpotrivă, dar tot cu veselie, avertizându-i atent pe paznici:

— Vezi, măi, că am ceva acolo. Să nu umble nimeni!

Nimeni n-a mai umblat în acele raniţe.

O stare bună aveau şi gorniştii. Rachieru i-a făcut cu ochiul soldatului gornist al companiei sale, spunându-i în râsul general:

— Vezi, măi, că acum cânţi de-adevărat!

Nici aşteptarea n-a fost lungă. Maiorul Mateescu, de la statul major, de pe banca asistenţei, care observa prin binoclu mişcarea, a avut

răgaz să mai facă o observaţie asupra ţinutei trupei, comunicând-o unui locotenent:

— Vezi, Măghireanu, că rândul cinci din coloana a doua şi rândul opt din prima coloană sunt niţel cam largi.

Era exact. Măghireanu a coborât în vale, pas alergător, a comunicat observaţia, rândurile indicate s-au strâns reglementar, ca pliurile unei mantale la croitor. Acelaşi Măghireanu a făcut un semn întrebător cu mâna în sus, spre banca asistenţei, de unde Mateescu a confirmat că totul e în ordine. Se putea începe.

S-a şi început şi s-a isprăvit repede, aproape impecabil. Atunci, şi nu la Griviţa, unde nu se vedea nimic, colonelul Gaillard a strigat, în bătat de admiraţie:

— *Ils sont crânesc, Ies roumains*![16] formulă care avea să facă vâlvă.

Reuşita a fost confirmată, a doua zi, prin cele 50 de cruci *Sfântul Gheorghe*, distribuite tot ca la carte ofiţerilor şi soldaţilor din regimentul 13 dorobanţi, în numele împăratului

Rusiei. Prinţul a fost mai zgârcit, după felul său de a fi. El a decorat doar steagul regimentului, distribuind trupei câteva cruci *Virtutea*

Militară, iar ofiţerilor, celor care s-au distins *în mod cert*, cifrul său în argint.

O singură pată: cazul Romano. Dar acest caz, care a provocat multă vâlvă, se putea înţelege şi motiva tocmai prin caracterul prea exact prevăzut şi prea neprevăzut al luptei de la redan.

Căpitanul Niki Romano luase şi el parte la agitaţia generală privind redanul, de la care puţini ofiţeri s-au sustras. Ba fusese unul dintre cei care formulaseră critici aspre la adresa

„Domnilor de la Statul Major”, care atâta grijă trebuie să aibă, o singură grijă, să identifice obiectivele demne de a fi atacate, şi să schiţeze planul tactic al luptei.

— Dacă nici asta nu fac…

---

16 Sînt mîndri şi hotărîţi românii !

Starea de agitaţie devenise curentă, iar Romano participa la ea, cu iritare, dar şi cu un sentiment al iminenţei: azi-mâine redanul trebuie să fie luat. Poate că tocmai această stare de iminenţă, mereu prelungită, a făcut cu atât mai buimăcitoare surpriza ordinului:

— Căpitane, pregăteşte-ţi oamenii, peste o oră atacăm!

A amuţit. L-a privit cu ochi speriaţi pe comandant, simţind bine că acesta îi vede ochii speriaţi, ceea ce s-a şi confirmat:

— Ce-i cu dumneata, nu te simţi bine?

— Am o uşoară indigestie. Cred că asta e...

Mă supără de câteva zile nişte spasme intestinale.

A fost o prostie c-a spus asta, îşi dădea bine seama. Fiindcă dacă ar fi spus „am o migrenă”, subit se declanşa migrena sau o palpitaţie cardiacă sau o durere de dinţi. Trupul l-a ascultat orbeşte, repezindu-se ca o fiară în direcţia indicată, Romano simţind cu groază cum se dezlănţuie în intestin nişte tăieturi ca de facere.

Comandantul a presupus tracul ofiţerului, dar nu i-a dat importanţă. Romano era un militar

prea bun. S-a simţit dator să repete datele esenţiale ale ordinului:

— Ştii ce ai de făcut: ataci pe la nord-est.

Ai de ocupat doar câteva şanţuri. Acţiunea va fi scurtă, nu-i nevoie să distribui oamenilor hrana rece. Într-o oră revenim înapoi la punctul de adunare. Succes!

Şi-au potrivit ceasornicele şi s-au despărţit.

Romano nu putea prelungi o clipă despărţirea, ar fi fost şi stupid, era doar o acţiune banală, grija lui era să dea colţul cât mai iute şi să-şi revină. Nu şi-a revenit şi, o dată ajuns în cort, a căutat să se pună mental în ordine, ca să-şi reia în stăpânire trupul. A râs chiar: „Ce stupid e!

Pentru o dată mă aflu în faţă cu clipa dorită şi...” Şi-a masat tâmplele, ochii, faţa, a descoperit că nu e ras suficient de bine, a cerut ordonanţei să-i aducă apă – avea timp să se radă încă o dată – a desfăcut trusa, punând la îndemână pămătuful, briciul, flaconul de spirt.

O tăietură intestinală l-a scos din nou afară, din nou inutil, din nou fără şansa de a se linişti.

— E groaznic! a scrâşnit el, dându-şi seama lucid de absurdul situaţiei, sub alarma minutarului de la ceasornic, care gonea.

Fapt într-adevăr groaznic, Romano n-a simţit starea de erecţie sufletească pe care trebuie să ţi-o dea lupta şi care, pentru un militar de profesie, trebuie să vină la comandă, simultan cu primirea ordinului. Trebuie, instantaneu, să fii gata să mori. Aceasta justifică anii de acerbă pregătire, zilele şi nopţile de instrucţie, manevrele, campaniile, truda de continuă fortificare psihică şi fizică, fortificare ce nu poate, nu e admisibil să aibă decât un singur rezultat, unul absolut: erecţia în clipa decisivă.

Dar în mintea căpitanului ordinul n-a percutat, şi nici mai târziu, în cort, când, examinându-şi faţa, şi-a văzut-o pământie. îl cuprinsese un tremur care îl făcea să nu-şi poată stăpâni clănţănitul dinţilor. Paharul, cu apa de dinţi, în atingere cu dantura, a cunoscut o trepidaţie a cristalului care l-a speriat.

— Ce fac, de ce mă spăl pe dinţi?

A dat paharul la o parte, încercând să reia pămătuful pentru întins pe faţă clăbuc, dar şi-a dat seama că nu se poate rade, deşi barba îi creşte înspăimântător de iute, ca la morţi. îi crescuseră şi unghiile, vizibil, când a dat să şi le muşte.

— Trebuie să mă stăpânesc. Cu orice preţ!

Altfel începe delirul...

Dar întregul trup îi intrase în delir. Acum se

dezlănţuise şi durerea de dinţi, şi migrena, îl sufoca o respiraţie aritmică, peste toate, adevărată teroare, spasmul tubului digestiv, cu diaree. Organismul lui Romano nu voia să moară, deşi căpitanul îl silea.

— Vei muri, bestie! şi-a strigat el, fixându-se în oglindă, împuşcându-se cu ochii, urându-se.

Trupul nu-l asculta, ca un cal aflat în cursă, cabrând nebun în faţa primului obstacol, gata să-l doboare, doborându-se pe sine şi pe călăreţ.

Era absurd, cu atât mai absurd cu cât obstacolul era cunoscut, îl ştiau prea bine amândoi, îl luaseră în zbor la exerciţii. De obicei animalul se speria de ceva ce e *dincolo*. Odată convins că

dincolo de obstacol nu se deschide o prăpastie, că drumul şi cursa continuă, ca şi înainte, el îl urmează cu încredere pe călăreţ, oricâte obstacole chiar mai dificile s-ar ivi. Trupul lui Romano avea de învins doar un singur obstacol, iar calul căpitanului fornăia liniştit afară, legat de ţăruş.

— Cretin!

L-a înfierbântat un impuls violent, l-a înviorat o duritate aspră, duritatea pe care şi-o dorea, pe care voia cu orice chip s-o menţină, dar stomacul îl împingea mereu afară la toaletă improvizată, împrejmuită cu coceni. Avea pudoarea actelor intime, nu suporta să facă duş în comun, nu intra în băile publice de abur, nu admitea tete-ă-tete-ul decât cu pedicuristul şi cu maseurul, după ce-i ştia bine pe aceşti anonimi servitori până acolo încât să-i poată ignora.

Acum îl îngrozea ideea că cineva l-ar fi putut găsi în paravanul de coceni, scrâşnind de durere. îl umilea această nenorocire fiziologică, fiindcă mintea îi era limpede, în deplină putere de a judeca şi de a se înţelege. îi venea să urle:

— Veniţi aici şi împuşcaţi-mă, nu de moarte mă tem! Nu mă tem, să vă fie clar că nu mă tem!...

Liniştit o clipă, deşi pierduse din nou duritatea, Romano a încercat să limpezească acel lucru curios, pe care nu-l putea stăpâni: de ce se teme trupul său, când el, deplin lucid, nu se temea, nu mai avea spaime acum. E, în acest trup, un ce curios, un resort invizibil, apt să-ţi facă festa, un sâmbure de rebeliune care trebuie învins. Ştia că numai acel sâmbure trebuie identificat şi învins, în rest, el, Niki Romano, simţindu-se liber.

A ezitat mult până să înghită o gură de coniac care i s-a părut amar. Dar efectul în stomac a fost bun. Căpitanul şi-a putut pune centura, şi-a putut încheia cu mâini sigure vestonul, după care, ieşind din cort, liniştit, a ordonat pe *loc repaus*, adică suspendarea atacului.

— Azi nu pot să mor...

Şi cu această hotărâre în gând şi pe chip, s-a prezentat singur la consiliul pretorilor, după ce lupta se terminase.

— La ce te-ai gândit, domnule căpitan, în clipa când ai refuzat să intri în foc? l-a întrebat locotenentul Râgâica, după ce i-a primit centura cu pistolul.

— La nimic.

—!

— N-a fost un gest deliberat. Vă dau cuvântul meu de onoare.

— Dumneata vorbeşti de onoare? Ai fi putut măcar să ai bunul-simţ să te-mpuşti...

Lui Romano i s-au oprit cuvintele în gât. Râgâica i-a împins în faţă pistolul, dar căpitanul a ţâşnit în picioare, urlând:

— Domnule, dumneata nu-nţelegi nimic.

Dumneata nu-nţelegi că eu, ca ofiţer, refuz moartea stupidă!

Parva lipsea. Cazul Romano l-ar fi împins către alte cugetări, pornind de la alterarea vorbirii sub impulsul furiei, sau de la frânarea vor

bârâi până la completa blocare, în clipe de emoţie mai expresive decât limbajul.

„A nu putea formula ce simţi e şi aceasta o realitate a limbii, scria el în jurnal, fără nicio legătură cu cazul Romano, pe care l-a văzut ieşind din biroul lui Râgâica cu o faţă stranie.

Seriile verbale sunt liniare şi succesive. Ele nu descriu decât aproximativ şi fals realitatea afectivă care e alta, mai complicată şi mai tulbure.

Apele adunate la portiţa unui stăvilar vor să ţâşnească toate o dată. Scurgându-se pe rând, succesiv, ele nu mai exprimă ideea de forţă torenţială, ci banala idee de curgere. Şi alfabetul e un vehicul fals, el transportă realitatea sonoră a cuvântului element cu element, fonem cu fonem, deşirând de fapt cuvântul care încetează să mai fie sintetic. Hieroglifa era mai exactă, ea desemna enigma cuvântului, încifrând-o până acolo încât făcea cu neputinţă reconstrucţia lui sonoră. Prima vizualul, ca în această seară faţa căpitanului Romano”.

A şters apoi numele propriu, rămânând la propoziţia: *Prima vizualul*. Şi mai departe, pe marginea albă a caietului, paralel cu textul:

„*Ce-ar spune Haşdeu de asta*?”

Parva însemna în caietul galben o dramă militară, văzută ca dramă a limbajului.

Romano ieşise din biroul pretorilor cu chip tulbure, într-o răvăşire totală. S-a rezemat ameţit de uşorul uşii. Cineva, care l-a văzut, l-a privit cu milă. În fond, părea să spună acel cineva, cine ar fi ştiut, în învălmăşeala luptei, că el, căpitanul Romano, a ezitat să intre în baia de sânge –

atât de superficială! – oprindu-se la mal. Acelaşi cineva, adresându-se altuia, a spus cu voce tare:

— Hai, domnule, să isprăvim odată cu povestea asta! Mâine Romano intră în foc şi gata.

Apoi, spre ei: Eşti de acord, căpitane?

Romano a intrat în foc, în fruntea companiei sale, care rămăsese intactă, şi a fost ucis de prima rafală. Moartea în acele clipe cerea totuşi o pregătire, oricât de minimă. Era ca şi cum te-ai fi aruncat în vid din balconul unui turn.

Romano trăise, doar o singură clipă, spaima vidului. După care s-a aruncat în moarte senin.

Ziua onomastică a suveranului a fost precedată de o altă sărbătoare, nu mai puţin importantă, ziua suirii sale pe tron. Aceasta s-a prăznuit la 26 august.

Prinţul i-a trimis suveranului rus o telegramă caldă, în care n-a omis să sublinieze bunele raporturi politice şi militare între cele două ţări, cum şi speranţele pe care el, prinţul, le asocia de actul intrării României în război alături de Rusia.

Aniversarea, cea de a douăzeci şi treia, fiind un praznic al noroadelor Rusiei, binecuvântate cu oblăduirea lui Alexandr Nicolaevici, care iniţiase mari reforme, inclusiv abolirea iobăgiei, a avut un caracter popular mai mult decât militar. Formaţiuni de cântăreţi şi dansatori, în pitoreşti costume naţionale, reprezentând aproape toate neamurile intrate succesiv în componenţa Rusiei şi aproape toate pămân

turile aflate sub titlul Romanovilor, l-au omagiat pe bazileul nordului, care a primit ofranda recunoştinţei din pragul casei ţărăneşti bulgare în care se afla. Fiind departe de Petersburg şi Moscova, ţarul a restrâns totuşi ceremoniile, dându-le un cadru închis, rezervat celor ai săi.

N-au fost invitaţi reprezentanţii altor curţi, s-au primit doar mesaje. La Gorni

Studen a fost totuşi prezent primul ministru român. Acesta contrasta, în lumea militarilor, prin fracul său negru cu cordon roşu şi prin turnul ţilindrului.

Un popă localnic, confundându-l cu ţarul, i-a căzut în genunchi şi i-a sărutat picioarele, fapt pe care Brătianu l-a povestit prinţului, împreună cu alte amănunte picante.

Pe ţar, prinţul nu l-a văzut decât după prânz, şi nu la vreo ceremonie, ci la o fortificaţie rusă „unde fusese instalată o baterie de asediu. Prinţul i s-a prezentat cu simplitate, ca supremului comandant militar, ca aliatului şi ocrotitorului, eliminând orice afectare ceremonială. Nicolas lipsea. Aceasta a făcut ca întâlnirea să fie destinsă şi calmă. După primirea formulelor de felicitare, mult scurtate faţă de telegramă, suveranul rus s-a interesat de tirul artileriei, iar prinţul a dat răspunsuri în deplină ştiinţă de cauză, canonada de pe întregul front fiind atent supravegheată de el. Băteau în acea zi două sute optzeci şi unu de tunuri. Tirul fusese declanşat în zori, cu o pauză pentru slujba religioasă, cu o pauză la prânz, dar cu o intensificare torenţială, acum, la sosirea ţarului.

Cei doi trebuiau altminteri să pună mari spaţii între replici, ca să se poată auzi, ceea ce făcea ca uneori cuvintele să fie lipsite de sens.

— A fost o zi bună pentru artilerie, nu-i aşa?…

— Cum doriţi, tirul se poate lungi!…

— A, da, din cauza vremii, înţeleg!…

— Kriidner?…

— N-am spus nimic de Kriidner, spuneam de Krupp…

În întâlnire, a prezidat normalitatea. Ţarul părea un zeu în alb, slujit de un tunar în negru, prinţul. Ţarul n-a insistat să afle tot, s-a mulţumit să constate. Prinţul n-a insistat să explice tot, i-a lăsat suveranului plăcerea să

audă şi să vadă.

Apoi ţarul s-a retras, ca Jupiter tonans, în trăsura sa albă, cu şase cai, aureolat de ghirlandele de nouri mici, înflorind brusc pe cer, desfăşurate în onoarea sa de cele două sute optzeci şi unu de guri de foc. Se pusese în mişcare şi colbul dealului, iar trăsura augustă părea smulsă şi purtată pe sus. Era în a treia zi a canonadei.

Ţarul părea obosit şi în această zi.

Dezlănţuirea uriaşei canonade a făcut ca amândouă armatele, română şi rusă, să intre în freamătul aşteptării. Au ripostat energic şi otomanii. Aceştia presimţeau că cea de a treia bătălie pentru Plevna se apropie. Prima, cea din

8 iulie, fusese o înfrângere pentru creştini. A

două, angajată chiar de ziua sultanului, în

18 iulie, fusese tot o înfrângere. În 30 august, urma să se prăznuiască ziua ţarului, iar bătălia care se anunţa trebuia să fie bătălia revanşei.

Tunarii ambelor părţi se angajaseră cel mai de timpuriu în această înfruntare, sporind zilnic numărul gurilor de foc dispuse în linie de bătaie, sporind zilnic intensitatea canonadelor şi calitatea tirului. Athanase Călin Zancu, tunar din artileria prinţului, lupta în cadrul bateriei

Lupaşcu, amplasată lângă Dealul Viilor, pe un dâmb aproape de cătunul Griviţa. Era un om înalt, încet în mişcări, cu mâini mari, greoaie şi puternice, cu o anume imobilitate a feţii, care făcea să crezi că ţăranul tunar poartă pe chip un alt obraz, încremenit. Era smead. În urechea dreaptă purta o toartă de argint, semn că era prim născut dintr-un neam. Era îmbrăcat în negru, ca şi prinţul. îl chema Athanase Călin Zancu, dar în sat i se spunea Tănase Zancu.

Numele triplu l-a încântat pe Parva, care îl anchetase lingvistic pe tânăr la Nicopole, după trecerea Dunării, când

avusese câteva întâlniri cu o unitate de dincolo de Olt.

— Cu încă un nume, două în plus, erai un nobil spaniol, i-a spus el tunarului.

Apoi Parva le-a explicat soldaţilor că în celălalt capăt al continentului trăiesc spaniolii, un neam de acelaşi sânge cu românii, că aceştia au mania de a se împăuna cu nume cât mai lungi, nişte pomelnice, că strămoşii spaniolilor au luptat în armata romană condusă de Traian, care era tot un spaniol, că în sângele oltenilor de azi or mai fi rămas niscai urme iberice, nişte iuţeli

venite de la arcaşii din Estramadura sau de la prăştierii din Baleare. Soldaţii au urmărit cu neîncredere aceste basme, purtându-şi ochii când la „domnul student”, când la tunarul cu trei nume care-i reprezenta pe spaniolii de acum o mie opt sute de ani.

— Tu de unde eşti? l-a întrebat Parva pe tunar, după ce a isprăvit povestea.

— De sub munte, din Vâlcea.

— Deci oltean! Şi cum de ai trei nume?

— Aşa-s trecut io în acte, cu trei nume.

— Spune, mă Tănase, de ce! l-a îndemnat un alt tunar.

— Pe mine nu mă cheamă Tănase, a lămurit tunarul de sub munte, mă cheamă Athanase!

Lămurirea tunarului era urmarea unei subtile ofense. Omul cu trei nume îşi pronunţa patronimicul întreg şi nu abreviat, mai mult, îl rostea cu h, Athanase şi nu Atanase, iar absenţa lui *h* îl supăra. Parva a luat act de caz şi a întrebat:

— Cine ţi-a dat numele Athanase?

Parva i-a rostit exact numele, aşa cum tunarul o dorea, cu *h*.

— Ce importanţă are? a spus Athanase, folosind un

neologism, care l-a surprins pe lingvist.

— Ştii să scrii, să citeşti?

Athanase l-a privit cu un spor de ofensă, mută, dar cu atât mai netă. Apoi, cuviincios, cu o cuviinţă care se putea numi politeţe, dar şi cu răceală, ca şi cum ar fi pus capăt unei audienţe, omul cu trei nume şi-a cerut iertare, cu cea mai simplă formulă:

— Io sunt la baterie. La noi, la tunuri, e multă treabă.

A făcut un semn celorlalţi tunari, încă doi, care se aflau printre dorobanţii de care se ocupa

Lucreţiu Parva, aceştia l-au urmat ca şi cum omul cu trei nume ar fi avut autoritatea unui gradat. Tunarul a salutat cu două degete la capela lui cu urechi:

— Seară bună!

Şi s-a dus spre bateria lui, amplasată nu departe, lăsându-l pe Parva amuzat, dar şi intimidat. Tunarul cu trei nume se retrăsese demn, ca un Don Quijote, după ce avusese tăria să nu tragă arma împotriva unei ofense involuntare.

Ajuns cu bateria pe Dâmbul Viilor, Athanase s-a integrat ofensivei de artilerie cu o îndârjire puţin obişnuită. Loviturile tunului său păreau că astupă un gol. Tunarul le trimitea crud, după ce i se ordonau coordonatele, pe care le verifica şi el, ca să se convingă bine că unde trage se cunoaşte.

Învăţase uşor să tragă, fără să-l mustre sau să-l cârpească nimeni. Când şi-a dat seama cum e cu armata, că învăţătura nu-i uşoară, că şi cele mai simple lucruri sunt vârâte în capul soldatului cu suferinţă, Athanase a hotărât că trebuie să înveţe iute, răspunzând prompt la tot ce i se cere, ca să evite admonestările sau pedeapsa.

Nu suferea să fie umilit. Deprinderea de a umbla cu tunul, piesă puţin complicată, a învăţat-o într-o noapte,

rămânând pe câmpul de instrucţie la amplasamentul bateriei, demontând şi montând scula cu care avea să lucreze, de câteva ori. O cunoştea bine, putea să folosească sau să dreagă tunul şi-n somn. Singurul lucru pe care nu-l putea stăpâni era tresărirea care urma declicului. A trebuit s-o transforme în plăcere, apoi a văzut că şi alţi tunari, cu experienţă, procedează la fel, din instinct.

Există o satisfacţie anume a tunarului, pe care n-o cunosc ceilalţi luptători. Detunătura, care urmează declicului, provoacă un şoc în întregul trup, după care urmează o smulgere violentă. Tunarul rămâne pe loc, dar trupul său are tendinţa să fugă odată cu obuzul, croindu-şi pârtie prin aer, până la punctul de coliziune cu obiectul ţintit – parapet, zid, om, când se produce explozia, pe care tunarul o resimte fizic, ca şi cum ar ţâşni din el. Efectul e dur, o canonadă de câteva ceasuri istoveşte şi stoarce oamenii, care participă la luptă nu numai fizic, ci prin întreagă această încordare a nervilor şi gândului întinse la limită. Când irump uralele, când porneşte atacul de infanterie, când la baterii se dă repaus, tunarii sunt sleiţi de puteri, ei cad ca butucii lângă afete şi lângă lăzile goale de muniţie, rămân inerţi multă vreme, ţinându-i vii dorinţa de a se confirma, mai târziu, când primesc vestea că treaba pe care au făcut-o s-a cunoscut.

Athanase ştia că tunul e un mare stricător.

Se convinsese de asta la exerciţii, când tunarii trăgeau în ţinte improvizate – parapete de scânduri, ziduri de chirpici – se convinsese mai ales aici, peste Dunăre, când nu se mai trăgea

În joacă. Şi bateria era stricătoare, fiindcă strica locul pe care era aşezată. Pe front, amplasarea baterilior nu se mai făcea pe islazuri, pe golişti, pe locuri pustii, ca

acasă, ci exact unde trebuia, într-o porumbişte, într-o vie, într-o bătătură de casă, dărâmând şi casă şi porumbişte, şi vie, dacă trebuia. Instinctul de ţăran al lui

Athanase a suferit o clipă, gândindu-se la ale sale, la ce-a lăsat acasă. Şi pe alţii îi vedea munciţi de gânduri. Athanase observa cum pufneau tunarii când săpau adăposturile pentru tunuri de pe Dâmbul Viilor, când, tăind cu lopeţile viţe întregi încărcate cu struguri verzi încă, ţăranii din ei aveau sentimentul că taie braţele unor fiinţe. Noroc că locurile de pe aici erau mai mult pustii, puţin rodnice, deci mai puţin expuse urgiilor pe care armatele le aduceau cu ele.

Dar urgiile rămăseseră şi acasă, de la acestea plecaseră oamenii. Către acolo se întorcea Athanase cu gândul, în răgazurile dintre canonade.

Când se aflau acasă, pe malul Dunării, soldaţii care erau mai arşi de griji şi nu mai răbdau cereau permisie, să dea o fugă până-n sat, ori fugeau. El n-a cerut permisie şi n-a fugit, cu nădejdea că în curând se va întoarce acasă definitiv, că războiul se va isprăvi înainte de a începe. Nici n-a scris. N-avea ce. Athanase era zgârcit în toate, inclusiv în cuvinte. Ceilalţi soldaţi îşi făceau din scris o petrecere. Se adunau grămadă mai mulţi inşi pe capul unuia ştiutor de carte, ăl care trimitea scrisoarea începea să spună, ălălalt scria, ăi din jur îl îndemnau, ba mai puneau, peste capul lui, vorbe de la ei.

— Când îţi scriu, măicuţă dragă, începe ploaia să cadă şi pământul să mă tragă. Pică ploaie pe vâlcele, sau sunt lacrimile mele…

Athanase dădea din umeri şi se întreba:

— Care ploaie?!

Alţii începeau scrisorile şi mai anapoda:

— Soro, tu să ştii că eu duc războiul tare greu. Duc

războiul tare bine, numai când mi-i dor de tine.

Athanase izbucnea interior:

— Minciuni, ăsta nici n-are soră. Cui dracu' scrie?

Se scria şi din plăcerea de a scrie şi de a trimite scrisori. Athanase socotea asta o pierdere de vreme, plus o cheltuială pentru ăi de acasă.

Pe Athanase îl jignea caracterul public al scrisorii, mărturisirea cu martori, citirea cu martori, fie şi unul singur.

— Tu să nu-mi scrii! i-a hotărât el Diţei, la plecare, în primăvară.

— Bine.

— Nici eu n-am să-ţi trimit scrisoare, să ştii!

— Bine.

Un singur lucru nu-i spusese Diţei: că dacă nu scrie, să nu-l creadă mort.

Se temea şi de veştile de-acasă, o teamă tulbure, pe care făcea efortul s-o elimine, evitându-i pe cei care se întorceau şi se grăbeau să-l informeze:

— Trecui pe la tălică.

— Cin te puse?

— Păi…

— Păi ia să-ţi vezi de treaba ta!

El rânduise bine, la plecare, gospodăria, printr-un inventar pe cât de minuţios, pe atât de inutil: n-avea nimic. Totuşi, la orice casă se mai află câte ceva de furat, dacă nu de furat, măcar de stricat. O grijă îi dăduse gardul, împletit de el, în trei maldăre, ca părul fetelor, cu împletitură deasă, bine bătută cu maiul, să ţină.

Ezitase dacă să închidă pârleazul spre clăile din deal, pe unde ieşeau, trecând la şosea de-a dreptul prin bătătura lui, alde Popeştii, cu care nu o dată Athanase avusese ciocniri. Făcuse o prostie că n-a închis pârleazul ăla. Până şi ea a simţit, la plecare, că Athanase se gândeşte la ceva,

stă în cumpănă dacă să plece sau nu, de parcă ar fi uitat ceva.

— Ai uitat ceva? Stai, şi te tot învârţi locului!

— N-am uitat nimic.

— Atunci de ce nu pleci?

— Păi plec.

Apoi a urmat ordinul pentru trecerea Dunării. Ruptura de toate ale sale s-a produs brusc, simultan cu strigătul căpitanului care le-a ordonat să se încoloneze. Orice cale de întoarcere înapoi era retezată. Şi calea scrisorilor. Şi a veştilor aduse de oameni care fug până acasă, într-o scurtă permisie. Pârleazul rămăsese deschis.

— Pe loc repaus! a ordonat căpitanul Lupaşcu.

Athanase şi-a lăsat slobode mâinile, învins, ştiind bine că numai în repaus începe chinul său, întoarcerea cu gândul acasă.

Numai românilor li se păreau sterpe pământurile de la sud, ţăranilor bulgari dintre dealurile Plevnei aceleaşi locuri puţin darnice, dar bine muncite, li se păreau o vale de rai. Neavând încotro, ei, ţăranii, acceptaseră fatalitatea războiului care, mai înainte de a fi un război eliberator, era un război stricător, ca orice război. Pe pământurile lor – nişte petece verzi – otomanii construiseră redute, redane, retranşamente, şanţuri de apărare, bivuacuri, drumuri, pieţe de arme, grajduri, spitale, cimitire, fără alegere, nu se ştie de ce acolo şi nu în altă parte, şi tot pe pământurile lor, ruşii, iar apoi românii, construiseră fortificaţii replică, amplasând baterii de artilerie, bivuacuri, grajduri, spitale, cimitire, nu se ştie de ce acolo, pe un anume loc fertil, şi nu în altă parte, pe pustii. Pretutindeni, fără alegere, s-a întâmplat aşa: turci, români sau ruşi au intrat cu tăvălugul puterii militare în apărare sau atac, desfiinţând livezi şi vii, porumbişti şi fineţe, case, grajduri, drumuri, fântâni,

punând în haos un pământ suferind, ca să-l elibereze de suferinţă.

Urmele acestor acţiuni militare aveau să mai dăinuie încă peste o sută de ani.

Dar peste pacostea fatală a distrugerilor, s-a adunat încă una: pacostea rechiziţiilor. Un comandant militar, un mare comandant, nu ştia ce înseamnă atunci când ordona subordonaţilor:

— Din pământ din iarbă verde, să-mi scoateţi două mii de căruţe, pentru transportul răniţilor!

Răniţii erau încă o abstracţiune, ei răspundeau unei evaluări ipotetice globale, tot ipote

tice erau şi căruţele, dar acestea trebuiau smulse de la ţărani, mai înainte ca răniţii să apară, fiecare căruţă de la un om anume. De unde?

Mitko Petkov, din cătunul Griviţa, ascunsese din calea armatelor tot ce se putea ascunde:

bucatele într-o groapă arsă, cum se făceau şi la nord de Dunăre, ţoalele şi hainele la pădure, într-o scorbură ştiută numai de el, tot în pădure fuseseră retrase vitele, cu muierea şi fata, în bătătură nemairămânându-i decât nişte găini, repede isprăvite de soldaţi, plus câteva lucruri necomestibile: grapa, sapa, râşniţa şi piua de sfărâmat sare. Mai reţinuse şi un ceaun, o doniţă şi o oală neagră de pământ, pentru fiertură.

Căruţa o desfăcuse în bucăţi pe care le strecurase, noaptea, într-o fântână sleită, pe care a astupat-o mai apoi cu gunoi. Nu-i mai rămăsese nimic de stricat, de furat, de rechiziţionat şi, cu mâinile goale, Mitko se putea înfăţişa militarilor, fără teamă.

Aceştia nu l-au luat în seamă, îl priveau ca pe un lucru nefolositor, ce mai, nici nu-l priveau! Ei s-au instalat mai întâi în casă, silindu-l pe Mitko să se retragă pe prispă.

Apoi a găsit şi prispa ocupată, fapt care l-a obligat pe Mitko să se mute în podul şurii. În pod fiind, pe Mitko era cât p-aci să-l ia în colţii furcii un soldat, care l-a înjurat rău de tot, chemând şi alţi soldaţi să-l înjure şi să-l scoată de-acolo, de parcă n-ar fi fost şura lui. Un mai-mare, văzându-l adus jos, aproape legat, i-a întrebat pe subalterni:

— Ce-i cu ăsta, ce-a furat?

Ce să fure, când doar el era stăpânul gospodăriei, nu ei! Dar ei nu s-au sinchisit de protestele lui, iar ăl mai mare i-a spus-o:

— Ia-ţi catrafusele şi şterge-o de-aici!

Mitko nu şi-a luat catrafusele şi n-a şters-o.

Unde să se ducă? Pe lângă gospodărie, pustie acum, el mai avea şi ceva pământ. Ziua şi-o petrecea pe dealuri, pe locurile unde avea şi semănături, speriat ca nu cumva, tocmai pe-acolo, să se dea lupte în lipsa lui. Avea un petec de pământ, semănat cu porumb, şi la turci, unde nu mai putea ajunge. Acolo, după lupta din 18 august, turcii construiseră o redută nouă, stricându-i ca la cincizeci de rânduri de porumb. Dar chiar porumbul rămas în picioare nu mai era al lui. A încercat în câteva rânduri să se apropie de lot, noaptea, să rupă niscaiva ştiuleţi, însă n-a fost chip, turcii l-au simţit şi au răspuns cu împuşcături.

Între timp dădea ocol şi pe la alte loturi. Mai îndrepta cu sapa şanţurile tăiate în pământ de roţile tunurilor, mai scotea dintre dovleci câte-o ghiulea nespartă, pe care o aşeza pe hat, mai culegea cartuşe goale de pe sub tufele de fasole abia înflorită, iar timpul trecea. Uneori găsea ce nu te aştepţi. Într-o zi, trecând prin porumbiştea lui Pitko Vitkov, a găsit trântit cu faţa în jos un mort. I-a spus lui Petko:

— Petko, vezi că la tine în porumb e un mort.

— Şi ce să-i fac? Lasă-l acolo, l-o găsi careva.

— Vezi să nu-ţi împută porumbul. E acolo o duhoare, abia i-am scos cureaua!...

Mitko nu spunea că încercase să scoată şi cizmele mortului, dar nu reuşise. Nu-i convenea să taie pielea carâmbilor cu cuţitul, ca să nu le strice, şi atunci, împingând cu piciorul în burta umflată a mortului, s-a opintit să smulgă o cizmă, trăgând-o spre sine. O bufnitură de butie spartă l-a aruncat în lături, inundându-l în miasme şi stropi greţoşi. S-a ales doar cu cureaua.

Petko s-a uitat cu jind la cureaua lui Mitko, adusă din porumbul lui, socotind probabil că aceasta i s-ar fi cuvenit. N-a spus-o, dar gândea:

„Iaca vezi, o zi dacă lipseşti de pe pământul tău, pierzi câte ceva!”

Se înţeleseră amândoi să facă cu rândul pe la pământurile lor, unul ziua şi altul noaptea, fiindcă şi noaptea se făceau stricăciuni.

Adevărul era că niciunul dintre ţăranii din

Griviţa nu se putuse despărţi de pământuri, războiul neizbutind să-i destărăneze, alungându-i doar, dar pentru scurtă vreme, vreme pe care oamenii o recuperau cu încăpăţânare, revenind cu oile şi vitele lor printre câmpurile de luptă, redându-le funcţiunea suspendată de câmpuri.

— Sireaka Leanka, au săpat românii şanţ în cânepa ei! Avea o cânepă...

Văzut din unghiul bătăturii ţărăneşti, războiul – dacă tot trebuia făcut! – se putea face şi altfel, mai cu grijă, pe haturi, pe cărările dintre lanuri, pe margini de vii şi grădini, armatele aşteptându-se una pe alta la locul de întâlnire tocmit cu gospodarii, unde să se căsăpească în voie. Într-un asemenea război ideal ar fi pus mina să dea ajutor şi sătenii, împingând tunuri şi cărând lăzi de muniţii,

dar cu grijă, să nu strice iarba.

— Păcat, bre, de iarba omului!

De fapt războiul lor, inconştient şi tenace, era cu războiul însuşi, chiar dacă fiii lor luptau alături de ruşi, chiar dacă ei ajutau armatele, îndurând podvezi şi munci grele, chiar dacă ei înşişi doriseră războiul, pregătindu-l printr-o sângeroasă răscoală, cumplita răscoală a anului 1876. Doriseră, e drept, acest război, dar doriseră unul mai puţin stricător, şi asta fiindcă vitele trebuiau hrănite, fâneţele cosite, holdele secerate, fără toate aceste lucruri lumea fiind un iad.

— Mitko, e rândul tău la noapte! l-a prevenit Petko pe Mitko.

— Mă simt cam obosit, a cârtit Mitko, vrând să scape de corvada care-i revenea. Cine dracu' să mai umble la noapte pe câmpuri? Mâine e ziua Sfântului Alexandru, s-or mai potoli şi ei!

— De!...

Mitko s-a dus acasă, cu sapa pe umăr şi cu cureaua atârnată pe mână, ca un şarpe – era prada lui de război – culcându-se lângă teica porcilor, în bătătură, şi adormind tun. În crucea nopţii, l-a trezit Petko, zgâlţâindu-l de un picior şi şoptindu-i gâfâit:

— Mitko, au intrat caii roşiorilor în trifoiul tău!

Lui Mitko i-a stat inima. A ţâşnit apoi în sus, cu mâna pe sapă, de care nu se despărţea, şi s-a năpustit în fugă spre câmp.

N-a avut noroc. Roşiorii îşi păzeau bine caii.

Repezindu-se în întuneric, cu sapa ridicată, spre animalele care ronţăiau trifoiul, Mitko a nimerit între soldaţi. Aceştia l-au legat fedeleş şi l-au dus la comandament, undeva spre Verbiţa, tratându-l ca pe un spion al otomanilor.

Nici Petko n-a scăpat mai uşor. La strigătele de ajutor ale lui Mitko, Petko a rupt-o la fugă printr-o porumbişte, dar nişte roşiori călare l-au ajuns din urmă, l-au prins, l-au pus între boturile cailor, împingându-l spre acelaşi loc, ca să dea socoteală, împreună cu tovarăşul lui.

În cortul lui Nicolas, noaptea târziu, s-a desfăşurat un ultim consiliu de război. A fost o adunare sumbră de generali, un conciliabul de uniforme reprezentând toate armele şi toate corpurile de armată. S-au recapitulat, desigur formal, dispoziţiile cuprinse în ordinul de luptă pe care prinţul îl semnase, punctele fiind cunoscute marilor comandanţi, iar în parte şi executate. S-a raportat scurt despre executare, insistându-se asupra unor detalii.

Interesant era, ca întotdeauna când se declanşează evenimente mari, că factorii motori, oamenii care răspund de ceea ce va urma, fiindcă ei sunt cei care dau de-a dura bila cosmică, ei, aceştia, tocmai ei, nu sunt interesaţi atunci, pe loc, de perspectiva cosmică a gestului lor, ci de detaliile tehnice, de firul de praf care împiedică bila să lunece, totul sau aproape totul sucombând în detaliul tehnic, uneori de importanţă considerabilă, de obicei sucombându-se în detalii minore. Dar pe care toţi le tratează cu toată gravitatea.

S-a discutat mult despre bateriile de 9 cm.

şi 8 cm., dacă bateriile de 8 sau 9 să intre în rezerva Corpului al IX-lea, care avea trupele distribuite între şoseaua Bulgăreni-Plevna şi drumul spre Pelişat. Corpului al IV-lea fiindu-i destinate pentru rezervă baterii de 8 cm., comandantul a protestat, cerând şi el baterii de

9 cm., iar chestiunea a rămas fără soluţie, trecându-se la punctul următor. S-a insistat apoi asupra legăturii între flancuri, pe care o asigura cavaleria ruso-română, regimentele de dragoni, ulani, cazaci, roşiori şi călăraşi fiind disputate între comandanţii corpurilor de infanterie,

fiecare dorind să-şi asigure un cât mai prompt sprijin al cavaleriştilor. S-a descoperit că un transport de caiele pentru potcoavele cailor nu sosise la timp. S-a ajuns şi la chestiunea hranei pentru trupă, înainte de luptă, deşi ordinul preciza limpede că: „Fiecare om va lua (la el)

un kilogram de carne fiartă şi două kilograme de pesmet”. Cernat a obiectat, spunând că nu îndoapă oamenii lui cu carne, că, în ceea ce 1

priveşte, el dăduse dispoziţie – Ordinul 54 – ca trupele române să primească, în zori, numai pâine şi brânză. Ca toţi războinicii din cursul evului mediu român. S-a trecut, în zbor, şi peste chestiunea trăsurilor sanitare şi a căruţelor pentru răniţi. Rechiziţiile de care ţărăneşti nu dăduseră un prea mare rezultat şi atunci s-a luat hotărârea ca ambulanţele să fie mutate, în

cursul nopţii, cât mai aproape de linia de foc.

până la raza de bătaie a tunurilor.

Prinţul a insistat asupra punctului 7, ţinuta trupei: *mundir, pantaloni albi, mănuşi albe la ofiţeri*. El a condus de altfel destul de strâns dezbaterea, oprind cu răceala lui caracteristică ieşirile fierbinţi, sancţionând cu câte un gest excesele retorice, limpezind atmosfera îmbâcsită de multitudinea detaliilor, care se aglomerau ca şi musculiţele de noapte, ca şi fumul de tutun, spre globul felinarului central, suspendat în cupola cortului.

Nicolas părea absent. El era de fapt doar abstras, vrând să spună în orice chip, prin orice gest, că bătălia care urma să se dezlănţuie a doua zi era bătălia lui şi nu a vărului său de circumstanţă, comandantul *en chef* al Armatei de Vest.

— Dar e şi bătălia mea! riposta mental prinţul, simţind voinţa lui Nicolas de a-şi însuşi totul, exprimată în nişte precizări mici, dar semnificative.

— Va fi fiind! a pus accentul necesar Nicolas, tot mental. Dar strict pentru armata ta!

În bătălia de mâine se joacă însă onoarea armatei imperiale!

— Se joacă şi onoarea armatei mele! a subliniat prinţul.

— Dar mâine e ziua suveranului Rusiei!

La acest argument, invocat în atâtea rânduri, orgoliul prinţului a căzut. A fost curioasă, tocmai de aceea, intervenţia lui Cernat, după lunga şi tensionata tăcere, în care toţi simţiseră sau auziseră gândurile celor doi:

— Şi n-ar fi oare mai bine, a spus Cernat, să dăruim majestăţii-sale o mare victorie într-o zi oarecare, decât să riscăm o înfrângere tocmai mâine?

Curios, Cernat relua o temere formulată cu câteva ore înainte de colonelul Gaillard, care făcuse dâră în cercurile ataşaţilor militari şi ale corespondenţilor de presă:

— Să dea Dumnezeu ca Plevna să nu devină un al doilea Sedan!

Toţi ştiau acea prezicere, şi de aceea vocea lui

Nicolas, slabă, palidă, în tăcerea care a încremenit toate feţele, a sunat ca un răspuns absolut:

— Dar mâine e ziua suveranului Rusiei!

Zotov, care era de faţă, s-a răsucit cu un tremur de emoţie spre marele duce, prin gura căruia se rostise parcă un adevăr dumnezeiesc.

S-au întors toţi spre Nicolas. Cernat murise moral în aceeaşi clipă. Nicolas avea faţa stranie, o paloare de mucenic al credinţei, cuvintele în acea clipă erau inutile, totuşi marele duce le-a rostit:

— Mâine, domnii mei, vom învinge!

Toţi comandanţii s-au ridicat fără zgomot de la masa

de consiliu, inclusiv prinţul, simţind toţi că au datoria să preia transa lui Nicolas, ducând-o cu ei. Replica lui Cernat introduse în atmosfera pură a clipei un ce penibil, ca un aer rău. Chiar prinţul a socotit-o deplasată. Niciodată gândurile nu se rostesc aşa. Între oameni de supremă condiţie nu-şi au locul sincerităţile care ucid. Peste toate, gafa lui Cernat denunţa *un manque de finesse*, şi prinţul se mira de

general, cunoscut şi preţuit pentru bunul-simţ al său. A reveni asupra unor chestiuni hotărâte anterior, puse sub autoritatea a doua sigilii, era nu numai o îndrăzneală, dar pentru superstiţioşi şi un semn de rău augur.

Chiar pentru Cernat, replica sinceră pe care o scăpase echivala cu înghiţirea crucii, o dată făcută.

Prinţul nu era superstiţios, dar Nicolas putea fi. Nicolas era mai ales iritabil, avea în ultimă instanţă o structură feminină, acum îşi muşca sfârcul mustăţii blonde, şi, cândva, în viitor, se simţea de pe acum, marele duce avea să întoarcă o faţă neagră spre Cernat. De ce avea nevoie prinţul de o asemenea întorsătură?

Nicolas îşi păstra însă chipul de gheaţă, mustaţa lui galbenă era acum de gheaţă, marele duce părea că ronţăie cristale.

— Bine, generale! a spus el. O să-ţi cer să-mi oferi şi acea victorie la care te referi, într-o altă zi!

Toţi au înţeles că Nicolas s-a despărţit sufleteşte de Cernat, pe care, cu un sfert de oră mai înainte, îl iubea pătimaş, detestându-i pe toţi ceilalţi in corpore. Cernat a avut în sfârşit prudenţa să nu spună nimic.

— Poate că mâine nu plouă, şi-a exprimat nădejdea şeful Marelui stat-major al armatelor aliate.

— Şi ce dacă plouă? a ripostat Nicolas.

Aştepta ca cineva să-l contrazică, dar n-a făcut-o

nimeni.

— E târziu, trupele dorm, a spus prinţul.

S-a dat astfel semnalul plecării, deşi desprinderea a fost lentă, anevoioasă, parcă somnambulă. Cineva a căscat.

Afară s-au despărţit scurt unii de alţii, cu punctul sec al salutului militar, încălecând caii care dormeau de-a-mpicioare. Noaptea n-avea lună, nici stele, nici vânt. Nemişcarea şi bezna ar fi fost depline, dacă potcoava unui cal, alunecând brusc peste o piatră, n-ar fi scăpărat peste univers o scânteie albă.

Insomniile îl istoviseră pe Toma Nicoară. Le pusese la început pe seama arşiţei, mai cumplită noaptea decât ziua, fiindcă ziua îi ştia sursa, cerul acela lichid, învăpăiat de flăcări, care sugea şi zvânta tot ce era viu, până şi umbră.

Faţă de nopţile fierbinţi şi umede din ţară, forfecate de orăcăitul hoardelor de broaşte din bălţi, străpunse şi fierăstruite de ţipetele vindereilor, înfiorate de râsul ciuhurezilor noctambuli, de urletele câinilor pribegi care boceau la lună, de ciripitul păsăretului mărunt care se deştepta spre zori, de ţârâitul greierilor şi de bâzâitul ţânţarilor, nopţile de aici, de pe aridul platou sud-dunărean, îl torturau pe Toma prin liniştea lor înaltă şi goală. De cum cădea noaptea, pentru Toma nu mai rămânea decât întunericul şi căldura trupurilor transpirate din cort.

— Ce dracu’ o fi *dincolo*? a izbucnit cu năduf un soldat, a cărei faţă n-o vedea.

— Om vedea noi mâine! i-a răspuns ca prin somn vecinul, care şi-a urmat de altfel somnul.

Ocupaseră poziţia de la chindie şi, până au întins corturile, până au săpat nişte retranşamente uşoare, s-a şi lăsat asfinţitul. Mâna lui

Cernat se simţea şi aici: soldatul nu trebuie să stea o

clipă locului, nu trebuie să-i laşi decât răgazul de odihnă, o odihnă scurtă dar plină, care să-l regenereze şi să-l facă apt de a intra imediat în foc. După o jumătate de zi de marş, după câteva ceasuri de istoveală pe lopată, scurmând pământul tare, care scotea aşchii şi colb, trupa nici nu-şi dăduse seama, primind pâinea de seară, lingura de brânză iute şi apa, că, intrând în corturi, se afla mai aproape decât niciodată de acel *dincolo*, către care pornise de-acasă încă din primăvară.

Unele preparative, desfăşurate pe întuneric, au adus totuşi peste corturi un frison de nelinişte. Pe Toma oboseala fizică nu-l doborâse, abia îl aţâţa. El a văzut, de fapt mai mult a simţit, mişcarea unei baterii de tunuri grele, trase de boi, spre punctul numit Dealul Viilor, în direcţia aceea se angajaseră şi trăsurile unei ambulanţe. Îl aţâţase apoi nervozitatea comandanţilor, graba lor neînţeleasă, preocuparea lor pentru ceva anume, nu se ştia ce, iritarea lor ascunsă sub o mască severă, care făcea cu atât mai neliniştitoare masca. Neliniştea i s-a precizat ca stare când, trecând pe lângă un cort ofiţeresc, a auzit nişte voci înăuntru:

— Ar trebui totuşi să ni se spună clar!

Ceva, un lucru important, nu fusese precizat încă, nici măcar pentru ofiţeri.

— Ce inconştienţă! a tunat cealaltă voce din cort.

Ce să se spună, care era inconştienţa? Toma nu putea intra în cort să întrebe. Era limpede însă că ceva, undeva sus, deasupra pădurii de corturi, se dezlănţuise, că din acel ceva numai o fărâmă căzuse între cei doi ofiţeri, dintre care unul, revoltat, explodase:

— Ce inconştienţă!

Toma a plecat să-l caute pe Liviu Duncea, transilvănean şi el, împreună cu care trecuse munţii pe la

începutul lui iunie. În cortul lui

Liviu era sindrofie. Mai mulţi băieţi beau, spuneau de-ale lor, şi cântau *Deşteaptă-te române*. L-au primit cu urale, dezlănţuite la semnul lui Liviu:

— Uite, fraţilor, eroul nostru!

Făcea aluzie la rănirea lui când a trecut munţii, despre care scriseseră toate gazetele din Bucureşti, proclamându-l erou, fapt ştiut de toţi transilvănenii din armata română, inclusiv de cei din cort, care-l priveau acum ca pe Mesia.

— Spune-le băieţilor ceva, l-a îndemnat Liviu, că mâine gata!

Deci mâine! Toma s-a simţit stânjenit de adulaţia cu care fârtăţii de peste munţi îl înconjurau şi care aşteptau acum, musai de la el, o vorbă mare.

Toma nu mai avea putere să spună nicio vorbă. Îşi trăise clipa acolo, la frontieră, când primise un glonte în omoplat, glontele care-l făcuse erou. Actul rănirii, pentru vina de a fi trecut munţii la fraţii de neam, îl urcase atât de

sus, încât Toma, izolat prin marea de aplauze şi urale ţâşnite spontan în cinstea sa, se simţea acum stingher, singur, după ce valurile admiraţiei se retrăseseră. Intrase în oastea anonimă.

Ceea ce i se întâmplase lui avea să se întâmple cu mii de oameni, de care nimeni n-avea să se mire, pe care nimeni nu avea să-i mai aplaude, aşa cum s-a şi întâmplat cu ungurul acela, primul soldat din armata română, ucis peste

Dunăre...

Abia trecuse fluviul, abia se angajaseră sus, pe platou, nişte prime încăierări de cavalerie, când, oprindu-se cu coloana lui la marginea unui drum, cineva, un sanitar care păzea nişte răniţi, a strigat:

— Fraţilor, care ştie ungureşte?

Din coloană, a ieşit el. S-a apropiat de rănit, un călăraş cu pântecele sfârtecat de sabie, care bolborosea ceva:

— Uram istenem! Uram istenem /...[17]

Toma s-a aplecat lângă el şi l-a întrebat:

— Magyar vagy?

— Csdngo-magyar Molduvabol.[18]

Uluitor, era un ceangău din Moldova, din

Luizi-Călugăra, de lângă Bacău, din neamul acelor maghiari războinici, strămutaţi acolo de regii Angevini, ca să apere coroana lor din arcul carpatic şi principatul Moldovei de năvalele tătarilor şi mai apoi de năvalele turcilor otomani. Tansilvăneanul l-a mai întrebat pe rănit:

— Făj?

— Elmulik.[19]

Da, răbda, era un războinic. Iar în român au început să clocotească nişte veninuri:

— Nu puteam să cad eu? şi-a spus Toma, dându-i apă rănitului. Ce absurd lucru! Un ungur cade, fără să şovăie, în numele armatei române. Alt ungur, un grănicer kezaro-crăiesc, mă împuşcă în spate, în clipa în care vreau să trec la ai mei! Ar fi culmea ca în armata română, peste un secol, să se bată şi turcii. împotriva cui?...

Acum fârtăţii lui din Transilvania îl priveau cum tace.

— Ce vreţi, a rupt tăcerea Liviu, el şi-a făcut datoria de-acu două luni. Acu e rândul nost. Da'

---

17 — Doamne, Dumnezeule !

18 — Eşti maghiar ?
Sînt ceangău din Moldova.

19 — Te doare ?
Trece.

bea şi tu, zi-le ceva, cântă!

Erau binişor chercheliţi, sau poate numai exaltaţi, unul dintre ei, Titus Medeanu, din

Apuseni, cânta de unul singur, ceilalţi l-au urmat, fără să le mai pese de Toma, angajându-se pe drumul acela fără sfârşit al unei doine legănate pe care numai transilvănenii ştiu umbla.

Era şi la capătul acestui cântec un *dincolo*, dar acolo nimeni nu putea ajunge. Transilvănenii, ca şi aromânii, aveau ştiinţa să evite finalurile, cântecul se putea opri oriunde şi de oriunde relua. În pauze se ciocnea, se vorovea, se povesteau întâmplări, se puteau dezlănţui chiar şi certuri, apoi cântecul, neistovit, se relua, ca să fie abandonat într-un punct oarecare, tot fără final.

Dacă ar fi fost de faţă, Parva ar fi spus că asemenea cântece îşi pierd sfârşitul în *nefinitudine*.

— Şi chiar, mă, nu ne spui nimic? l-a provocat iar Liviu Duncea. Mâine suntem *dincolo*!

Deci toată lumea ştia, minus Toma.

Apoi s-a dezlănţuit o cumplită furtună de vară, băieţii au sărit în picioare, în culmea beţiei sau a exaltării, au ieşit afară sub torente, cu chiote. Titus Medeanu a smuls puşca şi a dat să tragă spre liniile otomane, moţul tăcut înnebunise. Dar ceilalţi l-au potolit, apucându-l de braţe, trăgându-l cu sila înăuntru, luptându-se cu el să-i smulgă puşca:

— A bolunzit, mă, e bolund!

Bolundul se apăra cu furie, izbutise să se facă iar stăpân pe puşcă, da să iasă cu puşca afară, smintit de un delir – pe care Parva l-ar fi numit *paranoia geton* –, împroşcându-i în lături şi călcându-i în picioare pe camarazi:

— Zăpăganilor! urla nebunul. Neam de zăpăgani!

Nimeni nu ştia ce e *zăpăgan*, cuvântul nu există în niciun dialect, poate nu-l ştia nici Medeanu, care îl profera totuşi cu toată setea.

— Auzi, mă, ne face zăpăgani!

S-au repezit toţi cu mâinile goale să-l prindă, încasând lovituri cu patul puştii, izbeli cu bocancul, zgârieturi şi muşcături, dar au izbutit până la urmă să-l pună jos pe moţ, răsucindu-i braţele şi aruncându-l într-un colţ al cortului.

Gâfâiau acum osteniţi, le trecuse furia, dar nu le trecuse jignirea:

— De ce ne faci, mă, zăpăgani, de ce?

— Auzi, mă, să ne facă pe noi zăpăgani!

— Mult ţi-a trebuit, bolundule, să ne zici nouă zăpăgani?

— Mă, dacă mai zicea o dată, eu nu-şi de ce eram în stare! Zăpăgan, auzi!

Moţul tăcea, privindu-i încruntat cu ochii lui negri ca păcura, privind în el sau privind *dincolo*, nu se ştie, dar avea ceva de fiară încolţită, gata să se arunce din nou la primul impuls.

— Daţi-i ceva să bea, a spus Toma.

Daţi-i apă!

— Ce apă? Păi ăsta bea apă?! Ăsta de mâine încolo nu mai bea nici apă, nici ginars.

Cineva a început din nou să cânte, uitând de moţul bolund. Cânta un cântec moroşan, sau moţesc, absurd sau poate potrivit pentru împrejurare, un cântec cu drojdii de otravă, cu fulgerări de disperare, de ameninţare şi crimă.

Moroşanul sau moţul care l-a început, un flăcău mic cât un deget, a smuls mai întâi de la şold cuţitul şi l-a prins între dinţi. Printre dinţi, strângând cuţitul, a scos un fel de vâjâit acut, imitând lama coasei trasă pe piatră sau lama

cuţitului pusă sub vârtejul tocilei, când sunetul îţi sparge dinţii, îi retează până la gingii, intră cu tăişul în nervi. A scos întâi un:

— Jiii!...

După care, smulgând cuţitul şi înfigându-l în pământ, şi-a dat capul pe spate, şi, cu ochii orbi, a început să laude lama cuţitului într-un fel de incantaţie:

Ghine în taie cuţâtu-u.
Că l-am ascuţit acu-u.
Că l-am ascuţit acu-u...

Treptat s-au aruncat în vârtejul incantaţiei şi ceilalţi, care au intrat în monodie prin acel *în* infinit, reluând apoi cuvintele, lăsând acel în în surdină, ca să-l preia alţii: primul, flăcăul cât un deşt, cu ochii orbi, ducându-l şi mai sus, ceilalţi venind după el în trenă, cu intrări şi ieşiri demente, alternând între acel în iniţial şi un *uuu* surd, terminativ:

Ghine în taie cuţâtu-uu...
Uuu...
Ci l-am ascuţit acu-uu
Ci l-am ascuţit acu-uu
Uuu...
Jiii!...

Toma nu mai putea răbda. Vâjâitul cuţitelor, în care nu se putea prinde, avea ceva de ritual barbar, în care ori intri şi ajungi la paroxism, ori ieşi. Abia acum se dezlănţuise ceea ce se putea numi *paranoia geton*. Ploua cumplit, cu descărcări electrice mari. Profitând de faptul că ortacii erau sus, pe aripa de vijelie a acelui în infinit, Toma a ieşit din cort, sub torente.

A ajuns la cortul lui ud la piele şi limpezit.

Torentele intraseră pe dedesubt, înmuind stratul de paie pe care dormeau soldaţii. În zbaterea lor, sub muncile

somnului, soldaţii transformaseră aşternutul într-o mocirlă.

Faţa suveranului era mai palidă ca de obicei.

Spre seară, temperatura majestăţii-sale s-a ridicat brusc, peste normal, cu câteva linii, înviorându-i pometţii obrajilor şi albastrul ochilor, apoi a scăzut la fel de brusc, lăsându-l pe împărat moale, fără puteri, întins pe cearşaful alb, sub pătura uşoară de Caşmir.

Aceste variaţii ale temperaturii suveranului puneau curtea în panică, aruncând-o între disperare şi derută, deruta reprezentând, pe termometru, starea normală. „Starea normală”.

era o febricitare aproape continuă, din aceasta greu se putea ieşi. Când febra scădea totuşi cu un grad, înfloreau speranţele, curtea se dilata fericită, ca un aluat de cozonac în creştere, se făceau proiecte pentru o „promenadă reconfortantă”, proiectele ajungeau până la grajduri, unde cei două mii de cai ai suveranului Rusiei erau scoşi dintre stănoage şi puşi în mişcare.

Se angajau dispute pentru alegerea trăsurii, pentru echipamentul de voiaj, pentru numărul de personaje din suită, apoi aluatul recădea în forma lui obişnuită, se chircea, în clipa când din casa ţărănească venea vestea că suveranul se simte rău, rău de tot. „Proiectele” se abandonau pentru cel puţin trei sferturi de oră.

Medicul Verceaghin, un bun specialist, nu mai ştia ce să mai întreprindă, orice remediu aplicat ţarului conducând la un efect contrar.

Acum, suveranului îi era frig, deşi zăpuşeala de afară nu se potolise, iar ferestrele nu se puteau deschide, tocmai pentru ca în odaia bolnavului să nu intre căldura şi lumina. Gândindu-se la boala ţarului, Verceaghin era cuprins de un imens scepticism profesional, începând prin a pune în cauză cunoştinţele şi experienţa lui, dar şi, cu prudenţă, starea

pacientului pe care îl îngrijea, medicul întrebându-se de la o vreme: ce e sănătatea şi ce e boala? Chestiunea frământa de altfel unele cercuri medicale ruse, cercurile medicale legate de lumea înaltă, care erau silite să se consacre profesional elitelor, destinându-se unei aserviri de durată, adesea pe viaţă. Se instala, în asemenea cazuri, o morală confuză: medicul era silit să întreţină maladiile pacienţilor săi, necontrariindu-i prin soluţii pe deplin pozitive, sau, în caz contrar, să renunţe la carieră. Verceaghin nu era unul dintre aceştia, el dorea să-l vindece pe suveran, conştient că răul care ofileşte augusta fiinţă nu era iluzoriu, nu era un capriciu imaginar, ci o suferinţă reală. Suveranul Rusiei nu făcea parte din acea lume, naţională şi internaţională, pentru care boala reprezenta un privilegiu, lume faţă de care

Verceaghin avea un acut scepticism social, aproape o speţă de nihilism. Dar gândurile lui se opreau aici: avea în faţă un bolnav pe care trebuia dacă nu să-l vindece, măcar să-l redreseze.

În seara zilei de 29 august, medicul curant

Verceaghin a luat încă o dată temperatura suveranului, a constatat că membrele inferioare sunt reci, aproape îngheţate, a decis să aplice un masaj uşor, de la degete spre glezne, încredinţând operaţia chirurgului Petrenko, un ucrainean cu mâini moi şi fine, care se afla alături. A se administra încă un medicament, în starea de sleire a suveranului, era exclus. Verceaghin a hotărât să recurgă din nou la o infuzie de plante – ţarul accepta docil paharele cu apă călduţă – dar de astă dată medicul a vrut să prepare chiar el infuzia.

În deschiderea uşii l-a descoperit pe Kiril

Efremici, confesorul suveranului, pe care Verceaghin nu-l suporta. Acesta aştepta la crăpătură, ca pisica, gata să

intre. Verceaghin era gata să-l respingă, cum o făcea de obicei, dar din interior, din semiobscuritatea cu lumînări de spermanţet, s-a auzit vocea slabă a ţarului:

— Intră, Kiril!

Verceaghin ştia că, din aceeaşi clipă, calea de acces la suveran îi este tăiată. Confesorul se întreţinea cu ţarul în taifasuri lungi, iar ceaiul se răcea. Urma din nou o creştere a temperaturii, apoi iarăşi alarma. Reintra în drepturile sale Verceaghin, timp în care Kiril pândea la uşă. Verceaghin avea convingerea, întemeiată pe fapte, că tot ceea ce el reuşea să dreagă strica Kiril, prin intervenţiile lui de confesor pisălog. Nu se ştia ce se petrece în tot acest timp, în dormitor, dar se presupunea. Aceeaşi obiecţie i-o putea aduce însă lui Verceaghin şi părintele Kiril, care-l privea cu suspiciune pe medic, ca pe un înger negru.

Verceaghin a rămas la uşă, cu ceasornicul în mână, privind exasperat minutele care se scurg, refuzând să mai dea explicaţii, aceleaşi explicaţii, înaltelor personaje care se înghesuiau pe lângă el, aşteptând de la medic un cuvânt oracular. Paradoxal, acest cuvânt a fost adus din interior de părintele Kiril. Acesta n-a stat mult la suveran, dar când a ieşit în tindă, faţa sa iradia o lumină blândă, împăcată cu propria ei sursă:

— Mâine majestatea-sa va ieşi la Te Deum, a spus Kiril, făcându-i loc medicului, care a intrat apăsând uşa mai tare decât se cuvenea.

Părintele Kiril nu s-a risipit în alte amănunte, a ieşit din casă, s-a dus fără întârziere la confesorul său, şi el avea un confesor, desemnat anume pentru acest oficiu de Marele Sinod, părintele Afanasie Petrovici, care locuia nu departe, împreună cu alţi călugări, într-un cort.

L-a găsit singur şi aceasta a simplificat mult

întrevederea. Îi stătea de mult pe buze să-l întrebe ceva, nu găsea clipa prielnică, nu găsea nici modul de a formula gingaşa chestiune, gingaşă şi prin aspectul ei canonic, şi prin situaţia celui ce-o formula.

Confesorul suveranului Rusiei, călugărul Kiril Efremici, era preocupat de multă vreme de aflarea unor corespondenţe mistice, eventual revelate, între cel ce purta numele sfântului

Alexandru, ţarul, şi între model, sfântul care urma a fi prăznuit a doua zi. Boala suveranului s-ar fi putut să aibă un tâlc şi în acest sens, numai în acest sens. Chestiunea era prea fină pentru ştiinţa profană a lui Verceaghin, probă că această ştiinţă nu ducea la niciun rezultat.

Cinstit, cuvios, modest şi tenace, părintele

Kiril nu pierdea prilejul de a cerceta, a căuta, a se ruga. Răspunsul nu putea veni din cărţi

— Cercetase biografia sfântului Alexandru din scoarţă în scoarţă, avea pe masă *mineiul* lunii august cu viaţa sfântului – răspunsul urma să se nască pe o altă cale, într-o anume zonă a spiritului său, cea mai elevată, acolo unde el însuşi ajungea rar, aproape de acel punct de interferenţă cu Necunoscutul, când subiectul, uitând de sine, presimte starea de graţie, asemănătoare într-un fel cu beţia eucharistică. Din această stare, părintele Kiril pogora zăpăcit şi uituc.

Ştia cu ce chestiune urcase, fiindcă purta întrebarea în inimă, dar uita răspunsul pe drumul de întoarcere, ca la trezirea dintr-un vis. Atunci

Kiril ridica neputincios braţele, ca şi Verceaghin de altfel, când medicul se afla în culmea nedumeririlor sale ştiinţifice.

Problema pe care şi-o punea Kiril era aceea de a şti cât anume din modelul sacru s-a strecurat în fiinţa sacră a suveranului Rusiei, pe care o slujea de ani. Bucuria de a-l

descoperi pe ţar cucernic îl exalta. Dar stările de apropiere de cele sacre erau urmate, în cazul ţarului, de stări prelungite de apatie sau dezinteres. Atunci ţarul nu-l primea pe călugăr, iar călugărul nu ştia încotro zboară gândurile ţarului. Incongruienţele, neglijabile totuşi, pe care le descoperea în acest răstimp, îl făceau să sufere.

Călugărul, dintr-un admirabil scrupul, le socotea datorate sieşi. Nu se ruga suficient. Pocăinţa sa nu era garanţia unei depline întrepătrunderi între ţar şi model. Fiindcă visul oricărui confesor autentic, când dispune de un suveran autentic – iar Kiril dispunea – nu putea fi altul decât acela de a-l ridica pe suveran, încă din cursul vieţii acestuia, la starea de sfinţenie şi la demnitatea de sfânt. Tronul celei de a treia

Rome o merita. Kiril era încă departe de o asemenea izbândă, iar distanţa până acolo îl speria.

Kiril s-a spovedit la rându-i confesorului său, împreună cu care, după oficiul spovedaniei, a

Încercat să desluşească, în discuţii aprige, natura acestui eşec spiritual.

— Afanasie Petrovici, a început Kiril, simt că nu sunt destul de puternic, simt că duhul meu n-are transparenţa deplină, n-are încă acea imaterialitate prin care lumina sfântului

Alexandru să pătrundă în trupul preaslăvitului ţar.

— Eşti orgolios, Kiril! De ce crezi că lumina sfântului trebuie să treacă prin tine, în majestatea-sa?

— Dar prin cine? Majestatea-sa n-are timp să se roage.

— De unde ştii?

Kiril a tăcut, întrebarea atentând la taina sa profesională. Verceaghin era mai deschis în privinţa unor intimităţi banale, ţinând de fiziologia ţarului.

— Întotdeauna, a răspuns părintele Kiril, indirect, Alexandru Nicolaici e copleşit de griji.

E şi suferind. Nu-l vede oare toată lumea?

Această ultimă întrebare era un reproş adresat tuturor. Afanasie Petrovici a oftat. Erau taine pe care nu le putea descifra şi pătrunde.

Tot ce se putea face, desigur, era ca măcar o parte dintre serviciile de veghe şi rugă să le preia direct Kiril. Chestiunea nu era uşoară, departe de a putea fi lăsată totuşi numai pe umerii săi. În depeşe telegrafice repetate, adresate

Sfântului Sinod, Afanasie Petrovici ceruse, cu insistenţă, ca numărul slujbelor din imensul imperiu, din lavrele faimoase, din mănăstirile curente, din catedralele metropolitane să se intensifice. Trebuia ca întreaga pravoslavnică biserică să intervină către cer „cu milioanele ei de călugări, cu sutele de mii de preoţi, cu zecile de mii de protoiei ei, arhierei şi episcopi – mai mulţi decât generalii armatei imperiale – toţi slujitorii având datoria de a-şi împărţi ierarhic povara rugilor zilnice pentru ţar şi biruinţa lui.

Chestiunea era grea, fiindcă totuşi, în ultimă instanţă, răspunderea directă o purta confesorul, părintele Kiril.

— Ce-ai spune, Afanasie Petrovici, despre un maslu? a întrebat Kiril.

Afanasie Petrovici a sărit ca ars. La slujba sfintelor masluri se recurgea rar, numai în cazuri de boli incurabile, când toate celelalte mijloace sacre se epuizau. Cum îi venise în minte lui Kiril o asemenea soluţie extremă?

— Kiril Efremici, dar nu te gândeşti?!

Despre un asemenea sfânt maslu s-ar afla, n-ar mai fi un sfânt maslu, ci un act politic!

Kiril Efremici a rămas derutat şi învins. Nu se

gândise, într-adevăr, la acest aspect al chestiunii, care, deşi profan, putea duce la mari încurcături şi pe front, şi în interiorul Rusiei.

Războiul imperiului trebuia să fie o biruinţă a suveranului, care-l proclamase la Moscova, cu un an în urmă, într-o atmosferă de exaltare mistică, iar această biruinţă trebuia dobândită fără a cere Providenţei bunăvoinţa ultimă.

Un ofiţer de ordonanţă s-a strecurat în cort, invitându-l pe Kiril Efremici să-l urmeze. Suveranul îl dorea. Ambii călugări au tresărit fericiţi, iar Kiril a dispărut după ofiţer, strângându-şi sutana.

Intrând, Kiril Efremici a avut surpriza să-l găsească pe împărat dormind. Încă nu începuse ploaia. Medicul Verceaghin aştepta la uşă.

— Ce face?

— Majestatea-sa doarme.

— O! a exclamat Verceaghin, încântat de această biruinţă pe care şi-o atribuia.

Kiril Efremici s-a retras în chiliuţa sa şi s-a rugat până în zori, folosind până la epuizare formula isihastică. A fost primul care a intrat la ţar, când acesta încă mai dormea. Kiril se simţea purificat.

Când i-a atins mâna, mâna aceea moale, care atârna în jos, peste stinghia patului, pecetluindu-i-o cu buzele, Kiril ştia că duce cu sine duhul acelui martir al credinţei, care se pogorâse, iată, prin sufletul transparent al confesorului, în trupul somnoros al protejatului său, ţarul

Alexandru al II-lea al Rusiei.

— Mnogo leta, Alexandr Nicolaici![20]

— *Mnogo leta*! au reluat în cor trupele, fix la orele unsprezece dimineaţa, când ţarul a apărut în faţa

20 Mulţi ani, Alexandr Nicolaici !

soldaţilor săi reprezentând toate armele şi toate zările Rusiei.

Era limpede că suveranul e mulţumit. A fost cu atât mai buimăcitoare surpriza, când, de pe un colţ al frontului, tocmai în clipa consacrată rugăciunii, a venit vestea că lupta a început.

Trupele diviziei Skobelev, cu fanfarele în frunte, s-au aruncat nebuneşte spre liniile otomane.

— Ce se întâmplă? a întrebat suveranul, cu sprâncenele arcuite destul de sever, întorcându-se spre prinţ.

— Nu înţeleg nimic! a răspuns prinţul la rându-i, siderat.

Ceasornicul său spunea că până la ora atacului general mai erau exact patru ore. Nu şi-a putut reprima consternarea:

— Este absolut de neînţeles ce se întâmplă!

— Este desigur un gest de atenţie pentru majestatea-sa! a explicat Nepokoicitzki, şeful statului-major al armatelor aliate. Skobelev a început atacul exact la orele unsprezece!

— Permiteţi-mi să mă retrag! a cerut prinţul îngăduinţa.

Ţarul a consimţit, iar marele duce, care era de faţă, l-a desemnat pe fiul său, prinţul Nicolka, să-l însoţească pe comandantul *en chef* ca ofiţer de ordonanţă. Odată cu prinţul a încălecat şi generalul Nepokoicitzki şi tustrei au plecat.

Iadul celei de a treia bătălii pentru Plevna era deschis.

— Domnule Parva, azi suntem liberi!

Aducând această veste, locotenentului Râgâica îi străluceau ochii de bucurie şi satisfacţie. Atât de plină îi

era satisfacţia; încât concendase să-l asocieze la ea şi pe Parva, pe care îl dispreţuia, tratându-l ca pe un subaltern civil.

Deci nu: „Eşti liber, domnule Parva!”, ci

„Domnule Parva, azi suntem liberi!”, ceea ce era o noutate.

Auzindu-l, Parva a rămas cu ochii în *Caietul galben*. L-a ignorat pe locotenent, ca să poată observa până unde merge familiaritatea pe care acesta i-o acordă. Râgâica a continuat, preocupat să-şi schimbe ţinuta:

— Da, domnule, suntem liberi! Adio anchete, procese-verbale, şedinţe, sentinţe! Suntem liberi, pricepi?...

A deschis un cufăr, făcând să sară din compresiunea din interior un veston curat şi nişte pantaloni albi. Era încântat că vestonul n-are nicio cută şi că pantalonii îşi păstrează dunga.

Despachetatul îl enerva pe Parva, drept care s-a concentrat asupra caietului său, silindu-se să nu audă.

— Plec imediat la Nicopole, a mai spus Râgâica. Acolo e pace.

Între timp se îmbrăca. A găsit totuşi răgazul să-l invite pe Parva:

— Mergi cu mine?

— Nu, a răspuns tânărul.

— Vrei să vezi lupta?

— Ce luptă?

Râgâica îşi lustruia acum cizmele, cu o fâşie de pluş. Operaţia îl încânta. A mai spus:

— De vreme ce s-a suspendat activitatea noastră, probabil că se dă o luptă. Eşti liber!

Şi cu alt ton, potrivindu-şi o batistă: De altfel, chestiunile sâcâitoare au fost rezolvate. Omul dumitale, soldatul Puiu, va intra azi în foc.

Căpitanul Romano a căzut la datorie, alaltăieri.

Parva ar fi urmat să spună: „Mă bucur, activitatea noastră a fost eficientă!”, dar a continuat să tacă, aşteptând ca Râgâica să iasă din bordei, pentru ca el însuşi să poată ieşi sub cerul deschis.

Râgâica îşi potrivea acum chipiul, într-un ciob de oglindă. Se vedea că nu-l preocupa compania lui Parva. Când acesta a întrebat, în sfârşit:

— Ce zi e azi?

Râgâica n-a auzit, grăbindu-se să se mai scuture o dată, să se repeadă spre uşă, apoi să-i spună lui Parva din prag:

— De ce nu stingi felinarul? Afară e zi plină! Şi plecând: La revedere!

Într-adevăr, trecuse de orele zece, afară era probabil o zi plină. Parva rămăsese toată noaptea la masa de scris, coborât în hruba *Caietelor negre* cu material lexic. Prin *Caietul galben* respira. îl deschidea în clipele de oboseală, când truda ştiinţifică îl epuiza, când nu mai era în stare să observe, în schimb era disponibil pentru cele mai libere asociaţii de idei. Acum se gândea la Râgâica. Acest fanatic al justiţiei se grăbea să plece în spatele frontului, profitând de prima clipă liberă.

— Dar de ce să-l judec? şi-a spus Parva. Eu profit de prima clipă liberă, ca să mă întorc la

Caietul galben.

Caietul galben era un fel de jurnal, fără cronologie şi fără fapte, sustras timpului şi sustras spaţiului, un *curriculum* liber de idei. Lupta cu sine însuşi îl făcea să cenzureze consideraţiile intime, dubiile lăuntrice care, chiar atunci când interveneau, Parva se chinuia să le purifice, trecându-le pe un portativ abstract, înscriindu-le unor consideraţii despre istoria sau filo

zofia limbii. Astfel, incriminându-se pentru munca pe care o făcea, la care se înjugase ca un orb, Parva scrisese în cursul nopţii în *Caietul galben*:

Este un teribil egoism să-ţi urmăreşti himera, indiferent unde şi când. Aceasta te face orb la contingenţe şi surd la chemările de orice fel.

Apoi ştersese, convertind consideraţia în altceva: Limba îşi urmăreşte propria-i himeră cu un fanatism care ţine de absolut. Ea e în stare să sacrifice mase mari de vorbitori, ea sacrifică de altfel generaţii după generaţii, ca să-şi salveze structura invariabilă sau ca să modifice un fonetism. Constanţa ei este fenomenală, nu ştii dacă vorbitorii poartă în spate himera limbii sau limba îi poartă sub cochilia ei pe vorbitori.

Parva lăsase tocul, în acest punct, revenind din abstracţiune la cazul lui imediat:

— Mă aflu probabil, şi-a spus el, sub cochilia himerei mele. Fără ea, aş fi o limfă. Dar cu ea, sub clopotul ei, care mă constrânge până la sufocare, nu mai sunt un om liber. O, dincolo lucrurile stau cu mult mai simplu!

A revenit la limbă, recitind gândul ultim:

…nu ştii dacă vorbitorii poartă în spate himera limbii sau limba îi poartă în spate pe vorbitori, adăugând: astfel încât se stabileşte un transfer continuu de la materia moartă la materia vie şi invers.

A stres *şi invers*, închizând *Caietul galben* după plecarea lui Râgâica din bordei.

Când a ieşit afară, lumina zilei, deşi cernită, l-a făcut pe Parva să clipească, pleoapele i s-au zbătut, fluturi nocturni, sub sticla groasă a ochelarilor. Parva avea întotdeauna dificultăţi de acomodare cu lumina naturală, îl ameţea, mai ales dimineaţa, senzaţia de ochelari aburiţi. Apoi, după scoaterea ochelarilor, îl irita faptul că e obligat să perceapă lumea pe bâjbâite. Prevenea acest cusur,

identificând instinctiv, în ziua precedentă, traseul pe care avea să-l urmeze după deşteptare, punându-şi la îndemână lucrurile imediat utile, fixând în cazul bordeiului distanţa între treptele pe care avea să le urce până la ieşirea afară. Nu era atât miopia, cât deşteptarea lentă. Ajuns afară, Parva a rămas multă vreme lângă prag, fără gânduri, într-o dezmorţire înceată, timp în care primea, cu ochelarii în mână, lumina pe chip.

— Domnule Parva, l-a bruscat o voce, aveţi o scrisoare de la Bucureşti.

Parva a primit în mână, ca un orb, plicul mic, satinat, pe faţa căruia intuia scrisul cu cerneală violetă a Păunei Catargi. Curierul a depus alături de uşă, pe trunchiul de copac slujind drept bancă, şi nişte gazete.

Parva n-a simţit tentaţia scrisorii, a aşteptat să crească lumina. Şi-a amintit apoi că Râgâica îi spusese la plecare că e trecut de zece. Auzise şi trăsura, râsetele ofiţerilor pretori, bucuroşi de scurta lor permisie.

— Deci azi nu va fi lumină, şi-a spus Parva cu regret.

A pus scrisoarea în buzunarul de la piept, a luat gazetele, a plecat în pas de plimbare spre vale, unde se simţeau mişcări de trupe. A mers mult, cât să se pună în mişcare, cât să-şi recapete prospeţimea, tonusul diurn, acea prospeţime care-i aducea în ochi un licăr viu, ironic, topit rapid în aprinderi pătimaşe. Şi a zâmbit cu o potolită satisfacţie:

— Dacă Păuna îmi scrie, e semn că mă iubeşte…

În sectorul rus, lupta se desfăşura cu o intensitate aprigă.

Valea în care se afla Toma, cu unitatea lui, era un fel de covată aproape închisă. De câteva ore, dorobanţii şi vânătorii – între care se număra şi Toma Nicoară – nu ştiau nimic, nici când, nici în ce direcţie vor porni la atac.

Nimeni, dar absolut nimeni nu spunea un cuvânt

acestei unităţi care aştepta ora intrării în foc, care părea uitată sau evitată de toţi. Comandanţii erau taciturni şi posomorâţi, jignirea cea mai usturătoare o primiseră ei. Ei tresăreau totuşi din timp în timp, atunci când un curier călare trecea ca o nălucă pe muchia coastei care îi despărţea de bateriile de tunuri, curier care, încurcând drumul, făcea calea întoarsă sau o lua în altă direcţie.

— Ce se întâmplă, domnule, cu noi, ne-au uitat aici?

Au apărut apoi, pedestru, şi nişte domni ofiţeri superiori, făcând suită unui înalt personaj.

Aceştia au coborât prudent coasta lunecoasă, unul din ofiţeri dând mâna înaltului personaj, ajutându-l să se susţină. Apreciind importanţa momentului, comandanţii aflaţi în aşteptare s-au simţit datori să ordone trupei arma pen

tru onor. Dar un alt ofiţer, şeful grupului, a decomandat mişcarea, cu un semn scurt:

— Staţi liniştiţi, băieţi!

Cu sensul: „Vedeţi-vă de treaba voastră!”

„Ce treabă?!” şi-au spus în gând comandanţii, înciudaţi.

Şeful grupului, oprind personajul la o respectabilă distanţă de trupe, i-a dat acestuia importante explicaţii, tot arătând în dreapta şi în stânga, şi înainte, câte ceva. Ce? Comandanţii se simţeau cu atât mai jigniţi cu cât, precis, explicaţiile acelea îi priveau pe ei şi pe oamenii lor. De ce erau excluşi? De ce nu li se spune clar: „Băieţi, ce credeţi voi c-o să fie nu e aşa! O să fie altfel!” Bine, altfel, dar ar fi fost cazul ca ei, comandanţii, s-o ştie cel dintâi.

Înaltul personaj, tot un militar, dar într-o uniformă străină, necunoscută trupelor române, întreba câte ceva, făcea semn spre trupe, apoi n-a mai întrebat nimic. Cineva din suită i-a oferit un binoclu, deşi el, înaltul personaj, avea

un binoclu atârnat la gât. El a luat totuşi celălalt binoclu, l-a ridicat la ochi, l-a potrivit mai întâi, cu o mână expertă, apoi a privit *dincolo*.

Ce să se vadă? Dincolo nu se vedea nimic.

Fiecare soldat şi fiecare ofiţer încercase această experienţă, sondând prin binoclu sau cu mâna streaşină la ochi muchia care îi despărţea de necunoscut, fără să vadă nimic, nicio mişcare.

— Degeaba! şi-au spus soldaţii zâmbind, privind la înaltul personaj. Nu se vede nimic!

Acum ei, înfundaţi în văioaga în care se aflau, despărţiţi printr-o muchie de acel *dincolo*, despărţiţi printr-o altă muchie de lumea pe care o lăsaseră, chiar că nici nu puteau să vadă nimic. Satisfacţia că nici acel personaj nu vede, că se va întoarce înapoi fără să ştie ceva, ceva mai mult decât ei, era ca o revanşă primită într-un joc gratuit, în care nu câştigă şi nu pierde nimeni.

Înaltul personaj a restituit binoclul, apoi, după o clipă scurtă de derută, a luat-o într-o direcţie anapoda, către o tufă de măcieş. Suita s-a mişcat spontan în aceeaşi direcţie, dar înaltul personaj a spus ceva, iar militarii din anturaj au rămas pe loc, destinşi, uşor înveseliţi. Un ofiţer şi-a aprins o ţigară.

— Ce face? Ce dracu' face ăla acolo?

Înaltul personaj a ieşit de după tufă, satisfăcut. Cel care fuma şi-a stins ţigara, cei care-şi scoseseră chipiile, din pricina zăpuşelii, şi le-au potrivit din nou. Întregul solemn cortegiu s-a retras, dispărând după muchie.

— E don Carlos de Bourbon, domnule! a strigat locotenentul Stoenescu, fericit. E aici, la

Plevna, de două săptămâni, i-am văzut poza în gazetă. E el!

— Şi ce te bucuri aşa?

— Dar e el, vă dau parola mea de onoare!

Apoi, după încă o vreme, iar a mai apărut cineva, un pictor. Acesta s-a fâţâit minute în şir în acelaşi loc, uitându-se în sus, uitându-se spre muchie, căutând parcă soarele care lipsea. Ceva nu i-a convenit, spre trupe nu s-a uitat, şi-a strâns sculele după ce s-a mai uitat o dată în sus, apoi a dispărut şi el.

O linişte cumplită s-a întins, a amuţit orice vorbă, s-a stins pe buze şi în ochi orice undă de râs sau surâs. Toma nu se putea smulge din rând, consemnul era ca trupa să rămână în poziţia repaus, dar aliniată, om lângă om.

Omul din stânga lui Toma era un tânăr armean care avea guturai. îşi ştergea mereu nasul cu o batistă colorată, iar cu dosul palmei, ochii înlăcrimaţi.

— Nu-şi şşti, dom'meu, ce se-ntâmplă! se plângea armeanul. Chiar azi s-o păţesc aşşa orât!

Tot vara n-am răcit, şi tomna azi...

Omul din dreapta lui Toma era un tânăr smead, cu mustăcioară abia mijită, care tot timpul îşi plimba palma pe faţă, pe nas, pe pleoape, pe spinare, ca şi cum ar fi vrut clipă de clipă să se încredinţeze că e tot el, că nimic nu s-a modificat în fiinţa sau fizionomia lui. Toma l-a întrebat:

— De unde eşti?

— Din Roman! a răspuns tânărul, tresărind, iar răspunsul venea dintr-o mare adâncime, adus parcă nu pe buze, ci la gaura unui tunel.

Apoi tânărul a recăzut în acel tunel, în afară rămânându-i doar faţa, pe care şi-o atingea cu degetele, nişte degete care nu-i aparţineau.

— Eşti voluntar?

Tânărul l-a privit pe Toma cu ochi albi, fără să înţeleagă ce-a întrebat. Întrebarea a căzut undeva în adânc, a provocat un clipocit înfundat de apă, apoi o limpezire, tânărul a înţeles, în

sfârşit, iar gândul ca o ciutură a adus răspunsul până la buze.

— Sunt în termen, a răspuns el zâmbind. În primăvara asta am tras la sorţi.

— Chiar din Roman eşti?

— Nu din Roman, dintr-o comună, Cordun.

Cu un dram de insistenţă, Toma l-ar fi putut reţine afară, la gura tunelului, pe băiatul din

Cordun, dar nevenindu-i în gând o altă întrebare, acesta a recăzut în adâncul lui definitiv închis.

Un căpitan, întors de dincolo de muchie, unde se aflau trenurile regimentare şi trăsurile de ambulanţă, a adus vestea care i-a mâniat şi mai tare pe ofiţeri:

— Auziţi, domnilor, ruşii se bat fantastic!

Au ocupat până acum nu ştiu câte redute! Şi noi stăm!...

— Stăm, fiindcă, ştiu eu de ce! a izbucnit locotenentul Stoenescu, în auzul trupei.

A vrut să spună: „fiindcă suntem conduşi de tâmpiţi!”, dar şi-a oprit cuvintele în gât, preferând să le înghită, ca să nu toarne „petroleu peste foc”.

— Asta, domnilor, a mai adăugat el totuşi, fiindcă nu ştim ce vrem. Stăm aici din zori, ca proştii, în loc să fim acum dincolo!

Stoenescu a arătat cu mâna, spre muchia neagră, pe care a desfiinţat-o cu un semn. S-a întors apoi spre plutonul lui, în care se afla şi

Toma, examinând rândurile cu un ochi negru, înverşunat. Înverşunarea aceasta o aveau şi alţi ofiţeri, care pendulau între dezamăgire şi tensiune, dezamăgire pentru aşteptarea prea lungă

şi tensiune pentru iminenţa clipei, când aveau totuşi

să pornească.

— Domnule locotenent, a tresărit glasul băiatului din Cordun, acum înviorat, întors definitiv între rândurile de soldaţi între care era prins. Lăsaţi-mă să mă duc să iau ceva din raniţă!

— Ce să iei din raniţă? a întrebat Stoenescu, cu sensul: Cum îţi permiţi! Şi sever, cu acelaşi ochi crunt şi negru, ţintit spre soldat: Cu raniţa gata!

Pe chipul băiatului din Cordun s-a întins o umbră. Deci n-avea voie să iasă din rând, să se întoarcă şi să caute ceva în raniţă, apoi să revină la loc. Raniţa nu-i mai aparţinea, raniţa se afla dincoace de muchie, acolo unde se alcătuise trenul regimentar, încă din zori. Nu refuzul îl mâhnea, aşa era ordinul, cât faptul că era despărţit de ceva de care şi-a amintit atunci, acel ceva aducându-l între rânduri şi trezindu-l definitiv.

— Ce-ai uitat, camarade, în raniţă? l-a întrebat Toma.

Băiatul n-a răspuns. Dar toţi soldaţii din jur au intrat într-o mişcare nervoasă, de cai ţinuţi la ţăruş. Când lăsaseră raniţele în zori, lângă un hat cu spini şi buruieni, le lăsaseră cu plăcere.

Ştiau că se vor simţi uşori, numai cu puşca în mână, acum toţi trăiau evidenţa că le lipseşte ceva, nu bănuiau ce, dar acum era clar: raniţa

Toma n-avea nimic de preţ în raniţă, ba da, o fotografie a Elenei, ezitase mult dacă s-o ia la el sau s-o lase, acum ştia că a făcut o greşeală capitală lăsând-o, că nu trebuia în ruptul capului

să uite cartonul acela mic, mai mic decât o cartepoştală, între cămăşi, scrisori şi cărţi. De fapt n-o uitase, se despărţise de ea deliberat, ca să fie mai uşor. „O să am un motiv în plus să mă întorc!” şi-a spus el atunci, zâmbind.

— Ar trebui să ne lese să ne întoarcem la raniţe, a spus şi armeanul. Trebuie musai batistă.

Fiecare uitase câte ceva, chiar şi cei care nu uitaseră nimic, chiar aceia trăiau înverşunarea că *de ce*! Se aflau toţi desprinşi de ceva, între *dincoace* şi *dincolo*, iar neputinţa de a reveni *dincoace* şi de a curma cu aşteptarea, aruncându-te *dincolo*, era un chin.

O bură de transpiraţie a înflorit pe pieptul lui Toma, urcând spre gât, spre faţă. Apoi s-a simţit din nou uşor.

Dacă n-ar fi fost prins între rânduri, dacă n-ar fi avut înainte, sus, nu muchia care îl despărţea de acel *dincolo*, dar pătratul opac al umerilor soldatului din faţă, Toma ar fi fost cu mult mai liber, mai stăpân pe sine, mai limpede în gânduri.

— Nu se poate să particip la luptă, fără să ştiu în ce luptă mă avânt, şi-a spus înverşunat, revoltat.

Simţea prea dur strâmtoarea rândurilor şi prea opac orizontul din faţă. Mai ales umerii omului din faţă stăteau în calea lui ca un zid.

I-a simţit gândul şi băiatul din Cordun.

Acesta, privind umerii soldatului din faţă, a descoperit pe stofa vestonului, chiar pe guler, o gărgăriţă. A zâmbit, strigând vesel:

— Uite o gărgăriţă!

Apoi luând gărgăriţa pe deget, trecând-o de pe deget pe deget, în acel joc vechi, de fete, a spus către omul din faţă:

— Camarade, ai să te însori!

Gărgăriţa a zburat, într-adevăr, spre o direcţie necunoscută.

Apoi a sunat brusc goarna. Scurt, năucitor de scurt. Toma a simţit spontan bucuria că se află cuprins, strâns, cetluit, între mii de oameni, care îl vor smulge şi-l vor

purta înainte cu o putere colosală, de val.

Dar ordinul s-a contramandat. Un gornist sunase într-o doară, din nervi, ca să încerce pâlnia lui de alamă.

Mai era de aşteptat!

Întoarcerea în poziţia repaus, după smulgerea care-i eliberase, a fost dureroasă ca o rană.

— Unde-i, domnule, coloana Gramont? a urlat Cernat la ofiţerul de legătură, gata să-l omoare. Unde-i coloana, care la ora asta trebuia să fie în acest punct?

Bătea cu pumnul în harta plană, strivind acel punct în care ar fi trebuit să se afle coloana de atac condusă de colonelul Gramont.

— Domnule general, dar mai avem timp! a încercat să-l calmeze un ofiţer. Coloana a avut de executat o manevră grea de învăluire. În sectorul pe care i l-aţi desemnat nici nu s-a ridicat ceaţa!

Ofiţerul avea dreptate, dar Cernat îşi căuta de lucru, alarmat de lipsa de promptitudine, de inconvenientele unor întârzieri, de unele ca

renţe de amănunt, repede retuşabile, fiindcă mai era timp. Dar chiar faptul că mai era timp îl enerva:

— Cum e timp, căpitane? De unde scoţi dumneata că mai avem timp? Am şi intrat în luptă!

— Încă n-am intrat, domnule general. Au început ostilităţile doar în sectorul rus.

— Auzi colo, parcă ne-am bate separat!

Dacă au început ei, au început şi turcii. Cine mă asigură că turcii nu trec, acum, în clipa când sunt provocaţi, la o contraofensivă generală?

— Asta nu-i cu putinţă!

— Cum nu-i cu putinţă, nătărăule?

Nătărăul a tăcut, iar Cernat s-a închis în sine. Toţi ofiţerii statului său major aşteptau.

Cernat recapitula mental ordinul de luptă pe care îl semnase, Ordinul 54, punct cu punct, ca la şcoală. Ar fi trebuit să aibă totuşi şi o întâlnire cu Davila, nu un schimb de depeşe prin care generalul medic să-l asigure că totul e în ordine, ci o discuţie, chiar o inspecţie la ambulanţe. Acum nu mai era când. Pe măsură ce minutarul ceasornicului se apropia de ora fixată, clipele se dilatau fantastic de mari şi alarmante.

Prin cercurile lor, Cernat vedea amănuntele puse ca sub lupă, dilatate crud, nişte obiecte groteşti.

— E cumplit să începem atât de târziu! a şoptit el, cu ochii în pământ.

Apoi şi-a plimbat ochii pe cizmele celor din jur. A descoperit, dincolo de rândurile de cizme ale ofiţerilor, în spate, lateral, şi nişte opinci.

A urcat cu privirile în sus şi a văzut, cu stupoare, un ţăran:

— Cu ăsta ce-i? a întrebat el.

Era Mitko. Alături de el se afla Petko. Amândoi păziţi de un dorobanţ cu puşcă.

Dar ofiţerii n-au mai avut când să răspundă.

Sosise un curier călare, care aducea vestea că generalul Skobelev, atacând Colinele Verzi, cucerise prima creastă.

— Doamne, mari îţi sunt puterile! a strigat

Cernat, din adâncul inimii, făcându-şi cruce.

Apoi s-a încheiat la veston, pe care îl desfăcuse nu se ştie când.

Liniştea din jur l-a calmat pe Parva. Nu părea să aibă loc nicio bătălie.

Ţinuse mult în mână plicul mic, satinat, în culoare *mov*, ezitând să-l deschidă, apoi îl deschisese cu un fel de lăcomie de care nu şi-a dat seama. Apoi s-a reprimat.

Însemna că nu-i încă destul de stăpân pe sine. Ca s-o elimine din gând pe Păuna, a încercat să-şi reamintească amănuntele legate de ea, care-l intrigau, îl enervau, îl scoteau din răbdări. Erau atât de multe, încât putea porni de la oricare. Păuna era un cumul de cusururi, aproape un infern.

Mai întâi, trezirile ei din somn.

S-a auzit un bubuit de tun, dar Parva nu i-a dat atenţie.

Trezirile din somn ale Păunei erau lungi, anevoioase, împiedicate într-o plasă de gesturi dezordonate, inconştiente, exclusiv corporale, care pe Parva îl iritau. Nu se putea desprinde de

ea, fiindcă Păuna îl înfăşură cu braţele şi picioarele şi în somn. A fi treaz, cum era el, aici pe câmp sau în patul ei, şi a realiza că altul doarme, cufundat într-un abandon care te trage înapoi, era pentru Parva un chin. Aşa se ţin probabil înecaţii, de trupul celor de care sunt prinşi, obligându-i pe aceştia, uneori, să se salveze lovindu-i cu pumnul. Înfăşurat între braţe şi picioare, Parva, perfect lucid, voia adesea să-i spună:

— Dragă, tu atentezi la limpezimea mea!

Lasă-mă-n pace!

Se smulgea brusc, ieşind din căldura toridă a patului, atingând cu picioarele goale covorul care avea în mijloc un oval siniliu. El se trezea în zori, învia la ora păsărilor, se dezmeticea deplin la ora primelor raze, iradia odată cu răsăritul, când se aşeza la masa de lucru, definitiv robit preocupărilor lui. Acum Parva era eliberat de preocupările lui, dar se întorsese cu gândul la ea. Păuna dormea lângă el, leoarcă de apă. Purta pe trup sigiliile dragostei, şi se smucea în somn, căutându-l, mototolind catifeaua roşie pe care dormea, prinzând la piept, între sâni, vălătucul de

mătase folosit în loc de pernă, strângându-l între pulpe. Îl confunda cu orice, cu oricine, asta spuneau toate gesturile Păunei.

Trezirea ei avea ceva animalic, respingător.

Bubuiau tunurile şi lui Parva erupţia sonoră îi făcea bine. Nu se mai simţea prizonier între braţele ei ude şi somnoroase, şi lacome, după ce el, limpezit şi vindecat de dorinţi, stătea alături de ea sau sub ea, încordat, lucid. Când se smulgea, când reuşea să sară spre camera de baie.

simţea că lăsa în urmă o inerţie erotică, un ce vinovat pe care voia să-l uite.

De obicei o lăsa să se trezească singură, se bărbierea cu supliciul cunoscut, se aşeza la masa de lucru sau pleca în oraş la biblioteca

Arhivelor, unde lucra şi Haşdeu, pe care nu-l văzuse niciodată. La ora unu, când se întorcea pentru masă, Păuna se afla abia în budoar.

Urma ora de masaj, coafură, machiaj, care-l scoteau pe Parva din minţi.

— De ce, când totul urma să fie imediat dat peste cap?!

Fiindcă imediat după masa servită grabnic, cu ţipete către slugi şi priviri fulgerate, schimbate între ei, Păuna suspenda conversaţia, totdeauna anostă şi formală, când nu era cu fulgere de gelozie, smulgând totul de pe ea, dezordonat şi aiuristic, ca să se arunce în dragoste. Câteva zile şi nopţi, fără repaus, îl făcuseră pe Parva, după prima ieşire în oraş, să plutească absent, somnambulic, cu un mers de marinar beat.

A se smulge din acest delir, deşi n-o dorea, era o datorie. A rămâne în el era un fel de viciu, iar Parva cunoştea un singur viciu, mai exact demonul himerei lui.

Tot mai des, la întoarcere, el aducea la masă nişte absenţe lungi, de care ea a luat act până la urmă:

— Tu fierbi ceva în minte! i-a spus.

— Nu mai am minte! i-a răspuns. Dar asta nu te priveşte pe tine, ci pe mine. Nu mai sunt un om liber.

— Parcă eu sunt?! M-am robit ţie, Parva.

Ai putea să fii fericit.

— Eu?!

Păuna era femeie de harem, dintr-o rasă veche, cu o spiţă rătăcită şi prin Valahia, ale cărei exemplare se dăruiau orbeşte nebuniei erotice. Ceea ce alte femei în secol nu dobândeau nici cu imaginaţia, lua ea. Scurt şi superb.

Păuna n-avea limite, iar o dată, într-o clipă de urgie divină, Parva, covârşit, strivit între dispreţ şi admiraţie, a izbucnit printre dinţi:

— Târfă!

— Spune-mi aşa. Vreau. Sunt târfa ta.

Parva rămăsese acum cu plicul mov în mână şi cu acel cuvânt pe buze. A scos scrisoarea din plic. Scrisul Păunei era dezordonat, condeiul ei nota gânduri desperecheate, un fel de eşarfe transparente şi strălucitoare, nişte fulgerări de umbre şi lumini, un de-a v-aţi ascunselea erotic care l-a prins pe Parva din nou. Nu mai putea să nu citească. S-a repezit în rânduri cu ochii lui de miop, cu un fel de sete. Păuna nu-l numea, începea direct:

Oare eroii sunt obligatoriu taciturni? Botosule, să ştii că poza ta savantă nu mă sperie, mă oboseşte doar şi mă indispune.

Bine c-ai plecat…

Ajunsesem să fiu obsedată de tine; ceea ce e un lux pentru o femeie liberă. S-au purificat Bucureştii de aerul

tău solemn, de cineget al iluziilor, în sfârşit…

propos, am căutat să-l cunosc pe monstrul care-ţi persecută imaginaţia, acel domn

Haşdeu. Cu câţiva ani mai puţin, ar fi putut fi fermecător. Are mâini lungi, nobiliare, o anume graţie (era să spun tactilă), de care uiţi însă imediat când îi vezi faţa hirsută, convulsivă, străbătută de o impulsivitate vulgară.

Se spune că are în vine sânge princiar, ceea ce eu una mă îndoiesc. Ce-ţi place la el?

Aa! nu-l cunoşti! Atunci se explică! Trebuie să ştii că felul lui de a fi irită toată lumea bună. Emite idei paradoxale, ca şi tine, e permanent pe muchie de cuţit, între extravagant şi penibil. A pretins că armenii ar fi de acelaşi sânge cu strămoşii noştri, asta pornind de la cafeaua adusă în acel moment, că patria lor de origine ar fi Peninsula Balcanică. Imaginează-ţi cum s-a râs, fapt care l-a înfuriat pe monstru. (în sfârşit, la armeni nu mă pricep.)

Apoi vorbeşte mult, fără pauze şi fără să asculte pe nimeni. (Noroc de tine că eşti taciturn!) De la acest domn nimeni n-aşteaptă nimic bun decât scandalul. Rar om să fie mai insensibil la ridicol decât acest Haşdeu al tău!

Parva a lăsat scrisoarea. Păuna avea spirit.

De ce o părăsise? O, da, avea să descopere de ce, câteva rânduri mai jos:

Eu totuşi am acest instinct al ridicolului, nu?

Dacă nu l-aş avea, ca să te pedepsesc, m-aş culca cu acest Divinum Monstrum Ridiculum, care înspăimântă lumea.

— Ei şi? Ar fi fost încă un scandal în Bucureşti, Haşdeu încurcat cu Păuna Catargi. În fond Monstrul merita o asemenea pedeapsă.

Parva a citit mai departe, fript de nişte rânduri fierbinţi, tentaculare:

M-am gândit că nu eşti totuşi atât de urât. Mă săruţi pentru asta? Ai un ce ai tău, să ştii!

Parva, dacă tu ai umbla gol, ai fascina femeile.

— Îngrozitor! a murmurat Parva, femeia asta scrie sau gândeşte ca o blestemată! Ea trăieşte în Lesbos, nu în lumea de azi.

Ideea l-a amuzat pe Parva, care a constatat peste trei rânduri că şi Păuna are conştiinţa omului antic:

Tot eşti latinist sau elenist, sau celtist, sau ce dracu' eşti, de ce nu vrei tu să introduci această modă? Ar fi un cataclism. Eu te-aş seconda, te rog să mă crezi. Am înfiinţa prima pereche adamică, înainte de apariţia mărului culpabilităţii. Ba nu, te-aş pierde, fiindcă eu cunosc bine de ce sunt în stare femeile, cât de neruşinate pot fi… Mai bine te îmbrac altfel, într-un frac în culoarea plicului. Nu se poartă nicăieri în lume? Ei şi!…

Parva a rupt scrisoarea, care era impudică până la nebunie.

— O! şi-a spus. Dintr-o asemenea capcană se scapă uşor. Am evadat, ajungând la Dunăre, apoi dincoace. M-a ajuns din urmă scrisoarea ei, pe care am şi uitat-o.

Parva rugase pe cineva din Bucureşti să-i procure un număr mai vechi din *Columna lui*

Traian, gazetă condusă de Haşdeu şi lichidată de el cu un an în urmă. Primise acum numărul cerut. Nimic mai bun decât să se întâlnească cu

Monstrul, fără Păuna, sustras gândurilor parazitare de orice fel.

În spatele lui, pe deal, se reluase tirul artileriei, iar văzduhul clocotea.

Purtând în pântece trifoiul înghiţit în cursul nopţii, trifoiul lui Petko, caii se simţeau bine, uşori şi vânoşi, gata s-o rupă din loc la primul pinten. Mâna de ovăz uscat pe

care roşiorii le-au pus-o sub bot în zori, înainte de a încăleca, le suflase în vine un abur de spirt. Locotenentul

Arghir păstra pentru armăsarul său şi câteva aşchii de zahăr. Ştia el când trebuie să i le dea, una câte una, nu acum, mai târziu.

Escadronul de cavalerie din care făcea parte locotenentul coopera cu ruşii pe flancul sudic, asigurând legătura între corpurile al IV-lea şi al IX-lea. Arghir era mulţumit de oamenii săi, mulţumit şi de ruşi. Roşiori şi cazaci se împrieteniseră simplu, prin intermediul cailor. Era mai întâi adăpatul de-a valma în pâraiele mici, aproape secate, când caii se amestecau fără nicio ordine, sorbind apa până la mâl. Apoi păscutul în comun, apoi potcovitul, când mai întotdeauna lipsea câte ceva: fier moale, caiele, mangal. împrumuturile erau la mintea cocoşului.

Apoi a urmat învăţătura, trasul cu coada ochiului de la unul la altul: cazaci şi roşiori se observau reciproc, cum strâng chinga, cum încalecă, cum se odihnesc pe cal, cum dorm sub cal, la umbră, ca nişte anexe inerte ale animalelor de luptă. Cazacii aveau, în toate cazurile, o iubire oarbă faţă de caii lor, îi păzeau ca nişte câini, părând răi şi cruzi în comparaţie cu animalele mari şi blânde, lucru pe care l-au învăţat şi

românii: loveşti calul altuia dacă bagă botul peste nutreţul calului tău, ba îl pocneşti şi pe stăpân, să se-nveţe minte. În luptă, numai calul te scapă, fără cal eşti mort.

Au învăţat unii de la alţii şi în luptă, în cele câteva angajări comune cu başbuzucii şi cerchezii. Cazacii aveau o lovitură de sabie care i-a uimit pe români, *lovitura Baklanov*. Nu ştiau toţi s-o dea, dar cine o dădea era de minune.

Sabia, izbită năprasnic, sub claviculă, despica transversal trupul adversarului până la bazin, făcând să se

năruie bucata superioară, cu cap cu tot, pe lângă cal, în jos. Românii în schimb foloseau *lovitura hoţească*, foarte eficientă la urmăriri, când sabia, cu vâjâit nebun, prindea mijlocul adversarului pe sub coastă, retezându-l scurt, tot oblic, dar pe linia abdomenului, astfel încât jumătatea inferioară rămânea călare în şa şi fugea mai departe. La înfruntările directe, românii preferau sabiei lancea, folosită cu amândouă mâinile, izbită dur, cu icnet, încât lovitura să străpungă, dar să şi arunce din şa, cu grija de a trage înapoi instrumentul, din trupul zvârlit, ca să nu te antreneze în cădere.

Cum lupta de cavalerie punea în lumină mai ales iscusinţa individuală, cele două părţi urmăreau cu interes performanţele aşilor, cavalerişti ruşi sau români, care foloseau cu artă sabia, lancea şi carabina, alternându-le rapid.

Acum, sătui, odihniţi, cu părul aburind încă de ceaţa zorilor, caii îi aşteptau pe oameni să-i scoată din valea răcoroasă unde se aflau adunaţi, mânându-i la soare şi la drum întins. Le plăcea că soldaţii nu-i încalecă de-a dreptul, că le respectă tihna, că întâi îi buciumează, ca să le pună sângele-n iuţeală, apoi îi alungă cu nagaicele, prin iarba mare, într-un fel de joacă copilărească, în care se prind cei mai buieci dintre ei, sărind în două picioare, azvârlind din copite, dând să apuce cu dinţii, joacă pe care caii veterani o priveau cu un ochi umed şi blând, nostalgic, primind răbdător lovitura de căpăstru care-i punea în mişcare:

— Dii, puturosule!

De obicei puturosul se mişca greu, întorcea capul spre soldat, nu se supăra că e lovit, îşi aştepta stăpânul să încalece, dar acesta îl cârpea din nou:

— Mişcă, bătrâne!

Bătrânul, de obicei un cal ofiţeresc, un cal de colonel,

înţelegea că nu-i de glumă, că trebuie să ia parte la joaca mânjilor. El se avânta falnic într-un fel de şarjă printre caii tineri, cu gâtul arc şi cu nările în vânt. Semeţia bătrânului era singulară, era ca nimeni în eleganţă şi trufie, el nu putea ieşi din pasul şcolii de dresaj pe care sălbaticii cai soldăţeşti o ignoraseră, intrând neşcoliţi pe mâna trupei. El nu cunoştea altă bucurie decât demonstraţia ecvestră de clasă mare. El trăgea de altfel la deal întreaga herghelie, aşezându-se ca un inorog în fruntea ei, urmat spontan de trupa nechezătoare, care se zbenguia, se îmbrâncea, făcea zigzaguri, arabescuri, volute bezmetice, asmuţită de pocnetele de bici sau nagaică şi de chiotele soldaţilor.

Sus, pe culme, caii deveneau soldaţi, intrând în ordinea şirurilor şi primind în spinare echipamentul. Veteranul îşi căpăta locul principal.

sub colonel. El zvâcnea din urechi spre subalterni, avertizându-i cu aceşti ochi superiori că se va petrece ceva, se va da o comandă. El bătea discret din copită, cerând atenţie şi obţinând un frison de încordare pe toate spinările, mai înainte ca talpa cizmei soldaţilor să atingă scara. În iureşul luptei, el dădea semnalul atacului sălbatic.

Acum, calul colonel lipsea, căzut într-o luptă, iar în locul lui se emancipase, încă neascultat de toţi, armăsarul locotenentului Arghir. Era un tânăr cal ofiţeresc, frumos, însă incert ca rasă, cumpărat de Arghir mai mult pentru perfecţiunea lui anatomică decât pentru pedigri.

Locotenentul a îndrăgit la el inteligenţa ochilor, faptul că-i răspundea prompt la fiecare gest, apoi l-a apreciat şi la lucru. Calul său arunca frumos pasul, arcuindu-l rotund, trecea fin de la trap şi galop la pasul de paradă, făcea brusc întoarceri şi *marche-arrière*-uri, lua

obstacolele fără efort, ca o pasăre, avea totuşi un cusur: spaima de apă.

— Tu unde ai crescut, mă, în Sahara sau în

Pamir, de ţi-e frică de apă! îl mustra Arghir, fără să-l pedepsească însă.

— Nu ştiu ce am, mi-e frică! râncheza armăsarul.

L-a dezbărat greu de asta, în schimb l-a învăţat uşor cu împuşcăturile. La tun era insensibil, ca şi la tunet, se înfiora însă la şuierul de şarpe al gloanţelor.

— Păstrează-ţi calmul, Alcor! îl sfătuia locotenentul bătându-l cu palma pe gât. În război, ai să vezi tu, o să-ţi fie cu mult mai greu!

Alcor mai avea un defect: o pată albă pe pântece, pornind dintre picioare spre piept, defect greu vizibil, dar neplăcut, fiindcă atunci când armăsarul cabra, trunchiul lui căpăta ceva femeiesc.

Dar în război, Alcor s-a purtat cu vrednicie.

Abia războiul i-a scos la iveală rasa, pătrimea de sânge arab care-l făcea inteligent şi iute, rezistenţa şi docilitatea moştenite prin sângele strămoşilor săi autohtoni. În toate Arghir avea ce-i trebuie, un bun cal locotenent, iar armăsarul avea un stăpân cum trebuie, bun şi necicălitor. Un singur lucru nu ştiau cei doi, că în lumea pe care aveau s-o înfrunte – lumea otomană – se creşteau cai de luptă la fel de buni, dacă nu chiar mai buni.

Când herghelia părăsea valea, cu Alcor în frunte, cerchezii au şi apărut pe creastă, ca din senin, cu ţipete şi pocnete de puşcă. Roşiorii au fost prinşi ca în oală pe locul lor de adunare, la o mare distanţă de cai, singurul lucru pe care l-au făcut, cu groaza morţii pe chipuri, a fost s-o rupă la fugă spre animalele lor. Nicio şansă, nicio ordine, doar ordinea spaimei care i-a strâns rapid în masă compactă, oameni şi cai, la cheremul vijeliei de săbii care se apropia.

— Foc! a urlat Arghir, smulgând carabina.

Salvele dezordonate şi speriate, trase spre cerchezi, mai mult i-au îndârjit pe agresori, care, izbind frontal şi din flanc, cu două aripi cabaline, au intrat în roşiori cu săbiile.

— Lancea! a urlat Arghir, dar nimeni n-a mai auzit, urechile se astupaseră, ochii se închideau silit, instinctul strivit al flăcăilor îi făcea să primească moartea fără împotrivire, cu năucirea surprizei.

A început măcelul. Cădeau mai greu caii, care se smulgeau în sus, cu instinctul apărării dezlănţuit, silindu-i pe oameni să se trezească, să răspundă, să folosească pavăza gâtului şi a pieptului lor, să atace.

În Arghir s-a trezit o crudă voinţă de a trăi, pe care i-a smuls-o din sânge tot calul. După prima împunsătură, pe Arghir l-a inundat o sevă fierbinte, care l-a făcut să se simtă tare.

Tare, dar nu lucid, sau lucid ca o fiară care se contrage atent şi se aruncă fulger, care eschivează spontan, într-o pândă scurtă, ca să cadă, cu gheara, exact în punctul care ucide. Arghir nu se mai apăra, ci ataca, într-o luptă numai a lui, în care, dincolo de piele şi cal, pe care le ignora, se afla cineva, cealaltă fiară, pe care trebuia s-o termine. El n-a ştiut când, peste învălmăşeala măcelului, au intrat salvator cazacii, cu chiote proaspete, ca să adauge un spor de sânge smârcului în care se zbăteau cai şi oameni.

El era hipnotizat de ochii negri ai unui bărbat zvelt, cu cealmă, cealaltă fiară, care-i răspundea ferm şi crud la mişcări, urmărindu-l. Calul cerchezului era mai bun, Arghir l-a simţit după cum ţâşnea, una cu stăpânul, avântându-se lacom, oprindu-se scurt, zvâcnind în sus, preluând avântul lăncii, în contratimp cu calul său care, la o lovitură, într-o clipă de spaimă, şi-a pierdut cumpătul. Animalul a

rânchezat tremurând, a ţipat femeieşte, cabrând dezordonat, parcă şi-ar fi smuls peste cap poalele, lăsându-şi neputincios pieptul gol şi pântecele alb, feciorelnic, cu pata aceea. Cerchezul îl ţintea cu sabia scoasă, ţintea trupul liber al animalului fără apărare, de fapt îl căuta pe el, pe Arghir, care pândea ascuns după creasta pletoasă a coamei.

— Lasă-mi-l, că-ţi crăp capul!

Arghir a urlat dement, oprind lancea care se ridicase oblic spre cerchez gata să cadă, lancea soldatului său. Răcnetul lui Arghir l-a făcut pe cerchez să tresară. În sclipetul de timp cât ochiul bărbatului tuciuriu a fulgerat spre noua primejdie, lovitura lui Arghir a ţâşnit.

L-a împuns în ficat, doborându-l. Ştia că tăietura în ficat e dulce. Apoi, de pe cal, a descărcat în cerchez carabina. Apoi a descălecat, obosit, lângă mort.

În momentele de tensiune, oamenii retrăiesc lucruri de care nu sunt vinovaţi, care nu le-ar fi venit niciodată în gând, stări contrare clipei în care sunt cuprinşi. Sunt ca scheletele de peşti terţiari, prinse în rocile de pe crestele munţilor, amintind munţilor că rocile lor au o structură marină, sau ca frunzele de ferigi terţiare întipărite în straturile adânci de cărbuni, amintind pădurile gigante din care provin zăcămintele negre. Parva simţea că lupta începuse, dar tensiunea din jur nu l-a împiedicat să intre la ea, la Păuna.

Dormitorul Păunei era roşu. Patul avea ceva de cuptor din care flăcările s-ar fi retras, lăsând privirii numai vatra incandescentă şi cupola dogoritoare, care frige. Intriga absenţa aşternuturilor, a pernelor. Pe o măsuţă joasă, spaniolă, o carafă de cristal roşu. O băutură vişinie iradia o lumină intensă spre cele două pahare mici, grele, distribuite în stânga şi în dreapta carafei. Duşumelele erau cărămizii. Un covor de Ispahan cu fond aprins strângea în

miezul lui, între volute aurii, un ochi de peruzea, ca un bazin de apă. Senzaţia de spaţiu închis o accentuau însă draperiile, care despărţeau dormitorul de univers, convertind lumina zilei într-o pâlpâire de flacără. Afară era primăvară, dar aici zvâcnea şi se zbuciuma o căldură de adânc nocturn de iulie.

Şi pereţii erau sangvini. Mătasea fină a tapetului, în nuanţă roz-pal la început, se închisese la culoare cu timpul, intensificând senzaţia de torid, de la care distona doar soba de faianţă

Meissen, aşezată pe colţ, ca un imens cilindru de zăpadă. Mai distona ceva, un tablou mic şi scump, atârnat pe perete, o scenă de iarnă în manieră olandeză, în care se refugia probabil privirea femeii istovite de arşiţă, ca într-o oază rece.

— Eşti prea tânăr, Parva, ca să mă placi!

I-a spus Păuna. Eşti la vârsta când te placi pe tine, când alergi după nori, fără să vezi nimic în jur, până ai să-ţi rupi picioarele.

— De ce să mi le rup?

— Ca să vezi picioarele mele.

Păuna moldoveniza, spunea *kitchioare*, nu picioare, transformând grupurile pl în *ki*, *bi* în *ghi*, labializând adică palatalele, ceea ce dădea vorbirii ei un farmec nespus. Fiind şi el moldovean, Parva se luptase mult cu acest cusur, moştenit din copilărie, de care nu scăpase decât printr-o severă cenzură.

— Am *kitchioare* frumoase, nu-i aşa?

Întins pe catifeaua roşie, trupul Păunei avea ceva goyesc. Cel care făcuse acest trup aducându-l la maturitate, Firea sau Dumnezeu, observase alcătuirea lui cu pasiune, izbândindu-l aşa cum era printr-un amestec de dragoste şi ură, acel amestec ce se simte întotdeauna în contemplarea unui model, cum se simte la Goya, când

unele accente plastice strigă.

— Ce păcat că n-ai ce face cu mine, Parva!

— Nu te-nţeleg.

— Nici nu poţi, eşti necopt. Tu nici nu te uiţi la mine când mă iubeşti, inutil scald odaia într-o baie de lumină.

— Eşti nebună, Păuna.

— Nu sunt nebună, sunt rară. Cazul meu ţine de alt timp, Parva, specia mea a dispărut.

Acum bărbaţii fac altceva, nu mai cultivă femeia, fac politică sau ştiinţă, cum faci tu. Nu vezi cât de neglijabilă sunt pentru tine?

Sigur, Păuna era femeia de harem, dintr-o vreme când de politică, de ştiinţe, de arte se ocupau slugile, stăpânilor rămânându-le timp doar pentru dragoste şi pentru război. Amândouă aceste tipuri de lupte isprăveau într-un fel de robie. Chiar Parva, la reproşul Păunei, că ea ar reprezenta pentru el un nimic sau un ce neglijabil, a spus:

— Dar m-ai robit ţie!

— Aş! Tu de fapt te sperii, Parva. Ţi-e frică să te arunci în dragoste ca un om liber, ca şi cum nu asta ar fi ţinta ta supremă.

— Dar nu e asta!

— Păi vezi? Pentru tine eu sunt un accident.

— Dar nu-i aşa, Păuna.

— Cum altfel? Tu îţi propui nişte ţinte transcendentale. De ce nu mă urci şi pe mine acolo?

— Fiindcă tu eşti fierbinte!

— Cum poţi iubi lucrurile reci?

— Păuna, eu vreau să trăiesc mult. Iubirea e scurtă. Nu mă pot lega de ceva atât de provizoriu.

— Eşti un prost.

Apoi s-au sărutat. Ameţitor de mult. Cu nişte

încetineli, cu nişte repause, cu nişte întârzieri şi prelungiri de capăt de lume.

— Bine, dacă tu crezi că nu mai rămâne nimic, atunci du-te.

— Unde?

— Nu ştiu. Când găseşti ceva peste asta, spune-mi.

— Ce să-ţi spun?

— Nu ştiu.

— Vezi? Vino! Acum te strâng între *kitchioare*.

Dormitorul roşu lua foc. Se pierdeau într-o vâlvătaie care îi topea pe cei doi definitiv...

— Mişcă, domnule, d-aici! Cum stai aşa?

Ia-ţi calabalâcul şi pleacă mai încolo!

Era înconjurat de soldaţi. În iarbă se afla calabalâcul lui: scrisoarea Păunei, mărunţită, gazeta lui Haşdeu. Parva se simţea gol, zăpăcit – îşi scosese ochelarii, ca s-o vadă mai bine – bezmetic între miile de soldaţi care-l înconjuraseră cu armele şi raniţele lor.

— Ce faci aici? l-a mai întrebat cineva, un ofiţer.

— Meditam.

— Perfect! a aprobat ofiţerul. Ăsta e bun de pus să păzească raniţele.

Apoi a sunat o goarnă. Trâmba metalică de sunete a ridicat până în slăvi dormitorul roşu, deasupra câmpului de luptă de la Griviţa.

— Pune-ţi, domnule, ochelarii!

Pe Dâmbul Viilor se reîncepuse canonada.

Aceasta a însemnat o salvare pentru tunarul

Athanase, care nu mai răbda liniştea, liniştea aceea ca un gol, care îl sorbea. După fiecare detunătură se isca în interiorul lui golul, în care gândul se arunca orb. Nu voia să se lase sorbit, voia să tragă. Athanase râvnea la o canonadă continuă. În pauze, gândul ţâşnea însă în golul

acela, în care tot o căuta:

— Unde umbli tu, femeie, ca o huihuie?

Ea nu lipsise niciodată de-acasă, acum intrase nu pe poartă, ci prin dos, peste pârleaz, strecurându-se pe lângă perete, ca o umbră.

— Culesei nişte urzici.

— Păi de urzici ne arde nouă?

Ea a luat un troc de lemn, deşertând urzicile, iar poalele fustei, lăsate libere, i-au acoperit din nou pulpele, aflate la vedere până atunci. Acum da să apuce cofa, ca să dispară după apă, să spele urzicile pe care le adusese şi să le pună la fiert.

— Şi de unde culeseşi urzicile?

— De pe deal.

— Păi ţi-am spus io să culegi urzici? Ţi-am spus io că-mi plac mie urzicile? Aruncă-le!

Ea a rămas neputincioasă, cu trocul acela în mână, cu ochii când la urzici, când la cofă. La el nu se uita.

— Diţo! a strigat-o el.

Ea avea ochi de animal hăituit.

— Ia să văz eu ce urzici ai adus!

Ea a tresărit speriată, s-au trezit amândoi cu mâinile în urzicile ţepoase şi verzi, ea da să le apere, el i-a apucat mâna, pişcăturile l-au ajuns pe bărbat până în creier…

— Foc! a urlat căpitanul Lupaşcu.

Bateria a bubuit lugubru, zgâlţâind adăpostul de pământ, tunul lui Athanase a bătut cu întârziere, în schimb el a urmărit şi mai înverşunat, cu dinţii strânşi, obuzul care a bufnit scurt în ţintă, provocând explozia. Acum era mai liniştit, ieşise iar din gol.

Athanase i-a regăsit pe tunarii din jurul lui, înverşunaţi şi sumbri. O ghiulea otomană căzuse pe parapetul bateriei, cu fitilul sfârâind. N-a avut când exploda, un tunar s-a aruncat spre ea, a prins-o în mâini, i-

a smuls fitilul pe care l-a stins sub cizmă. A aruncat apoi în vale ghiuleaua, ca pe un bolovan. Aceasta i-a înverşunat şi mai tare pe oameni, care au încărcat cu un fel de sete tunurile lor. Athanase s-a înscris ritmului.

Căpitanul Lupaşcu a ordonat iarăşi foc. Tunurile au bubuit. Dar nici detunătura, nici vâjâitul obuzului, nici explozia de *dincolo* nu l-au mai putut smulge pe Athanase din gânduri.

Acum era obsedat să tragă cât mai mult, cât mai repede, să se încheie o dată lupta, să se aleagă într-un fel, să-i scrie sau să plece s-o vadă.

Greşise când nu pusese totul în ordine, de la început. Ea simţise asta, atunci când l-a văzut frământat, rămânând pe loc, deşi toate erau rânduite pentru plecare:

— De ce nu pleci?

— Plec.

Cum a plecat aşa? Ar fi trebuit să-i spună ceea ce se cuvenea.

Athanase a îndopat din nou ţeava tunului său cu un obuz, fără ordin. L-a oprit, din ultima fracţiune de gest, vocea căpitanului:

— Băieţi, pe loc repaus!

Căpitanul Lupaşcu a ordonat suspendarea tirului cu un fel de emoţie în glas. S-a uitat la ceas, şi-a scos chipiul, şi-a făcut vânt, a privit *dincolo*. Apoi a întors arcul ceasului într-o linişte atât de densă, încât ţârâitura de greier a rotiţei minuscule a răsunat până departe, până *dincolo*.

— Odihniţi-vă şi voi! a mai spus Lupaşcu.

De-acu să-şi facă datoria şi alţii.

Toţi ştiau că avea să urmeze atacul de infanterie. Athanase n-a auzit decât liniştea şi ţârâitul de greier al rotiţei ceasului, care a căscat şi mai adânc golul acela din el. I-a văzut obrazul, ca într-o oglindă de fântână. Dar de

fapt obrazul Diţei nu era departe, era lângă el, sub ochii lui, iar el o privea mirându-se:

— Diţo, de ce nu ne-a dat şi nouă Dumnezeu un copil?

Şi prinţul se simţea izolat, în marginea unui gol. După mai bine de patru ore de desfăşurare haotică a luptelor, prinţul trăia spaima eliminării sale din războiul efectiv.

Cea mai grea situaţie pentru un comandant este, în ultima instanţă, să nu simtă lupta.

Fiind aşezat acolo unde trebuie, în spatele frontului, în punctul cel mai avantajos pentru decizii, el devine adesea victima unei crize, atunci când simte că punctul central pe care el îl reprezintă e de fapt un punct lateral, excentric, ignorabil sau ignorat. În asemenea cazuri marii comandanţi, chiar cei mai buni, îşi pierd cumpătul, sunt încă o dată victimă, devin victima impulsului de a se arunca în acţiunea directă, trăind gelozia gestului fizic.

Având oroarea faptului brut, prinţul n-a trăit impulsul acţiunii directe, dar s-a simţit izolat.

Chestiunea declanşării atacului neprevăzut în ordinul său, de către divizia lui Skobelev, fusese tranşată pe loc, în câteva minute, după sosirea prinţului la comandamentul lui Zotov.

Acesta a dat din mâini – cu sensul: „Ce să-i faci, Skobelev!” – apoi s-a pierdut în nişte explicaţii destul de încâlcite. Skobelev vrusese de fapt să-şi rectifice nişte poziţii, ca să poată intra în luptă, la ora hotărâtă, dintr-un punct mai avantajos pentru divizia lui.

— Bine, a replicat prinţul, dar gestul lui a antrenat şi alte unităţi. Mi s-a raportat că au intrat în luptă şi două regimente din Corpul

Krîlov!

Zotov stătea neclintitit în faţa fatalităţii, care se dezlănţuise peste capul tuturor:

— Înălţimea-voastră, cazaciocul a început!

Apoi calm, consolator: Trebuie să urmăriţi lupta de la comandamentul general. De-aici, de jos, nu se vede nimic. Şi rugându-l: întoarceţi-vă la comandamentul general, bătălia merge!

Prinţul s-a întors la comandament, bătălia mergea. Apoi rapoartele au început să fie tot mai contradictorii, mai confuze, apoi benzile telegrafice au curs în gol. La insistenţa lui, pe frontul de la Plevna se crease un sistem modern de legături, ştirile nu mai trebuiau să ajungă la marii comandanţi în galopul cailor, cu riscul accidentelor de tot felul, ci rapid, prin mesajele Morse. Dar după o vreme, şi aceşti mesageri, semnalele electromagnetice, s-au împotmolit, sau când sosea, în sfârşit, câte un mesaj laconic, acesta nu mai traducea decât foarte vag drama de *dincolo*. Masa cu aparatul Morse era instalată sub un prun, telegrafistul îşi făcea exerciţiul aproape automatic, ca la un serviciu curent de poştă. Depeşele erau ca tunetele unei furtuni istovite, expirate undeva foarte departe, într-un orizont ascuns. La Poradim era prea multă linişte, iar cerul se întâmpla să fie – paradoxal! – senin. Nimeni nu tulbura această linişte, ţăcănitul aparatului

Morse încetase, un consens al tăcerii îl înconjura pe prinţ, ca pentru a-i ocroti meditaţia de care el n-avea nevoie.

Ofiţerii ruşi din suită stăteau rezervaţi la o parte, sub un salcâm, şi vorbeau potolit. Caii ronţăiau fân. Fiul lui Nicolas, micul prinţ Nicolka, desemnat de marele duce ca ofiţer de ordonanţă, îl urmărea cu patos pe comandantul *en chef*, cu o teribilă febră în priviri, aşteptându-l să facă gestul hotărâtor. Care? Tânărul vlăstar imperial tresărea la orice zgomot, consemna oricare fleac, a fost fericit când, ridicând ochii pe cer, a descoperit un vultur planând lent, într-un cerc impecabil, la o mare înălţime, deasupra lor.

— *Un aigle*![21] a tresărit Nicolka.

Prinţul a urmărit la rându-i pasărea care măsura şi mai acut dimensiunea singurătăţii lui. A privit în jur şi l-a speriat tăcerea. A decis să încalece şi a cerut calul. Marea suită, la care se adăugau şi ofiţerii de legătură de corpurile de armată, plus suita română, s-a pus în mişcare.

Acest aparat, regal sau princiar, este acela care îi scoate din sărite cel mai mult pe comandanţii direcţi cuprinşi în vălmăşagul acţiunii, care îl văd ca pe o pacoste, chiar când stima lor e întreagă pentru autoritatea comandanţilor supremi. Dar Zotov n-a avut când să ia act de apropierea convoiului, ca să se enerveze, era prea prins în nebunia clipei, iar prinţul ceruse ca în timpul luptei să se suspende ceremoniile protocolare. Zotov n-a avut timp de prinţ, deşi acesta se afla de mult aproape de el, la harta atârnată pe un perete, urmărind liniile pe care le ştia pe de rost, cu o sprânceană ridicată.

Bătrânul general era congestionat, transpirat, nebun, aşa cum prinţul nu-l văzuse niciodată.

Omul greoi şi posac devenise agil şi dinamic, violenţa gesturilor trimitea fulgere în jur, cei din jur se mişcau spasmodic, împinşi afară cu un ordin, rechemaţi, mustraţi, trimişi în altă parte, într-o vântoasă a nervilor din care ţâşneau liber înjurăturile. Zotov părea un mare brutar, frământând cu mâini goale aluatul diviziilor.

Inundat de transpiraţia sărată a unei munci pe care n-o împărţea cu nimeni. Prinţului acest om i-a apărut cu o altă faţă, ca o uniformă întoarsă pe dos. Din funcţionarul militar a ţâşnit afară luptătorul, înviorat de o subită tinereţe, surprinzătoare pentru prinţ.

Prinţul şi-a plesnit cu cravaşa carâmbii cizmelor, făcându-şi simţită prezenţa, a examinat concentrat harta

21 Iată un vultur !

încă o dată, încercând să se sustragă din tensiunea generală, apoi a ieşit în pragul adăpostului, întorcându-se cu spatele spre interior. A fost clipa când cineva l-a prevenit pe Zotov despre înalta vizită, iar acesta, smulgându-se din aluatul abstract al luptei, s-a prezentat gâfâind comandantului *en chef*:

— Situaţia e proastă, înălţimea-voastră, şi-a început el raportul. Turcii contraatacă pe direcţia Colinelor Verzi. Skobelev nu-şi mai poate menţine poziţia.

— Trimiteţi-i ajutoare.

— Imposibil, înălţimea-ta. Skobelev o să se descurce cum poate. Nu pot disloca o singură unitate de la trupele vecine, fiindcă nu pot să risc.

Se întâmplase ceea ce fusese prevăzut. Prinţului i se păruseră insuficiente forţele pentru o ofensivă generală, rezervele trebuiau riguros păstrate pentru a preveni la limită o catastrofă, iar acum această prudenţă acţiona negativ.

— Daţi dispoziţii să se înceapă ofensiva în sectorul român, a cerut Zotov. Turcii vor fi obligaţi să riposteze şi să destindă arcul la sud.

Prinţul n-a răspuns. A consimţi ca lupta să înceapă mai devreme decât ora prevăzută şi pe frontul român însemna să încline steagul în faţa hazardului total. La hazardul deja dezlănţuit, peste voinţa sa, ar fi contribuit şi el cu un hazard deliberat. Trebuia să aibă puterea să refuze.

— Ofiţerii mei de legătură vor rămâne aici!

a hotărât el, fără să avanseze alt răspuns.

Prinţul şi adjunctul său militar au rămas tăcuţi, faţă în faţă. Amândoi simţeau cum se scurg secundele şi fiecare, încordat şi tenace, voia să le tragă de partea sa. Măsura de a desemna nişte ofiţeri de legătură, peste cei

existenţi, peste liniile telegrafice care funcţionau normal, era menită să umple un gol. Au simţit acest gol amândoi. Prinţul şi-a scos ceasornicul:

— De altfel se apropie ora! a mai spus el, fără adresă, şi-a spus sieşi, încredinţându-se destinului.

A încălecat şi a plecat spre comandamentul său, lăsându-l pe Zotov opac, inapt să reintre imediat în aluatul luptei.

Urma ora Griviţei.

Cernat trăia neliniştea că prinţul va apărea peste el, în mod neprevăzut, cenzurându-i gestul prin care el, generalul, urma să facă ceea ce făcuseră şirurile lui de strămoşi necunoscuţi, înviaţi acum în sânge, când aceştia se aflaseră în clipa lor hotărâtoare. Voia ca domnitorul să-l

lase singur, cu sine şi cu Dumnezeu. Şi cu soldaţii, care aşteptau cuminţi şi tăcuţi în văile ude şi fierbinţi.

Cernat ştia şi simţea că se află înconjurat de marea vie de soldaţi. Aceştia erau adunaţi unul lângă altul, trup lângă trup, pe companii şi batalioane, rândurile lor luau forma pământului, dublând relieful câmpului de aşteptare cu relieful umerilor şi al piepturilor care respirau liniştit. Din loc în loc, încă nedesfăşurate, moi ca nişte aripi strânse, steagurile ţării. Şi goarnele, care luceau potolit, strânse în mâinile gorniştilor. Şi caii ofiţerilor, cu antenele urechilor ciulite spre creasta neagră către care aveau să ţâşnească, slobozind acel nechezat hămesit pe care nimenea nu-l uită, mai uman decât uralele.

Un semn şi…

Mitko Petkov îl urmărea pe general de la distanţă, pândindu-i orice gest. Era, în aşteptarea ţăranului, o credinţă de fiinţă domestică, de fidel care aşteaptă cu încredere dărabul ce i se cuvine, după sfârşitul mesei, din clipa când stăpânii se ridică, se scutură de firimituri, îşi fac

cruce, apoi cască satisfăcuţi. Cernat isprăvise tot ce avea de făcut, după părerea lui

Mitko, acum era timpul să-l vadă şi pe el.

Într-adevăr, generalul l-a văzut.

— Ce vrea, mă, ăsta! Ce tot se uită la mine?

Ofiţerul aghiotant, care cunoştea situaţia lui

Mitko dar ezita să-l informeze pe general, din spaima de tunetele lui, ar fi ocolit cazul şi acum, dacă generalul nu s-ar fi adresat direct ţăranului:

— Ce vrei, mă, băiete?

Petko, care ştia româneşte, slujindu-i lui

Mitko de tălmaci, s-a apucat să înşire povestea, dar lui Cernat i-a sărit ţandăra:

— Scurt, scurt!

Mitko nu apucase decât să confirme cu capul la ce spunea Petko. Şi povestea a fost prezentată prea scurt, frustrată de esenţial: pe pământul de la sud, al lui Mitko, se afla o redută nouă.

Mitko n-a avut răgazul să spună întreaga poveste a pământurilor lui, cum un lot i-a rămas la turci, pe care tot otomanii au construit noua redută, cum alt lot, căzut la români, i-a fost distrus de caii roşiorilor, care roşiori l-au adus până aici…

Generalul nu i-a lăsat nici lui, nici lui Petko, niciun răgaz:

— Scurt, scurt!

Şi se tot uita la ceas. Apoi, ridicându-se în picioare, ars de o grijă:

— După luptă, să vii la mine. O să te despăgubim.

Dar în preţul despăgubirii, pe care Cernat n-a mai acordat-o, fiindcă a uitat, avea să intre şi decimarea unei coloane române: coloana

Ipătescu, cea care avea să se izbească tocmai de

parapetele redutei noi.

— Domnule general, a intervenit un ofiţer de ordonanţă, care atunci apăruse, un domn corespondent străin...

Dar cuvintele i s-au oprit în gât. Ofiţerul voia să spună că la câţiva paşi se află un cores

pondent de război venit de nu ştiu unde, dar n-a mai avut când. Faţa generalului era albă, căpătase paloarea zorilor, când lumina lor hipnotică acoperă pământul dur, transfigurându-l.

Din adâncul generalului urca semnul acela.

Cernat şi-a făcut cruce, a patra oară de când intrase în război: când a primit decretul princiar ca ministru, când a ordonat trecerea Dunării, când au intrat ruşii în foc, şi acum. În rest n-avusese timp.

— Gata, băieţi!

Privită de sus, de pe Dâmbul Viilor, de lângă adăpostul tunarilor, desfăşurarea luptei avea într-adevăr o anume măreţie. De pe Dealul Viilor lupta s-ar fi văzut şi mai bine, dar căpitanul

Lupaşcu nu îngăduise oamenilor lui, aflaţi în repaus, să urce acolo, la bateria de asediu, rezervându-şi doar lui acest drept. Fapt şi mai avantajos pentru el, căpitanul privea lupta prin binoclu, instrument pe care soldaţii nu-l aveau.

Aceştia, care întinşi pe burtă, care în picioare, priveau cu plăcere valea de sub ei, şi-n celelalte văi, din care trupele române ieşeau cu urale, pornind la asalt. Până atunci nu-i văzuseră pe infanterişti, aceştia păreau una cu pământul. Apoi, la semnalul goarnelor, uralele lor s-au dezlănţuit în valuri, care creşteau material, care se ridicau în talazuri când ajungeau pe muchia neagră, dar care dispăreau *dincolo*.

Dar mişcarea văzută de sus, deşi are amploare, sucombă până la urmă într-o anume monotonie. Dispar detaliile acaparante, accentele şi accidentele care animă un tablou desfăşurat din orizont în orizont. Tunarii se aflau deasupra orizontului, având tabloul sub ei. Până la urmă, chiar tunarii care erau în picioare s-au aşezat jos, lângă ceilalţi, întinzându-se pe spate sau pe brânci, ca să privească liniştit pământul sau cerul. Erau mulţumiţi, aveau sentimentul că lupta s-a isprăvit pentru ei, ca plugarii care scot seara plugurile din brazdă şi dejugă vitele, lăsând pământul gata arat şi mărunţit, pentru pasul semănătorilor care vin după ei la rând, a doua zi. Dinspre Dealul Viilor, de la bateria de asediu, dotată cu tunuri cu ţevi de bronz care se răceau cu oţet, venea un abur de oţet fierbinte. Tunurile Krupp, rămase şi ele în repaus, miroseau doar a praf de puşcă.

Lui Athanase îi intrase o aşchie în palmă.

N-o simţise când trăgea cu tunul sau o simţise dar n-avea timp de ea, ştia că-l înţepase ceva atunci când desfăcuse o ladă cu obuze, acum însă aşchia îl necăjea cu înţepătura aceea mică şi sâcâitoare.

— Ia vezi, mă, ce dracu’ am aici?

Şi a întins palma.

Camaradul căruia i s-a adresat şi-a chiorât ochii în palmă, a ridicat palma lui Athanase în lumină, dar n-a văzut nimic.

— N-ai un ac? a întrebat el totuşi ca să zică ceva.

Athanase avea ac şi i l-a dat. Camaradul s-a apucat să scormonească cu acul în palma lui

Athanase, nedibuind locul unde intrase aşchia, săpind cu acul un fel de tranşee în pielea tare, cornoasă, aspră ca şi pielea de pe tălpi.

— Vezi că împungi aiurea, dă acul la mine!

I-a cerut Athanase, enervat, când camaradul ajunsese

în sfârşit cu vârful acului în carnea vie.

A luat el acul, un ac gros cât un cui, cu urechi mari şi, urmărit de ceilalţi tunari, s-a apucat să scormonească în palmă, lărgind tranşeea săpată de camarad, fiindcă totuşi aşchia se afla pe acolo, pe aproape, pe undeva. Nu i-a păsat că acul a intrat în carnea vie, a urmărit aşchia prin bura de sânge care a înflorit strălucitor sub pulpa degetului gros.

— Daţi-vă, mă, la o parte din lumină, ce dracu' vedeţi aci?!

Dar tunarii nu s-au retras, erau captivaţi de acest mic spectacol de chirurgie, întorcând spatele la marele spectacol care se desfăşura în văi.

În sfârşit, Athanase a scos aşchia. Era aproape invizibilă. Vizibil era un fir de sânge, care a ţâşnit cald şi viu, inundând palma, după ce aşchia a ieşit.

Athanase şi-a sorbit picăturile, lingându-şi rana cu vârful limbii. Era bun sângele lui. Apoi s-a întins pe spate, pe pământ, punându-şi mâinile sub cap. Făcuse în ziua aceea, împreună cu ceilalţi tunari ai bateriei Lupaşcu, o treabă bună.

Înghiţind o gură de muzică, primele acorduri triumfale de fanfară, dorobanţii şi vânătorii s-au aruncat înainte, cu urale, dar după primii paşi, care l-au smuls frenetic pe Toma, uralele s-au stins, rândurile s-au desfăcut şi au intrat în dezordine, cizmele au început să lunece, a urmat mizeria căţăratului, oamenii împingându-se unii pe alţii, căzând pe brânci şi ridicându-se, ca să ajungă sus. Nu s-au mai putut regrupa decât sus, deasupra. Toma n-a avut când zări coasta abruptă din faţa lui, uralele au pâlpâit din nou scurt, cu fiecare rând răsărit pe muchie, după care rândurile s-au prăvălit dincolo, unele după altele, într-o succesiune de valuri. Toma s-a trezit din nou în faţă cu spinarea lată a omului care-l preceda,

băiatul din Codrun dispăruse, în locul lui apăruse un necunoscut, la dreapta armeanul se ţinea de rând cu o energie disperată, ca un înecat care n-ar vrea în ruptul capului să se ducă singur la fund. Cumplit era că cei din mijlocul coloanei nu ştiau încotro fug, poate ştiau rândurile din faţă, cele care doborau sub cizme porumbul, fiindcă numai beţele porumbului pocneau scurt, ca puştile, dincolo de linia vederii, undeva înainte.

Apoi cei din coloana lui Toma au simţit sub cizme un mâl în care se afundau, ajunseseră în fundul văii, au luat-o la stânga, pe fir, pe firul unui şuvoi, apa chiftea sub tălpi, rândul din faţă s-a afundat într-o copcă, până la genunchi, rândul lui Toma l-a urmat, alunecând în mâl, în afară de armean, care a evitat copca sărind sprinten peste ea. În dreapta, se deschidea evident o perspectivă, un gol, fiindcă rândurile din

faţă au ezitat, comunicând deruta în adâncime, până la ultimul om.

Deruta n-a ţinut mult, imediat au ţâşnit uralele, acolo, în faţă, urale care n-au mai reverberat însă în urmă, cei din urmă avântându-se îndârjit şi mut, cu armele în mâini, spre golul acela.

Toma strângea arma cu o încordare crâncenă, toată puterea şi-o simţea în mâini, parcă mâinile şi arma l-ar fi salvat trimiţându-l înainte. Apoi s-a împiedicat într-o scară de asediu, care l-a doborât la pământ, lângă omul care căzuse odată cu ea. A simţit cum sar peste el rândurile vânătorilor şi a trăit scurt spaima că se pierde de ai lui. S-a redresat, ţâşnind în sus şi înşfăcând arma bine, lăsându-se cuprins în strângerea altui val, care înainta cu urale. A urlat fericit, descătuşat. A simţit chiar un fel de beţie, care i-a astupat auzul, în clipa când a intrat în raza încă nevăzută a focului, într-un ropot ca de picuri mari de

ploaie. Rândul lui s-a rărit, cu bufnituri tot mai dese de trupuri.

Toma şi-a luat încă un avânt, fericit să regăsească, în faţă, umerii laţi ai omului lui, care, dintr-un salt, a pus mâna pe scara lipită de parapet. Omul a alunecat însă, când a pus piciorul, iar Toma s-a simţit violent împins din urmă. L-a împins la rându-i, cu umărul, pe omul lui. Acum nu-i vedea decât fesele, apoi carâmbii cizmelor şi tălpile şi, într-o fulgerare laterală a privirii, zecile de scări ridicate pe zid, pe care vânătorii se căţărau, împinşi din spate, aruncaţi în sus de năvală, de clocotul de mare al uralelor care veneau de jos, din urmă.

Urcarea era ca o eliberare. Toma nu ştiuse niciodată că sufletul poate să-l preceadă, luând-o înainte, că o altă fiinţă, existentă în el, închinguită şi strivită în carne, se poate smulge din carne la un semn, într-o supremă încordare, ţâşnind în sus singură şi târând trupul, cu mult mai uşor, după sine. I s-a părut că e mai lung cu o lungime, că partea aeriană a fiinţei lui, cea care-l preceda, e luminoasă şi invulnerabilă, senină şi tare. N-o puteau străpunge gloanţele.

Şi fiinţa aceea urca, trăgându-l în sus, iar el, cu trupul uşor, o urma, fără să mai audă uralele, nici pocnetele de puşcă. Mai avea de suit două trepte iar piciorul lui drept a fixat bine scara.

Omul din faţă dispăruse, Toma n-a văzut în golul lăsat decât o bucată de cer. Ar fi vrut să se arunce în acel gol, îl împingea acolo năvala de hoardă a trupurilor din urmă, a trupului său care se avânta, care îşi urma fiinţa, speriat să n-o piardă. Mai era încă puţin, un pas.

Pasul n-a mai trebuit să-l facă el, valul din urmă l-a aruncat pe parapet.

Generalul Nepokoicitki a fost acela care l-a informat pe prinţ despre respingerea atacului român de la Griviţa şi

tot el a emis presupunerea că la Griviţa ar fi două redute, nu una.

La puţin timp după asta, Cernat, printr-o depeşă laconică, a confirmat ştirea despre înfrângere, fără niciun cuvânt de prisos.

Prinţul cunoştea pregătirile pe care corpul român le făcuse pentru acest atac, şi-l cunoştea pe Cernat. Era cu neputinţă ca acestuia să-i fi scăpat un detaliu, era surprinzător ca generalul să nu ţină în mână lupta. Tot ceea ce prinţul îşi putea îngădui să întrebe, înainte de a lua o hotărâre, era dacă coloanele române de luptă intraseră în acţiune la timp, conform ordinului iniţial. A formulat trei întrebări, privind cele trei coloane, telegrafistul a imprimat rapid textul, peste puţină vreme Cernat a răspuns cu o singură frază:

Coloana Ipătescu distrusă, coloana Gramont absentă, coloana Borănescu respinsă.

Când a primit depeşa, prinţul stătea în picioare, rezemat de şaua calului său negru. A

lăsat mâna să-i cadă pe lângă trup, şi şi-a plecat privirea în pământ. Cozorocul chipiului de colonel îi trimitea pe faţă o umbră neagră, care se întâlnea cu negrul vestonului, al pantalonilor şi cizmelor. Singura pată albă, în acea clipă, era hârtia cu cele nouă cuvinte care îi vestiseră dezastrul. Şi-a plecat capul şi calul, fornăind, lăsând să se scurgă în jos, spre pământ, tot întunericul coamei şi al moţului. Prinţul a rămas multă vreme aşa, în bătătura goală, cu depeşa în mână, lângă calul cu capul plecat. Fotografii şi pictorii de curte, care aveau să apară mai târziu, au ratat prin absenţă unul din rarele momente autentic plastice legate de biografia prinţului. Telegrafistul stătea la câţiva paşi mai la stânga, încremenit, în afara cadrului. Suita dispăruse, moral, din această orbită a

nenorocirii.

Simţind ceva, zăpuşeala, sufocarea, tăcerea, cameristul prinţului a apărut pe prispă, purtând în mână o tavă cu un pahar de apă. Momentul era aproape hilar: întreaga asistenţă era îngheţată, înconjurând cu o solemnă distanţă stâlpul negru pe care prinţul îl reprezenta, în timp ce cameristul, cu tava în mână, îşi plimba ochii de la o uniformă la alta, de la un chip la altul, neştiind cui să destineze paharul. Cameristul a isprăvit prin a se uita la tavă, stângaci, derutat, ca şi cum cineva i-ar fi dictat un joc de scenă absurd.

Nicolka a făcut un pas către prinţ, luându-şi îndrăzneala să întrebe ce se petrece.

Prinţul s-a recules şi a încălecat.

În drum spre Griviţa, galopând pe coama unui deal pe care ploaia din cursul nopţii îl ocolise, ofiţerii care îl însoţeau pe prinţ au observat la un moment dat un alt grup important de militari călare, care se îndrepta spre sud, în sens contrar. Era grupul marelui duce, avându-l în frunte pe Nicolas, îmbrăcat în alb. Suitele celor doi comandanţi, mişcându-se la etaje cosmice diferite, târau după ele trâmbe lungi de praf. Întâlnirea nu se putea totuşi evita. Era prima după Te Deum. Nicolas, care îl observase mai din vreme pe prinţ, a oprit convoiul său, aşteptându-l pe comandantul *en chef* să

coboare coasta. Acesta a acceptat inevitabilul şi a coborât cu suita sa. Prinţul îl avea la dreapta sa pe Nicolka. Au descălecat amândoi, praful venit din urmă în vârtej i-a învăluit o clipă, acoperindu-i. Când s-a limpezit aerul, cei doi se aflau faţă în faţă, iar vestonul prinţului era ceva mai deschis la culoare, cu exact nuanţa care înnegrise întrucâtva vestonul alb al lui

Nicolas.

— Avem o zi proastă, Nicolas.

— Ştiu.

— S-a făcut tot ce omeneşte a fost cu putinţă, până în această clipă.

— Ştiu.

De obicei tocmai în asemenea clipe, din anturajul celor mari răsar diferiţi inşi obscuri, escroci, sau nebuni, care propun soluţii salvatoare. Nu s-a ivit nimeni, atunci, pe loc, iar cei doi comandanţi şi-au trăit intens şi singuri drama. Gesturile ireparabile se făcuseră. Dispozitivele puse în mişcare la semnul celor doi se rostogoleau acum singure, în sens sau în contrasens cu ordinele iniţiale, fără ei. Marii comandanţi erau expropriaţi de propria lor faptă, care îi depăşea. Este reversul „sentimentului imperial”, pe care l-au trăit chiar cei care au impus modelul – un Alexandru Macedoneanul, un Cezar, un Napoleon.

— Înălţimea-voastră, s-a adresat lui Nicolas cineva din suită, totuşi de sus se vede mai bine.

Cei doi comandanţi au consimţit să se urce pe muchia dealului, de unde prinţul coborâse.

Au făcut drumul pe jos, cu căpestrele cailor în mână. Suitele au rămas în urmă, minus micul prinţ cadet, care primise îngăduinţa să-l însoţească pe comandantul *en chef*. Cei doi au cercetat zarea de la sud, cu binoclurile, în tăcere. Nu erau multe lucruri de observat. Peisajul avea o anume grandoare posacă, încuiată pentru ochi, zbaterea luptei de pe imensul front nu reuşise să tulbure decât ici-colo spinările placide de lut ale dealurilor, văile înguste şi întortocheate pe fundul cărora, invizibil, se mişcau trupele. Furtuna din cursul nopţii, cu marile ei descărcări electrice, cu ruperea de nouri, cu torentele care muiaseră lutul, fusese cu mult mai însemnată pentru mişcarea momentană a geografiei.

Ca o confirmare a faptului că nu se întâmplase mare lucru, cel puţin până atunci, din apropiere s-a auzit un sunet sec de talangă. Un băietan, cu sumanul între umeri, un copil bulgar de vârsta lui Nicolka, a ieşit de după o tufă de spini, cu ciomagul în mână, răcnind la animalele lui. Păzea nişte capre şi câteva oi. Nu s-a sinchisit de cei trei militari, a alergat după ţapul care purta la gât talanga, acesta se arăta recalcitrant, până la urmă ţapul s-a oprit în preajma cailor, care l-au avertizat să nu se apropie, fornăind şi bătând spre el din copite, între cele patru animale, ţapul şi caii, s-a creat spontan o anume legătură, o tensiune care ignora cu totul clipa oamenilor şi clipa naturii posace din jur. În joc a fost atras şi Nicolka.

ochii galbeni ai ţapului l-au fascinat o clipă, până când băiatul bulgar, făcând să zbârnâie ciomagul în aer, a alungat animalul cornut, fascinat la rându-i de acele fiinţe stranii, apărute acolo, pe acel deal pustiu, între tufe de spini şi măcieş.

Cei doi comandanţi şi-au reluat discuţia în franţuzeşte.

— Va trebui să protejăm rezervele, a spus
Nicolas.

— Ştiu, a răspuns prinţul.

— E ceasul în care orice risc poate să fie catastrofal, a mai adăugat Nicolas.

— Ştiu, a confirmat prinţul.

Apoi iarăşi au tăcut. Băiatul bulgar, cu sumanul între umeri, îi privea de la o oarecare distanţă, sprijinit în ciomag. Lângă el se afla un câine, cu o ureche bleagă, care se sfia să latre.

Căţărat în două picioare, ca să culeagă o frunză, ţapul recalcitrant suna din talanga lui.

— Nu ne rămâne altceva de făcut, a mai spus Nicolas,

decât să ne întoarcem la trupele noastre.

— Ştiu, Nicolas.

Nicolas a încălecat, urmat de prinţ şi de

Nicolka. Nu s-au privit. Marele duce a salutat scurt, dar cu căldură, chiar cu un fel de rupere fierbinte interioară:

— Bonne chance, mon cousin![22]

S-au despărţit urmându-şi fiecare drumul spre trupele sale. Cei doi comandanţi căzuseră

de fapt de pe culmea abstractă care domina lupta, risipindu-se în fragmente.

Prinţul aparţinea, din acea clipă, fragmentului armatei române.

Coloana Gramont, care rătăcise drumul prin ceaţă, încă din cursul nopţii n-a mai putut participa la luptă.

Muchi Australianul şi Haim Fişer, dorobanţi din batalionul 2, condus de maiorul Handoca, au petrecut o noapte şi o jumătate de zi de coşmar. Ei s-au încolonat în plină beznă, la puţină vreme după ce a stat furtuna şi au pornit din corturile ude, cu compania lor, într-o direcţie necunoscută, la deal, pe o coastă lunecoasă, plină de spini şi bălării. Vegetaţia lucea fantomatic, îmbrăţişarea cu trupurile frunzoase şi ude dădea fiori. N-a durat mult şi au intrat după asta într-o vie. Haracii pocneau scurt, dărâmaţi şi călcaţi în picioare, dorobanţii seam piedicau în butucii de vie şi cădeau. Dar asta n-a fost tot, a urmat coborârea pe o vale prăpăstioasă, nu se ştie unde, când oamenii se rostogoleau ca bolovanii sau îşi dădeau unul altuia ţeava puştii, ca să se ajute. Cu chiu, cu vai au ajuns jos şi s-au regrupat.

Călăuzii locali dispăruseră, ofiţerii au pus sergenţii să numere oamenii, oamenii nu ieşeau la socoteală. Muchi

---

22 Succes, augustul meu văr !

Australianul şi Haim Fişer au fost număraţi de câte două ori. O dată ieşiseră în plus, o dată în minus.

— Să ştii că de noi nu e nevoie! a spus

Muchi.

— Taci dracului! i-a şoptit Haim. Mai întâi să ieşim din nenorocirea asta şi apoi vedem noi ce mai facem.

N-au ieşit din nenorocire, înaintarea a fost şi mai grea. La un anume moment cei din primele rânduri, sau cercetaşii trimişi înainte au ajuns probabil în preajma unei redute otomane, iar câţiva soldaţi s-au încurcat în nişte sârme de alarmă de care atârnau tinichele. La fiecare mişcare, un zgomot infernal.

— Staţi pe loc, nu mişcaţi!

Tot a mişcat cineva, otomanii au tras, românii n-au răspuns, câţiva soldaţi au rămas atârnaţi în sârme. Au ieşit până la urmă din raza tirului otoman, nimerind într-o mlaştină care atrăgea toată ceaţa zorilor. Comandantul, speriat sau cretin, a ordonat iar rămânerea pe loc.

Unde? Cum te mişcai, cum te-afundai! Iar oamenii se zbăteau în mocirlă ca porcii.

— Haim, a strigat Muchi, o să vezi tu că aici murim.

— Asta s-o crezi tu! O să se găsească până la urmă ceva şi mai rău.

— Ce?

— Nu ştiu, ai să vezi!

Înarmaţi cu nădejdea că îi aşteaptă ceva şi mai rău, cei doi s-au luptat cu mocirla. Muchi era poreclit Australianul, pentru visul lui de a ajunge în Australia, unde să fondeze un stat al oamenilor liberi. Pornind din Galiţia spre sud, prin Cernăuţi şi Vatra Dornei, l-a prins la

Bucureşti războiul, iar aici comunitatea l-a convins să plece pe front, în locul unuia cu mulţi copii. El tot n-avea ce pierde. îşi amina doar proiectul, amâna drumul spre Australia cu câteva luni, printr-un scurt ocol la Plevna. În

schimb putea câştiga ceva, nu mare lucru, totuşi ceva: banii pe care îi lăsase în ţară fuseseră investiţi într-o afacere de transport public. Muchi participase cu cincisprezece la sută la cumpărarea şi echiparea unei birje, care circula clandentin prin Bucureşti. În afacere se băgaseră vreo şase inşi.

— Când te întorci, i-a spus asociatul principal, capitalul tău s-a dublat. Între timp legalizăm afacerea: cumpărăm o patentă pentru trăsură!

Muchi era un entuziast, făuritor de planuri mirifice, un călător al norilor. Haim Fişer, om copt la minte şi cumpătat, era în schimb ponderea întruchipată. Haim Fişer era meseriaş, tinichigiu cu patentă, cu drept asigurat de a-şi exercita liber profesia plătind o taxă fixă. El nu visa să ajungă nici bancher, nici proprietar de tramvaie cu cai, nici stăpân peste pământuri aurifere în Africa sau în Brazilia. Cu atât mai mult nu visa la Australia, pe care nici n-o plasa în vreun fel pe hartă. I-a şi spus în primăvară lui Muchi, pe care îl ţinea în gazdă:

— Ştii tu ce e Australia asta a ta?

— Ce?

— Un vax.

— Asta s-o crezi tu!

— Bine, ai să vezi!

După care Muchi a amânat proiectul său cu

Australia, plecând pe front, împreună cu Haim.

Haim se consolase cu ideea că n-are noroc, că întâmplările vieţii nu sunt altceva decât o scară coborâtoare care duce la moarte. Tot ce poţi face este să nu cazi de pe ea ca bolovanul, să întârzii cât poţi coborârea, să calci cu prudenţă.

Tot cazi, dar cazi mai încet, dacă n-ai ghinion.

Acum Haim se convinsese încă o dată că avea

ghinion: chiar în ziua atacului, când toţi luptau pe curat, el căzuse într-o mocirlă, în care se zbătea împreună cu fantezistul Muchi.

— Ai să vezi că mâine n-o să ne mai recunoaştem unul pe altul! i-a spus Muchi lui Haim.

— De asta îmi arde mie, să te recunosc pe tine? i-a răspuns Haim. Numai dacă ne-ar recunoaşte ăia care ne caută.

— Crezi că ne mai caută cineva?

— Ori turcii, ori românii. Dacă avem ghinion, ne găsesc turcii.

Apoi Muchi l-a pierdut pe Haim. Dorea să-l strige, dar nu era voie, consemnul tăcerii.

Haim, care îl căuta la rându-i pe Muchi, se întreba ce s-ar întâmpla dacă totuşi ar avea ghinion şi mai mare, dacă peste ei ar da turcii, aşa cum se întâmplase o dată când românii au dat peste turci, tot în întuneric şi tot într-o mocirlă.

„Oare turcii iau prizonieri? s-a întrebat el.

Când e la mijloc aşa o ură, cine mai are timp să ia prizonieri! şi-a răspuns tot el. Nu luau prizonieri nici ruşii, nici turcii. De ce-ar fi luat prizonieri românii?” Dar s-ar fi putut la fel de bine ca unitatea din care făcea parte să nu cadă pe mâna turcilor, să cadă, în schimb, în raza tirului românesc sau rusesc. Cine ştie unde se aflau, dacă nu cu mult în urmă se găsiseră atât de aproape de turci! Ar fi o nebunie să cazi ucis de ai tăi!

Epuizând toate ipotezele negre, Haim Fişer s-a liniştit, singurul lucru important de făcut mai rămânându-i să-l găsească pe Muchi. S-a regăsit cu el în lumina zorilor:

— Haim, unde dracu’ ai fost? a început Muchi.

— Tu vorbeşti? i-a răspuns Haim. Te-am căutat de-am

înnebunit.

— Pe mine?! Eu te-am căutat pe tine, nenorocitule! Spune unde dracu' ai fost?

— Aici, lângă tine!

Când s-a făcut lumină pe deplin şi-au dat toţi seama că se aflau la câţiva paşi de malul uscat şi solid, pe care ar fi putut să aştepte liniştiţi intrarea în luptă. Maiorul Handoca a ordonat ocuparea malului şi regruparea oamenilor extenuaţi de aventura nopţii, rupţi şi murdari.

Din „punctul 7" al ordinului prinţului, punctul care privea ţinuta, se alesese praful: uniformele erau ude şi negre, pantalonii albi şi mănuşile albe ale ofiţerilor arătau mai murdare decât efectele soldaţilor, noroiul abolind distincţia între grade pentru tot restul zilei.

Nu s-au putut mişca din acel loc, a căzut din nou ceaţa. Unitatea a rămas prizonieră valurilor fantomatice de aburi care au astupat valea. Maiorul Handoca a trimis cercetaşi spre toate punctele cardinale, dintre care numai doi s-au întors, fără niciun rezultat. Ceilalţi vor fi căzut la turci sau vor fi nimerit sub gloanţele unităţilor care deschiseseră focul spre turci.

Maiorul Handoca a decis să aştepte. Era mai înţelept, a socotit el, ca cei care îi încredinţaseră această misiune absurdă – o mişcare de învăluire pe un teren necunoscut – să trimită cercetaşi să-l caute şi să-l descopere pe el.

Dar coloana Gramont n-a mai fost căutată de nimeni până la asfinţit.

— Haim, am pierdut norocul de a muri azi!

I-a spus Muchi lui Haim, când peste valea înecată în ceaţă se întinseseră umbrele.

— Asta s-o crezi tu! încă nu s-a isprăvit ziua.

Ultimul val de vânători pornit spre redută l-a aruncat pe Toma sus, pe zidul otoman. Valul n-a mai avut puterea să-şi rupă drum mai departe, s-a sfârşit în actul izbirii – în

fărâme de scări, fascine, gabioane, oameni – dar refluxul nu l-a mai putut lua înapoi pe Toma, care a rămas inert pe parapet.

În plin avânt, Toma primise lovitura cu patul armei, în cap, lovitura fusese scurtă şi nedureroasă, mai puternic a fost şocul împingerii, care-l aruncase pe burtă, cu capul atârnat dincolo de zid. Apoi a venit o ameţeală, un fel de noapte a minţii, apoi o trezire scurtă, în care aştepta urlalele, apoi o linişte stranie, dilatată imens de ţiuitul urechii. În această linişte a simţit cum, de pe gât pe umăr, apoi în lungul mâinii drepte, care atârna moale în jos, se prelingea un lichid fierbinte, străin de el, care picura rar, ca după o ploaie care a stat. îşi simţea un ochi ud şi ceţos, nu înţelegea unde cad picăturile. Ar fi trebuit să-şi deschidă pleoapele cu cealaltă mână, pe care n-o putea mişca. A făcut efortul să se răsucească. L-a strivit din nou ceva, o apăsare grea, un fel de bârnă de fier care-l ţinea prins dedesubt, iar trupul a consimţit să rămână neputincios, prizonier. Apoi a urmat o nouă cădere în întuneric, după care n-a mai simţit nimic...

Toma bătea pere, la el acasă, erau nişte pere mici, pietroase, verzi-galbene, mai mici decât frunzele lucii sub care se ascundeau. Privea în sus şi le căuta cu ochii, ţinea un arac în mână, gata să lovească, dar ezita, voia una anume, iar o voce ascuţită, nu ştia a cui, poate a surorii lui mai mari, îl mustra:

— Lasă-le să se coacă!

Vocea ascuţită l-a tras de mânecă tocmai în clipa când era gata să dea cu aracul, i-a frânt gestul, l-a făcut să se întoarcă şi să strige:

— Ce vrei? Lasă-mă-n pace! O vreau numai pe aia de sus!

— Atunci ia-o!

A încercat să se lungească, s-o ia cu mâna, fără arac. Se înălţase în picioare mult, pe vârful degetelor, dar nu reuşea să ajungă. Se smulgea şi recădea, recădea dureros, cu nişte junghiuri pe care le resimţea acut în osul umărului drept şi în interiorul urechii.

Îi revenise iar ţiuitul acela. Ceva se destupase în fiinţa lui, prin care curgea acum un singur sunet, un sunet lung, continuu, pe care voia să-l prindă, să-l apuce, dar nu pricepea de unde vine, de jos, de sus, din interior, mâna nu putea să prindă acel sunet, care s-a şi spart, s-a învălmăşit, s-a înceţoşat, iar fiinţa lui şi-a recăpătat dintr-odată, treptat, greutatea lutoasă, inertă.

Toma a reuşit să deschidă un ochi viu, ochiul stâng. Celălalt şi-l simţea ud şi întunecos, a înţeles că e linişte, când ţiuitul din ureche a stat.

Jos, sub el, un turc îşi curăţa arma.

Cernat vedea, fără putere de a mai reacţiona, că ceea ce era fatal să se întâmple se-ntâmplă.

Acum venea şi prinţul.

După zdrobirea coloanei Ipătescu, la reduta

Griviţa 2, după respingerea a doua atacuri la reduta Griviţa 1, după rătăcirea coloanei Gramont, căreia nimeni nu-i dădea de urmă, acum pica şi el. Văzută de departe, suita – îngroşată între timp cu şi mai mulţi ofiţeri de legătură ruşi şi români – înainta lent şi sigur, ca un nor de furtună, acei nori care trimit înainte un vânt rece şi o trâmbă de praf. În frunte.

El, pe calul lui negru, în negru.

Cernat era pregătit să-l primească demn. îl strangula totuşi gândul sosirii, această iminenţă, inutilitatea actului, de vreme ce raportase regulat mişcările trupelor, prin telegraf şi curieri, de vreme ce totul era ireversibil, chiar dacă acest ireversibil trebuia dus până la capăt, ca şi

paharul cu fiere care se bea până la fund.

Atunci de ce şi El, aici? Poate fiindcă şi El intra în ireversibil.

Maşinal, nu ca un elev, dar ca un militar cu instinctul datoriei sale, generalul şi-a pus în ordine ţinuta. Avea totuşi şi un dram de emoţie, un fel de trac, care îl făcea să se îngrijoreze de sine, de firea sa impulsivă şi rebelă. Când cad prea multe pe capul unui om, acest cap poate şi plesni. Cernat şi-a strâns mai bine capul în cercul chipiului, apoi a rămas cu palma încremenită la cozoroc, când prinţul a descălecat.

— Să trăieşti, măria-ta!

Prinţul i-a dat toată mâna, o mână rece, cu degete lungi, străbătute acum de un frison.

Generalul l-a însoţit în adăpostul comandamentului, până în faţa hărţii. Ce se mai putea spune? Ideea de a desfăşura orizontal harta, pe nişte scânduri, dădea imaginii luptei, pe care harta o cuprindea, o poziţie de catafalc.

Zotov avusese o idee mai bună spânzurând harta, deşi acolo imaginea luptei se vedea prăvălită, ca într-o prăpastie.

Prinţul a închis ochii în faţa acestor două imagini, una, cea de lângă el, pregnantă, nemijlocită, cealaltă, pe care o lăsase în urmă, mai vagă, el a strâns puternic cravaşa pe care o ţinea în mână, ca gâtul unei fiinţe ce refuza să moară.

— Cernat, a şoptit el, vreau să văd trupele mele.

A spus-o în româneşte, cu emoţie. Lui Cernat i-au dat lacrimile, două boabe sărate i-au ţâşnit din ochi, fierbinte, instantaneu. A irumpt în el o căldură, ca de vin fiert. Congestionat la faţă, cu mâini tremurânde – era fără mănuşi – l-a condus pe prinţ afară, ajutându-l el, nu altcineva, să încalece. A încălecat şi suita, dar prinţul a

oprit-o. Ceea ce urma să facă trebuia să se petreacă fără martori, ca o întâlnire a lui, singur, cu Dumnezeu.

Dintre toate unităţile angajate în cea de a treia bătălie a Plevnei, una singură a trăit groaza surprizei într-un chip absolut: coloana

Ipătescu. După intrarea în foc, nu s-a mai ştiut nimic de ea, fiindcă cei din coada coloanei aveau tăiată retragerea prin foc deschis din spate, din reduta Griviţa 1, cei din faţă au intrat în măcelăria focului dezlănţuit din reduta

Griviţa 2. Capcana fusese concepută fără greş.

Au intrat atunci în moarte: batalionul 1 din regimentul 8 linie, comandat de căpitanul Valter Mărăcineanu; batalionul 2 din acelaşi regiment, comandat de maiorul Macca. Celelalte două batalioane, comandate de maiorii Şontu şi Lipan din 10 dorobanţi, au avut aceeaşi soartă. Răniţii culeşi în cursul nopţii de lângă parapetul redutei Griviţa 2 au fost hăcuiţi cu topoarele de otomani. Numai puţini s-au mai putut retrage.

Morţii au rămas între linii, până la primul armistiţiu, din 6 octombrie, când nu i-a mai recunoscut nimeni. Soldaţii au spus, atunci, că sufletele celor căzuţi nu s-au desprins de lângă trupurile lor, rămânând şi ele acolo, între linii, până când osemintelor – curăţate de lupi, guzgani, ciori, furnici – li s-a dat dreapta dezlegare, în urma slujbelor şi a stropirii cu vin.

Abia atunci sufletele celor căzuţi, eliberate de datoria lor, au putut porni înapoi, către case, trecând uşoare Dunărea.

Rămas pe locul cu sute de raniţe, absorbit în meditaţie, Parva a realizat, abia într-un târziu, că acelaşi loc fusese transformat în punct de prim ajutor, unde acum erau aduşi răniţii scoşi din luptă, sute de răniţi. „Nu, şi-a spus el, pornind de la observaţia lui Cantemir privind

palatalizarea labialelor, precis limba e o creaţie a femeilor, la capătul prim al limbii se află o mamă. Numai ele, mamele, au putut modela acele sunete informe, abia ghicite, abia distincte, gemetele, ţipetele copilului, articulându-le într-un limbaj. Comunicarea prin sunete sau semnale la păsări, în perioada de creştere a progeniturii, în dragoste, în clipe de primejdie, este tot o iniţiativă a femelelor. La femelele lor, cu gheare şi colţi, se întorc şi felinele mari, rănite în luptă!”

Îi captivase urechea nişte sunete indistincte, sunete pure, consoane, vocale, grupuri vocalice sau consonantice, care se modelau şi transformau aproape de el, lângă el, în urechea lui, rămânând nearticulate, genuine, aşa cum genuin e geamătul. Soldaţii, uzi de sânge, recăzuseră de pe creasta limbii, jos, la rădăcina acesteia, la sunetele prime, pe care le scoteau nici măcar ei, ci trupul lor.

Poate că asta făcea, pe măsură ce unii răniţi se dezmeticeau, se limpezeau, primind balsamul pansamentelor, ca scâncetele involuntare, de sugaci, să se ridice treptat la silabe sau grupuri de silabe:

— Mă-mă!…

Urma apoi o pauză lungă, o tăcere grea. Ce banală construcţie fonică, ce construcţie elementară!

„O, da! şi-a spus Parva, rămânând cu ochii închişi, fără a avea puterea de a privi în jur.

Este ea, Mama. Soldatul care o cheamă, redevenind copil, s-a întors la ea”.

Şi-a impus să-şi recapete tăria. Parva nu suporta vederea sângelui, voia să-l privească totuşi pe soldatul din apropierea lui, care a gemut sau a strigat. Era băiatul din Cordun. Înainte de luptă, în valea aceea ocupată de vânători şi dorobanţi, acelaşi băiat stătuse în rând, la stânga lui Toma Nicoară. Întrebat ceva de

Toma, acolo în vale, băiatul răspunsese greu, venind spre Toma de undeva de departe, din adâncul lui. Acum, băiatul se întorsese din nou acolo, foarte departe, dincolo de front, undeva unde nu-l mai putea ajunge nimeni:

— Mă-mă!...

Parva l-a privit pe soldat. Aiura. Brancardierul care se ocupa de el i-a ridicat capul şi i-a dat, dintr-un bidon metalic, o duşcă de vin.

Obrajii băiatului s-au împurpurat, iar ochii lui, deschişi, au căpătat o strălucire stranie, strălucirea ochilor care nu văd. Nu el vorbea, el nu vorbea, gemea de fapt instinctul.

— Ajută-mă, domnule, să-l pun din nou pe brancardă. Ăsta nu mai are zile!

Parva l-a ajutat pe brancardier să-l ridice, prinzând picioarele rănitului, amândoi l-au depus pe brancardă, iar cu brancardă cu tot l-au împins într-o trăsură sanitară, lângă alţi răniţi. În timpul transportului, brancarda de pânză l-a legănat pe rănit, iar acesta s-a calmat, a intrat într-un fel de somnie.

„Bărbaţii, şi-a spus Parva, au nostalgia unui leagăn. Ei când se întorc, frânţi din lupte, eşuează în braţele cuiva, pe un căpătâi, pe o vatră, pe un piept mişcat ritmic de miracolul respiraţiei, pe un pântece fecund. Când n-au pe nimeni, funcţia aceasta o preia pământul”.

Întors lângă raniţe, Parva se gândea că oamenii singuri vor să moară pe pământ. îşi simţea mâinile ude. Şi le-a privit. Era acelaşi roşu care îl obsedase în cursul dimineţii, roşul dormitorului Păunei, dar mai intens şi mai fierbinte, un fel de roşu nupţial. A rupt un smoc de iarbă ca să se şteargă. Era de fapt un smoc de trifoi. Sângele vegetal s-a amestecat în palmele lui, frecate una de alta, cu sângele animal al zilei.

„Lupta are totuşi ceva atroce, şi-a spus

Parva. îţi sacrifici integritatea şi uneori identitatea. E jertfa de a nu mai fi tu, ca trup sau ca sine. Probele intrării în luptă sau ale ieşirii din luptă sunt murdare”.

Parva s-a şters din nou pe mâini. Sângele avea ceva cleios, nu ieşea din piele, amestecat între timp cu sângele verde al trifoiului. Poate că între timp băiatul murise. Parva văzuse cum i se bălăngănea capul, afară din trăsura care se pusese în mişcare. Ar fi trebuit să-l aşeze mai bine, dar soldatul de pe capra trăsurii dăduse bice cailor.

Într-un muzeu din Berlin, nu-şi mai amintea care, Parva fusese reţinut de o sculptură arhaică în piatră, precolumbiană sau poate hindusă, care figura un sex feminin, un fel de roată solară concavă, din care ţâşneau picioare în loc de raze. Era un fel de Shiva sexual, ştiut fiind că Shiva e figurat ca o caracatiţă, cu multe braţe. Ferventul acelei religii vechi, adoratorul acelui Shiva erotic îşi sprijinea probabil fruntea extenuată şi sterilă în perna acelui bazin.

— So-ro!...

Deci şi surorile! Mamele şi surorile erau convocate pe rând, aici, din depărtarea lor, în nişte prime aglutinări de silabe. Apoi Parva a mai reuşit să distingă şi alte grupuri de silabe, gâfâite, stinse, scrâşnite, agonice, mute, simplă mecanică sonoră.

Ar fi trebuit să se mute de acolo – Parva o dorea – dar trebuia să rămână pe loc să păzească raniţele. Primise „o misiune”, o misiune ridiculă, de la un ofiţer care, poate, nici n-avea să se mai întoarcă.

Pe câmpul cu răniţi nu era nicio femeie. Cele câteva surori de caritate, romånce, care se aflau pe front, erau la o mare distanţă de locul luptei, în spitalul de etapă de la Muselim-Selo. Femeile, doamne şi domnişoare din înalta societate, voluntare la Crucea Roşie, cum şi călugăriţe sau

femei din popor, se aflau dincolo de

Dunăre, pe ţărmul român, în spitalele goale la acea oră, organizate prin operă de binefacere, care aşteptau răniţi. Dar întâlnirea între bărbaţi şi femeile lor se produsese. Primitiv, ca în primul ceas al limbii sau ca în prima luptă a omului.

Nu, Parva nu se mai putea gândi la Păuna

Catargi, ci la Gea, mama umanităţii.

— Mamăăă!…

Un *a* lung, ca un ecou gutural de bucium i-a atras din nou atenţia. Un nou *a* lung…

— Mamăăă!

— A zis ăsta ceva? a întrebat un sanitar.

— N-a zis nimic. Vezi cum îl chema!

Deschizând vestonul la piept, sanitarul i-a scos rănitului matricola, bucăţica aceea de carton legată cu o sfoară la gât, ca o iconiţă, pe care un furier de batalion scrisese un nume.

— Spune, mă, cum îl cheamă!

— Parcă io ştiu să cetesc!…

Toma Nicoară nu se mai putea dezmorţi.

Aparţinea acum umbrelor de *dincolo*, între el şi ai săi se căsca o prăpastie al cărei perete nordic se tot dilata şi se tot îndepărta, până la a nu-l mai simţi, împreună cu ai săi, rămaşi în celălalt punct cardinal. Era prăpastia asfinţitului, după care avea să vină, între el şi lume, prăpastia nopţii. Singura lume reală era acel petec cu oameni negri, tot mai negri, de jos, dintre care unul, cu faţa smeadă şi ochi oblici, îl examinase în câteva rânduri.

O dată, acel om de jos şi-a ascuţit junghierul.

Se afla chiar sub el, niţel mai lateral, şi trăgea din când în când cu coada ochiului în sus, văzându-i capul căzut peste gol. Omul de jos, un bărbat tânăr, ascuţea minuţios, cu plăcere, lama junghierului, trăgând din când

în când cu ochiul, ca să se asigure că cel de sus îl aşteaptă, după care încerca lama, niciodată suficient de tăioasă, cu buricul degetului arătător. Apoi pe omul cu junghier l-a strigat cineva, bărbatul s-a ridicat cu părere de rău, a mai aruncat o privire în sus, s-a dus, dar nu departe, ca să discute cu altcineva, un alt ofiţer, cu care a conversat o vreme, nu preocupat de conversaţie, ci de grija celui atârnat sus, pe parapet.

Omul necunoscut l-a trimis pe cel cu junghierul undeva, *omul lui* s-a dus cu părere de rău, punându-şi la centură arma, apoi a revenit dar a uitat de el – îl ignora? –, s-a întors împreună cu nişte soldaţi care tăbârceau o *mitralieză*.

A durat mult această ignorare, Toma a avut răgazul să observe felul cum se monta noua armă de luptă, pe care n-o cunoştea, apoi felul cum au fost târâte cele două lăzi de cartuşe, nişte lăzi cu cartuşe lungi, de mare calibru. În peretele redutei pe care se afla, chiar sub el, era tăiată probabil o ambrazură, mitralieza fusese instalată acolo, acum nu-i mai vedea discul în care fuseseră introduse cartuşele, vedea numai coada armei, afetul mic, ca de tun, lângă care s-a trântit, pe burtă, un soldat otoman.

Omul lui a aprins o ţigară. Fumul ocolea capul lui Toma, turcul fuma stând în picioare, într-o parte, dar Toma râvnea o trâmbă de fum pe obraz, care să-i alunge furnicile şi muştele din răni, mai ales furnicile care-l pişcau mărunt, până la leşin. Furnicile îl treziseră, acum furnicile îl torturau. Le simţea umblând în cârduri pe gât, pe linia unei dâre usturătoare de carne vie, cu un popas insistent la colţul gurii, apoi mai sus, spre nări. Ştia că pătrunderea bestiilor minuscule în narine, apoi pe cele două tuneluri subţiri, care duc înăuntrul lui, în plămâni, aveau să-l prăbuşească din nou în leşin.

Ar fi fost mai bun cuţitul sau glontele *omului lui*.

Toma a simţit în gură o urzicare cumplită, acel gust acru-iute de acid formic, care i-a paralizat gâtlejul şi gândul.

Locotenentul Ali Şeker, aşa îl chema pe *omul lui*, şi-a amintit de ghiaur, în sfârşit, a ridicat capul în sus, l-a privit. Soldatul creştin de la nord avea un ochi deschis, unul închis, dar pleoapa ochiului deschis nu clipea. Nu mişca nici mâna, atârnată în jos, de pe degetele căreia se scurseseră, până adineaori, picături rare de sânge. Un bondar dădea ocol degetului mare, umflat, cangrenat, cu un bâzâit intermitent:

pauză, bâzâit, pauză. Lucrau harnic şi mult furnicile. Faţa lui Toma părea un fruct căzut din cer pentru liotele mărunte ale pământului.

Ali Şeker a stins ţigara sub talpa cizmei şi şi-a spus:

— Oamenii cad ca nişte smochine coapte, ca să-i mănânce furnicile.

A scuipat cu silă. Smochinele coapte, zemoase, urmau să aibă pentru el, tot restul vieţii, chiar după prizonieratul la Bucureşti, ceva greţos.

Trupele prinţului, dorobanţi din batalioanele decimate, vânători din companiile rărite şi scăldate în sânge, se adunaseră, spre reformare, sub muchia coastei care dădea în valea ce avea să se numească, de atunci încolo, *Valea Plângerii*.

Cernat a frânat calul său, obligându-l pe prinţ să facă la fel. Bărbatul tânăr, fragil şi scund, pe care generalul îl avea în faţă, la un pas, avea vestonul ud de apă, transpiraţia răzbindu-i prin cămaşă, prin mătasea căptuşelii, prin vată şi stofă, desemnând o dâră umedă, şiruitoare, de la gât spre mijloc. Dungi late de sare, zbicite de vântul galopului, desemnau anatomia omoplatului drept şi a coastelor, ca o sugestie de ceea ce, mai târziu, avea să fie radiografia. Cernat îl simţea cum respiră, ca un om.

Şi omul s-a întors spre el. Ochii celor doi bărbaţi, aflaţi singuri, s-au întâlnit. Militarului în negru îi tremurau buzele. Cernat a îngăimat doar atât:

— Măria-ta...

Măria-sa a închis ochii, stingându-le licărirea albastră prin care, rece şi exact, lua act de lume, rămânând zăvorât în sine, ca într-un fel de întuneric. Urma să facă ceea ce nu voise niciodată, să coboare în faptă, în fapta aceea grozavă, dură şi decisivă, prin care se pierd sau se răscumpără neamurile, dar pe care cei predestinaţi n-o ating, pecetluind-o numai cu sigiliul lor. El era până atunci un sigiliu. Acum i se cerea să fie un bărbat de carne. Pulsaţia tâmplelor era mai năvalnică decât pulsaţia din piept. Cernat îl privea.

Îi simţea dogoarea privirii sub pleoapele închise, şi ştia că, deschizând ochii, prinţul trebuia să se întoarcă scurt spre trupe, decis şi marţial.

Trebuia să-şi aleagă bine cuvintele pe care nu le mai putea gândi – cumplit blestem! – nici în germană, nici în franceză, limba tatălui şi limba mamei sale, ci în noua limbă a valahilor de la Dunăre, limba soldaţilor săi. Prinţul trebuia să aleagă, din această limbă nouă, ca pe diamante, exact cuvintele care să spună tot.

Trebuia să le aleagă potrivindu-le cu mână sigură, fără nicio tulburare de voce, de ordine sau de accent, adunându-le în platina unei formule unice, care să cadă, ceresc şi fatal, ca un decret divin. A dibuit în minte cuvântul *credinţă*. Nu-şi astâmpărase tremurul interior, iar

Cernat îl privea. Acuşi urmau să freamăte în faţa lui trupele, şi el în faţa lor. Comunicarea între el şi trupe putea să fie o ruptură, iar tremurul, ireprimabilul tremur interior, se prelungea, împiedicându-l să se decidă şi să iasă în faţă.

Prinţul a deschis ochii, avea în pupile un luciu dur,

metalic, s-a smuls în sus, răsucind brutal cu frâul gâtul animalului pe care l-a aruncat brusc în galop, împungându-l cu pintenii în coaste. Smulgerea l-a antrenat şi pe general, care, invadat de o aspră energie, l-a depăşit în goană pe prinţ, ieşind în faţa frontului de trupe în debandadă.

Irumperea generalului, sarabanda copitelor, întoarcerea cu faţa la soldaţi, după o scurtă cabrare, a provocat un fior, închegând un fel de ordine. Ochi lacomi, ochi disperaţi, ochi înverşunaţi, ochi mâhniţi, ochi ucişi de gheara spaimei s-au întors spre generalul trupeş, tumultuos şi sever, care sălta pe cal în faţa lor. În faţa lui

Cernat nu mai era o trupă, ci o masă a disperării. Poate de asta generalul n-a mai avut în glas nimic falnic, ca în ordinele de zi pe care le citea, ci un fior cald, potolit, anunţându-le parcă o veste de-acasă:

— Băieţi, vine la voi domnul şi comandantul vostru!

Nu s-a mai ordonat *drepţi*, nu s-a mai strigat onorul pentru prinţ, nu mai era când. Prinţul sosise. El a oprit, un pas în faţa lui Cernat şi, cu o voce răguşită, fără să privească pe nimeni, aruncându-şi glasul de sus, de foarte sus, a strigat:

— Soldaţi, mă încredinţez vouă…

Au detunat uralele. Smulse de la umăr, armele au ţâşnit spre cer, masa de capete s-a transformat în linii de capete, uralele au clocotit până când aerul s-a pus în vibrare, până când priveliştea trupei a început să tremure în ochii prinţului ca sub fierberea unui miraj.

Prinţul şi-a smuls ochii din sine, din punctul interior asupra căruia se concentrase, ieşind deasupra acelui miraj, ameţitor ca un vertigiu de insolaţie, pe care l-ar fi biruit. Cernat s-a apropiat discret, privindu-l cu grijă, revenind nu se ştie cum, nu se poate preciza de ce, la tonul atent protocolar:

— E cazul să vă retrageţi, alteţă. Apoi sec, militar: Reluăm atacul...

Alteţa-sa a consimţit şi s-a retras.

Ieşit în faţa batalionului său de vânători, căpitanul Candiano Popescu lansase o altă formulă magică, diferită de a prinţului. El s-a adresat soldaţilor săi nici solemn, nici lapidar, ci simplu, tehnic, dar cu acea magie pe care orice formulă tehnică o cuprinde. A spus aşa:

— Mă băieţi, de ce vă temeţi voi?

Nu se temuse nimeni, dar întrebarea a dezmeticit, încordând atenţia soldaţilor. Şi apoi sever:

— Ascultă la mine, camarade, glonţul nu te atinge decât dacă ţi-e scris!

Acest „camarade" generic a bombat piepturile, iar privirile soldaţilor, încruntate, au urmărit traiectoria acelui glonte, care parcă s-a şi oprit în aer, deasupra lor.

— În rest, a mai adăugat căpitanul, poţi să mergi ca la nuntă...

Apoi iarăşi simplu, tehnic:

— Tocmai de aia vă şi spun: ochii înainte şi pieptul sus. Tu, camarade, nu trebuie să te uiţi nici în stânga, nici în dreapta, nici înapoi. Cine cade, lasă-l să cadă, vine brancardierul şi-l ridică. Aşa-i e scris lui, să cadă, rănit sau mort.

Tu să mergi înainte, pas alergător, sub drapel...

De aici înainte, discursul căpitanului s-a risipit în formule patriotice de gazetă, pe care soldaţii le-au şi dat la o parte, reţinând miezul, formula pe care o râvneau. Această formulă este oricând necesară. O caută şi indivizii, şi masele.

Cel care o descoperă, ghicind acel fond omenesc obscur, care caută o limpezire, reuşeşte să dezlănţuie nişte energii neştiute, acel combustibil secret, gata oricând să

irumpă în incendiu, în atingere cu scânteia magică.

A mai fost încă ceva, dialogul sumar şi condensat al căpitanului cu soldaţii, pe care Candiano l-a omis în memoriile sale de mai târziu, mai ales acea întrebare, aruncată peste şirurile de vânători care stăteau smirnă:

— Care eşti, mă, din Prahova? Eu pe ăla contez!

Erau mulţi din Prahova, o companie, dar ceilalţi vânători nu s-au supărat că domnul căpitan conta mai mult pe ăia, pe cineva trebuia să conteze în ceea ce urma. El era tot din Prahova.

Ceea ce însemna că Prahovei îi revenea marea misiune.

În final, căpitanul Candiano Popescu s-a adresat din nou tuturor:

— V-aţi spovedit, v-aţi grijit? Gata, după mine, înaintee!...

Ultima formulă – „Pentru România!” – s-a şters în valul de urale cu care vânătorii s-au prăvălit încă o dată spre redută. Ştiau ei şi fără cuvinte pentru cine vor muri.

Alergând în fruntea lor, cu sabia în mână.

Candiano Popescu simţea că le-a spus tot, cum îşi spusese şi lui. Formulele retorice căzuseră, odată cu prima grindină de gloanţe, dar miezul formulei lui rezista: vânătorii cădeau fără murmur în dreapta şi în stânga, alţii veneau cu urale din urmă, sprinteni, senini, căutând parcă gloanţele, iar gloanţele nescrise nu-i atingeau.

Totuşi urgia era prea mare. Ajunşi lângă ridicătura de pământ care acoperea accesul la redută, vânătorii s-au repliat, ca la o salvare, aruncându-se la pământ, printre morţii din asaltul precedent. Candiano i-a lăsat să răsufle, apreciindu-i din ochi şi găsindu-i destul de puţini. Avea însă în glas un fel de veselie, când a strigat:

— Mă, care mai sunteţi din Prahova?

— Noi, dom căpitan!

Au răspuns totuşi mai puţine voci decât sus, pe coastă, ceea ce însemna că ofiţerul trebuia să conteze pe toţi cei rămaşi.

— Hai, băieţii, sus!

Băieţii s-au smuls dintre morţi cu urale, pornind spre redută. Un sergent, un mucalit, a mai apucat să strige:

— Mă, ăştia trag cu gloanţe oarbe!

N-a mai avut când să râdă…

Sus, pe redută, Toma s-a redeşteptat. Nu de la sine. A simţit în coapsă arsura unui glonte, care venea din spatele lui, de la salvatori. Le auzea uralele. Auzea bufnetul scărilor pe parapete şi trupurile care cădeau. Dar el, agonizând, era al celorlalţi, el era *dincolo* de ei. Sub el mitralieza, ca o căţea de fier, clănţănea în dreptunghiul ambrazurei, scuipând dâre de foc şi curăţind de la distanţă oamenii care se căţărau pe coastă. Alte şiruri de căţărători erau curăţate pe parapet, cu focuri scurte, trase aproape vertical, în creştet. De jos se răspundea insistent, tot mai apropiat şi tot mai des, în grindeni.

O altă linie de tiraliori otomană a urcat pe parapet, în locul celei precedente, rărite, decimate, din care rămăseseră pe loc doar trupuri inerte.

Toma a simţit în coastă cotul dur al unui bărbat, care şi-a făcut loc între el şi trupul altcuiva, un turc. Omul şi-a înfipt pieptul între cele două trupuri. A potrivit carabina la umăr. O sprijinise întâi pe fesă, apoi pe pulpa piciorului lui stâng. A tras scurt. Avea o carabină cu repetiţie.

Pieptul omului, lipit de pieptul lui, trimitea spre el impulsul unei bătăi de inimă care îl izbea fierbinte, ritmic, greu, înăbuşitor. Toma nu-şi putea stinge bătaia inimii lui, n-o putea măcar micşora sau piti, iar cele două inimi ostile riscau să se-ntâlnească. O pauză între împuşcături, o

sincopă, şi inima lui Toma ar fi putut evada din piept, cu o bătaie fantastică, asurzitoare, într-o imensă spargere a sângelui. Simţea bătaia cu neputinţă de oprit.

L-au cotropit uralele învingătorilor…

În India veche creştea undeva un pom gigantic, în ale cărui ramuri, pe ale cărui crengi, sub ale cărui frunze, flori sau rădăcini erau oblăduite mii şi zeci de mii de vieţuitoare, de la vulturi şi papagali la maimuţe, de la şerpi veninoşi şi viespi perfide la albine cuminţi, de la fluturii multicolori până la râme umile şi la gândaci negri şi orbi. Viaţa pomului – după cum spune Panciatantra – se desfăşura ca aceea a unei singure alcătuiri, diferită de la un etaj de viaţă la altul, de la o clipă la alta, de la un anotimp la altul, de la mugure la frunza căzătoare, de la rădăcinile din întuneric la ramura nouă, din aer, de la specie la specie, pomul având toate anotimpurile şi toate clipele, şi toate soiurile de fiinţe mereu cuprinse în sine.

Un război e un asemenea copac în furtună şi în cutremur, iar frunzele, florile şi rădăcinile lui, şi toate roadele sau fiinţele ce se află într-o asemenea alcătuire, cuprinse între cer şi pământ, sunt, foarte adesea, tot atâtea chipuri ale morţii, ca la Plevna, în acel 30 august, de ziua sfântului

Alexandru, seara.

Cu mult după căderea asfinţitului, în plină noapte, pe câmpul de luptă a fost adus şi ţarul.

Nu se ştie de ce. Sacra sa prezenţă nu mai putea determina nimic. Dar iţele de camarilă, zbaterea de suveică a lui Teşikov, al doilea secretar, sfielile şi îndrăznelile lui Afanasie Petrovici, prietenul confesorului, graba de a împinge clapa, ca s-o ia altora înainte, a lui Vasili Zaharici, unul dintre consilierii intimi, împotrivirile medicului Verceaghin, care a cedat până la urmă cu leşin, toate laolaltă au hotărât că bătălia nu se poate încheia fără

ţar, şi, în mod de neînţeles, când nimeni nu se mai aştepta, suveranul bolnav a fost deplasat în apropierea liniei de atac, la o distanţă nu prea mare, dar nu mică, de reduta Griviţa, unde lupta încă mai continua, prin întuneric.

O gravă problemă a pus traseul pe care se va deplasa trăsura imperială, strategii de cabinet propunând itinerarii din cele mai fanteziste, apoi culoarea trăsurii, în sfârşit numărul şi importanţa suitei, ţarul sosind până la urmă într-o trăsură neagră, cu o suită disproporţionat de mare pentru împrejurări, înaltele şi obscurele personaje din anturaj afişând care mai de care mâhnirea, ofensa şi îngrijorarea, pe toate gamele.

Nicolas nu ştia nimic. Vestea că ţarul soseşte pe front a picat ca un meteorit în flăcări, în cel mai greu moment al său, fapt care l-a făcut să încalece iar, şi, cu toate rănile vii pe care le resimţea în atingere cu şaua, să galopeze până la locul sacrei prezenţe, loc stabilit în chipul cel mai arbitrar. Prima lui grijă a fost să ceară, din rezervă, două batalioane de dragoni de Riga, să dubleze cordonul de pază, şi aşa important.

Nu ştia nimic nici prinţul. Părăsindu-l pe

Cernat, el se reîntorsese la cartierul său general şi a aflat despre năprasnica veste graţie colonelului Ohotnikov din suita sa, care avea întotdeauna o ureche întoarsă către mişcările de culise, comunicându-le discret prinţului, pentru a nu-l lăsa surprins. Prinţul a încălecat la rându-i, pornind spre front, împreună cu toată suita sa imensă.

Întâlnirea celor trei personaje a fost sumbră, morocănoasă, stânjenită, sub semnul nenorocului. Suveranului i se slujise, în cursul zilei, paharul cu apă îndulcită al unor nădejdi, iar ochii săi moi căutau pe chipurile celor doi comandanţi, marele duce şi prinţul, o confirmare. Nicolas nu mai avea puterea să fie nervos, ceea ce-l îngrijora acum era sănătatea divinului său frate şi

de aceea, ca să prevină o surpriză, îl privea cu ochi insistenţi pe prinţ, cerându-i mut să găsească o formulă, orice formulă, pentru ca echilibrul neurastenic al ţarului să nu se spulbere definitiv.

După cum avea să noteze în aceeaşi noapte, în *Jurnal*, cu exactitatea implacabilă a faptului:

„Prinţul a fost silit să mărturisească adevărul, anume că asaltul n-a izbutit...”, dar că luptele se desfăşoară încă. La ce mai slujea acest „se desfăşoară încă?” Nu era o minciună de circumstanţă, Nicolas o ştia, numai că nimic nu părea să mai întoarcă soarta zilei, încheiată printr-un întuneric noros, fumegător.

Nicolas a presupus că împăratul are o uşoară febră, febra cunoscută, pe care veştile rele o puteau transforma în frison, în frisoanele acelea care îl făceau indisponibil pe suveran pentru multe zile. Deşi ţarul purta pe umeri o manta cu guler de blană, Nicolas a cerut să mai fie adus un pled, pentru picioare, poruncind apoi să se aprindă şi un foc.

„Pentru ce foc? se întreba Afanasie Petrovici din întuneric, vestea ajungând din gură în gură până la el, spre coada suitei. Dacă se aprinde foc, a mormăit el, atunci ţarul are de gând să stea aici mai mult. De ce?”

Kiril Efremici rămăsese acasă, pe loc, să se roage. Înfrângerea lui era mai neagră decât aceea a suveranului său. Rugăciunile lui nu fuseseră primtie. A preferat deci să rămână pe loc, frângându-şi genunchii în singurătate şi delegându-şi prezenţa în suită prin confesorul său.

S-a aprins focul. Un foc mare, ireal, izbucnit ca un duh alb-albăstriu din vaporii spirtului vărsat peste mormanul de surcele, crengi şi găteje, reflexele luminii trimiţând nişte palori siderale pe chipurile celor trei bărbaţi aflaţi în preajmă. Dar spirtul s-a consumat repede, iar cele trei personaje, împreună cu cercurile concentrice

ale suitei, au recăzut în beznă.

— Aduceţi felinare! a strigat marele duce.

Nu sunteţi în stare să faceţi un foc?

S-a produs o mişcare surdă şi dezordonată, preluată în adâncime, obscurele personaje dând din mâini şi agitându-se enervat spre alte personaje rămase mai în urmă, acelea enervându-se la rându-le spre slugărimea măruntă, care a apărut, în sfârşit, cu felinarele aprinse, cu hârtii, cu şomoioage de câlţi, cu surcele uscate.

În jurul focului încă neaprins au apărut mulţime de felinare, mai multe decât ar fi trebuit, care clipeau straniu, trimiţând totuşi puţină lumină. Depuse pe pământ, felinarele păreau ochii unor fiinţe curioase, privind în sus din nişte găuri, din pervazul unor locuinţe subpământene. De sub pământ au apărut parcă şi cei câţiva slujitori care, pe brânci, au prins să sufle în găteje. Focul, în sfârşit, s-a aprins.

A fost adus un scaun pliant, pe care s-a aşezat ţarul. Cineva i-a potrivit pledul pe genunchi.

Au apărut, la timp, toate ustensilele de campanie, acele truse cu nimicuri scumpe, pe care suveranul nu le folosea, dar care picau ca din senin ori de câte ori se punea în mişcare cu suita completă. N-a avut puterea să le mai refuze. A reţinut un flacon cu săruri şi un flacon cu coniac, făcând semn ca acesta să fie trecut lui Nicolas sau prinţului.

Personajele din jur, rămase în afara ariei de lumină a focului, la o mare distanţă, trăiau toate ofensa neexprimată a suveranului, care se închisese în tăcere. Nici Nicolas nu vorbea. Nici prinţul.

Focul de altfel nu adună oamenii decât pentru a le dărui ceva rar, acea căldură şi putere cosmică, de care ei,

oamenii, se văd lipsiţi adesea, după mari osteneli sau după mari deziluzii. Focul potenţează şi bucuria, o aprinde, o transformă în flacără, dezlegând inimile şi buzele. Nu era cazul. Cele trei fiinţe, profund despărţite una de alta, erau străine în acea clipă, şi de foc şi de ele însele. Nicolas rămăsese cu flaconul de coniac în mână, pe care, în sfârşit, l-a depus jos, pe pământ, lângă sine. Marele duce stătea de-a dreptul pe pământ, întins pe manta, deşi un ofiţer din suită se agita în jurul lui cu un pled şi cu un scaun. Prinţul rămăsese în picioare, lângă scaunul său pliant, privind peste foc, în noapte.

Monotonia acestei reculegeri trebuia să se spargă totuşi, aşa cum în bisericile mari, în timpul meselor, se sparge solemnitatea, începând de la periferie. Într-adevăr, la periferia cercului începuse, potolit, şoptit, şoşotit, a se conversa, întâi cu mare discreţie, la ureche, apoi când şoaptele deveneau incitante – ce spune? ce-a spus? – cu voce mai tare, chiar cu curaj. Se pornea de obicei de la stupidităţi, lucruri anodine, apoi cancanuri mici, apoi ştiri înfiorătoare, comunicate cu mină confidenţială şi sumbră, în sfârşit hohote de râs. Un hohot a ţâşnit lateral dintr-un grup, absolut involuntar, dar contaminant, ca râsul la mort, iar personajele din faţă, iritate, indignate, au trebuit să acopere acel hohot de râs prin tuse falsă, printr-un cor de strănuturi cu tuse. A zâmbit chiar şi Afanasie Petrovici, nu se ştie de ce, socotind probabil că veselia e un semn bun.

Ţarul a ridicat capul, trezit, simţind în nări ceva. Ieşea fum. Ajungând la lemnele ude, vâlvătăile focului se potoliseră din nou, mari rotocoale de fum înecăcios se zvârcoleau în aerul mişcător şi umed. Aceasta însemna o nenorocire pentru astmul suveranului, drept care, slugi şi înalte personaje, ofiţeri din suită şi personal civil s-au repezit să îndepărteze fumul, cu poalele mantalelor, cu chipiile, cu mănuşile. Chiar şi

Afanasie Petrovici a fost tentat să folosească sutana.

Focul a tresărit din nou, a pâlpâit vesel, apoi a ţâşnit impetuos. Se aduseseră între timp alte găteje, cu poala, cum şi maldăre de paie şi fân, cu furcile. Adunarea părea acum mai destinsă, chiar veselă, oricum mai dezmorţită, deşi îngrijorările n-o părăseau.

Dar cineva, nu se ştie când, tocmai când lucrurile se legau, a lansat un zvon ca o cobe neagră. Zvonul s-a lăţit, nu i s-a precizat sursa, din gură în gură a trecut vestea că turcii vor contraataca. Era încă un fir din mitologia falsă a luptei, mitologie care se ţese oriunde, aproape simultan cu bătăliile, închipuind nişte mincinoase odăjdii care acoperă trupul faptelor, mai ales când faptele sunt nişte nenorociri. Oamenii însă au nevoie de aceste poveşti sau zvonuri absurde, iar în acea clipă tristă anturajul ţarului voia cu orice chip să-l îndepărteze pe suveran de la locui dezastrului, şi nu numai pe el, dar pe toţi cei din preajma sa.

— Ştirea pare că se confirmă, a mai spus cineva. Ar trebui prevenit marele cneaz.

Marele cneaz era Nicolas. El a primit vestea cu faţa sumbră, vestea a ajuns la el cu mult exagerată, era vorbă acum de câteva regimente de cavalerie care ieşiseră în şarjă din Plevna. Nicolas nu şi-a pierdut calmul, i-a cerut suveranului să se retragă.

Toată lumea a respirat uşurată, inclusiv prinţul pe care îl ignorau în acea clipă toţi. Imensul cortegiu s-a pus în mişcare în sens invers, mai întâi trăsura neagră a ţarului, apoi cele peste treizeci de trăsuri ale suitei, apoi personajele călare, care buclau în pâlcuri uriaşul convoi, apoi batalioanele de dragoni de Riga, care încheiau solemn retragerea.

— Mulţumesc lui Dumnezeu! a spus Nicolas, rămas singur cu prinţul.

Suita lui rămăsese în întuneric. Ochii cailor sclipeau.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, a repetat Nicolas în franţuzeşte, pentru prinţ, că majestatea-sa e salvată în mod fericit! Şi către comandantul *en chef*: Tu crezi în miracole?

În cursul nopţii, lupta a continuat nu numai pe linia frontului, unde atacurile şi contraatacurile s-au succedat nebuneşte, dar mai ales în interior, în spitalele de campanie şi în corturile ambulanţelor sufocate de răniţi şi muribunzi, unde se aplică, pe spaţiile mici ale corpului omenesc, la lumina felinarelor, măcelăria salvatoare a chirurgiei de război.

Mânjiţi de sânge până în ochi, stopând cu mâna ţâşnirea arteziană a unei artere, evacuând cu pumnii sângele din plăgi, eliminând metri de intestine sfâşiate, curăţind aşchii de oase din carne, tăind cu cuţitul, cu fierăstrăul, cu foarfecele, apucând cu cleştii, spărgând cu dalta, cosind cu acele, strângând între feşe şi lopăţele, înfăşurând în alb braţe, picioare, capete, gâturi, medicii şi chirurgii – cei din urmă, în viaţa civilă, simpli bărbieri – continuau ravagiile bătăliei, dar altfel, cu alte instrumente şi în alt scop, scopul contrar, luptându-se să smulgă morţii trupurile pe care aceasta le pierduse, dacă nu pe de-a-ntregul, măcar pe sfert sau pe jumătate.

Căruţele sanitare, trăsurile Dietrich, trăsurile

Langebeck, furgoanele de tren acoperite, dar şi carele, simplele căruţe ţărăneşti, rechiziţionate din satele bulgare, alcătuiau lungi convoaie încărcate cu carne suferindă, care gemea, scrâşnea, ofta, murea la fiecare zdruncinătură, lăsând în urmă, ca semn al trecerii prin existenţă, dâre lungi de sânge.

Ajungând la corturile de primă intervenţie, însemnate cu crucea roşie, răniţii erau scoşi din care şi puşi din nou pe brancarde, pe tărgile cu nume pretenţios – Lypowski şi

Percy – iar de acolo pe rogojini, pe maldăre de paie sau pe pământul gol. Aici, pe rogojini, pe paie, pe pământ, se proceda la scoaterea primelor pansamente, aplicate în grabă pe câmpul de luptă, şi la pregătirea răniţilor pentru masa de operaţie, pregătire care consta, după o spălare sumară a plăgilor, în administrarea câte unei căni de vin pentru fiecare om.

— Ăsta nu vrea să bea!

— Dă-i cu sila!

— N-are gât!...

Se lucra cu nervi, ca şi în timpul luptei, deşi calmul ar fi trebuit să fie suveran aici, dar cine mai putea avea calmul minim necesar, în vârtejul de solicitări, chemări, implorări, ordine răcnite, dispoziţii contradictorii, în amestecul de voci disperate şi voci parazite, de oameni cu treabă şi oameni fără treabă, asistenţi la masa absurdului, spectatori aflaţi în vizită sau simpli zăpăciţi!

— Băieţi, unde-aţi lăsat armele? urla un căpitan, abia ieşit din toiul luptei şi care îi căuta, din cort în cort, pe răniţii din unitatea lui.

Apoi, după ce a găsit câţiva:

— După operaţie, depuneţi armele afară, în piramidă!

De ce şi-o fi imaginat căpitanul, zăpăcit de o explozie, că soldaţii lui vor urca pe masa de operaţie cu armele la ei, nu se ştie, aşa cum nu se ştie de ce, poate printr-un instinct al luptei, care încă mai încorda nervii, soldaţii nu părăsiseră armele, le strângeau în pumnii sângeraţi, fără să le lase din mâini, când mai aveau mâini.

Sanitarii, ca să le smulgă armele, îi cam bruftuluiau. Pe unul, care nu dădea arma cu niciun chip, l-au calmat aruncându-i în obraz o căldare de apă care l-a liniştit.

— Tu nu vezi, mă, că eşti tăiat tot?

Absurdul morţii îşi trimitea abia aici materia sângerată şi rebelă, o materie pe care mâna medicilor

trebuia s-o refacă, s-o prefacă, s-o repună în vechea ordine sau s-o excludă definitiv.

— Du, dragă, piciorul ăsta afară!

—!...

— Ce te uiţi la mine, crezi că mai serveşte la ceva?

Brancardierul, simplu ţăran, asistent la masa de operaţie, privea piciorul încă moale, rămas în mâinile lui, după amputare, cu uluirea primă pe care orice om o are în faţa *neînţelesului*.

— Du-l afară şi vino iute înapoi!

Membrele amputate, ca şi alte piese anatomice, erau aruncate afară, într-o groapă săpată în pripă, peste care urma să se stingă var.

Încă nu începuseră mirosurile, duhorile de descompunere, care aveau să intoxice liniile frontului peste câteva zile.

Totuşi, mai ales miasmele de abdomen deschis dădeau greaţă. Bisturiele nu ezitau, sub ochii brancardierilor, se deschideau acele cavităţi neexploatate până atunci – cavitatea toracelui, care ascundea inima şi plămânii, cavitatea

abdominală, cu vâlvătaia ei de pungi şi maţe – la care privirile profane nu ajungeau decât din întâmplare, sau la anumite date din an, când ţăranii sacrificau animalele mari, pentru praznice.

— Uită-te, mă, ce are omul în el!

Exclamaţia întorcea pe dos ideea de om, formulând uluirea inocentă pentru faţa ascunsă a omului, faţa brutal animală. Uneori uluirea cutremura câte un rănit. Era senzaţia incredibilă de a se fi regăsit iarăşi înapoi, chiar şi pe masa de operaţie, dar dincoace, dincoace de moarte:

— Spune-mi, doctore, n-am să mor? Dă-ţi parola de onoare!

— Ei, fir-ai să fii, colonele! După ce c-ai scăpat viu mai vrei şi parola de onoare! Te rog să mă laşi în pace, am treabă!...

Şi treaba a continuat, într-un ritm dement, apoi cu câteva momente de repaus, apoi cu un început de normalizare a ritmului, spre miezul nopţii. Era ora când şi medicii mai schimbau câte o vorbă între ei, vorbe obişnuite, fără legătură cu intervenţiile pe care le săvârşeau sau legate de unele nimicuri din procesul operaţiei.

Theo Răşcanu, care îl asista pe doctorul Petrescu într-o intervenţie pe abdomen deschis, la un soldat rus, a fost intrigat să constate, în cava stomacală a acestuia, prezenţa unor grăunţe ce semănau cu gloanţele:

— Ce sunt astea, domnule doctor? l-a întrebat Theo pe Petrescu, care nu dăduse atenţie grăunţelor. Gloanţe nu par a fi!

— Habar n-am, amice! Întreabă-l şi dumneata pe colegul rus din cortul celălalt.

Theo s-a dus în cortul vecin, unde domnea aceeaşi atmosferă şi a descoperit acolo un bătrân agil, cu barbişon, căruia i-a arătat grăunţele aduse în palmă. Colegul rus a examinat prin ochelari grăunţele prezentate de student, după care a pus concluzia, în franţuzeşte:

— Sunt alune siberiene, care se consumă în unele cazuri cu tot cu coajă. Şi zâmbind: Să nu te miri dacă, ajungând în pământ, vor răsări.

N-ar fi surprinzător chiar să se aclimatizeze aici, pe dealurile bulgare.

Când au sosit primi răniţi turci – primii oameni veniţi de *dincolo*, ca prizonieri – în ambulanţa română de sub Dealul Viilor s-a ştiut că Griviţa a căzut.

După plecarea ţarului, prinţul se reîntorsese extenuat

la Poradim. Aici l-a ajuns vestea cea mare, nu prin firul Morse, ci printr-un curier călare, ca să fie mai sigur. El a transcris-o imediat în *Jurnal*:

Seara, la nouă ore, se aude deodată un călăreţ apropiindu-se. El a adus nesperata şi mult dorita veste că la ora 8 şi jum., printr-un ultim asalt, batalionul 2 de vânători, regimentele 14

şi 16 dorobanţi şi regimentul 5 de linie au ocupat reduta Griviţa.

În aceeaşi seară, întors de pe câmpul de luptă.

Lucreţiu Parva a notat în *Caietul galben*:

În română, există un r dublu, un r dur.

— Sfârşit – către fiul său Bogdan Petriceicu, în care tânărului chemat sub arme i se recomandă această povaţă arhaică, adăugându-se: „Ia cunoştinţă de acest sfat al experienţei strămoşilor noştri11.